DAINIUS RAZAUSKAS-DAUKINTAS

Visi dievai

„panteono“ sąvokos kilmė, pirminis turinys ir lietuviškas atitikmuo

Mokslinė studija

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

SOVIJAUS STUDIJŲ IR MONOGRAFIJŲ SERIJA

DAINIUS RAZAUSKAS-DAUKINTAS

Visi dievai

„panteono“ sąvokos kilmė, pirminis turinys ir lietuviškas atitikmuo

Mokslinė studija

Vilnius
2016

Kadangi dievai vadinami ir į sąrašus rikiuojami vardais, tai pirmiausia darbe aptariamos esminės dievavardžių yapatybės, kurios neišvengiamai sąlygoja ir panteono sampratą. Tada atskleidžiama panteono sąvokos kilmė ir pirminis turinys, palyginant kelių skirtingų senųjų tradicijų pavyzdžius: antikinės graikų bei Artimųjų Rytų, senovės germanų ir ypač senovės indų, kuri šiuo atžvilgiu itin pamokanti. Galiausiai iškeliamas ir išnagrinėjamas lietuviškasis panteono sąvokos atitikmuo – *visi dievai*, ar *visdievai*. Priede papildomai apžvelgiama kosmologinė dvylikos dievų skaičiaus kilmė.

Recenzavo:
dr. Vytautas Ališauskas, dr. Naglis Kardelis, Vytis Vidūnas

Redagavo Margarita Dautartienė

Maketavo Skaistė Ašmenavičiūtė

TURINYS

ĮŽANGA

Dievai vadinami ir į sąrašus rikiuojami vardais, tad prieš kalbant apie „panteono“ sąvokos kilmę bei pirminį turinį pravartu aptarti pačius dievų vardus, priminti bei pabrėžti esmines jų ypatybes, neišvengiamai sąlygojančias ir panteono sampratą. Tam skirta pirmoji šio darbo dalis.

Antrojoje dalyje, palyginant kelių skirtingų tradicijų pavyzdžius, kaip tik aiškinamasi „panteono“ sąvokos kilmė ir pirminis turinys.

Ir galiausiai trečiojoje dalyje, remiantis išsiaiškintuoju „panteono“ sąvokos pirminiu turiniu, iškeliamas bei aptariamas lietuviškas jos atitikmuo.

Po šių trijų dalių, sudarančių darbo branduolį, dar pridėtas priedas, kuriame trumpai aptariama viena pakeliui iškilusi įvairių „panteonų“ ypatybė – dvylikos dievų sąsaja su dvylika mėnesių.

1. DIEVŲ VARDAI

1.1. Dievavardžio sąlygiškumas

Dievybės, mitinės būtybės vardo ypatybes trumpai drūtai yra nusakęs žymus kalbininkas, mitologas, kultūrologas, daugelio pasaulio tradicijų žinovas Vladimiras Toporovas: „Tikriniai vardai mitologijoje žymi esminę mitinės sistemos dalį – mitų personažus. Mitologinių tekstų ypatumas yra tas, kad mitų be vardų esmiškai nėra (išskyrus vaizduojamojo meno paminklų pagrindu atliktas mitų rekonstrukcijas). Kai kurios mitologijos mus pasiekė didžia dalimi vien kaip atskiri vardai ar ištisi jų sąrašai. Tokiu atveju vardas yra vienintelis šaltinis, kuriuo remiantis galima spręsti tiek apie visą mitinę sistemą, tiek apie atskirus jos mitus ar motyvus. Tačiau pati vardo samprata turinio atžvilgiu yra labai neapibrėžta, pirmiausia – daugeliu atvejų nėra aiškios ribos tarp tikrinio vardo ir bendrinio daiktavardžio (apeliatyvo). Priklausomai nuo to, kiek konkretus vardas yra motyvuotas jo vidinės formos, taip pat nuo juo žymimo personažo ar objekto vaidmens, pasireiškia tendencija tikrinį vardą apeliatyvinti (neretai jo vidinę formą suprantant tiesiog pažodžiui, kartais šitaip jį desakralizuojant, demitologizuojant); arba, priešingai, apeliatyvas turi polinkį virsti tikriniu vardu, kartu sakralizuodamasis bei mitologizuodamasis. Šitoks slankus vardo statusas mitologijoje savaip dera su paties mitinio vaizdinio ypatumais. Dievybė gali pasirodyti paslėptu arba išreikštu pavidalu (epifanija),

įvairiomis hipostazėmis (kai kurios iš jų dargi gali sutapti su nemitiniais objektais) ir įvairiose srityse, siejamose vieno bendro vardo (pavyzdžiui, australiečių ir kai kuriose indėnų gentyse vienu ir tuo pačiu vardu dažnai pažymima vieta, topografinis objektas joje, atitinkamas augalinis, gyvūninis ar kitoks simbolis, dievybės atributas, pati dievybė, su ja susijusi gyvybinė jėga ir pan.; arba tuo pat vardu susiejami mitinis personažas, jo žmona, vaikai, atitinkama mitinių būtybių klasė, įdaiktintas jos pavidalas: pavyzdžiui, [Sibiro] ketų mitologijoje septyni chosedemai – upės slenksčiai ir septyni chosedemai – apatinio pasaulio deivės Chosedem sūnūs). Srities, kurią apima tikrinis vardas, neapibrėžtumas (tikriniais vardais gali virsti mitinių atributų – ginklų, geriamųjų indų, skirtingų rūšių apdaro, gyvūnų, augalų ir pan. – arba mitinių personažų klasių – dievų, demonų ir pan. – pavadinimai) kelia nuolatinius sunkumus tikrinį vardą interpretuojant (s. i. *váruṇa*, *mitrá* ir gr. *δίκη* kaip Varunos, Mitros ir Dikės tikriniai vardai – ar kaip apeliatyvai atitinkamai reikšme ‘teisinga ištarmė’, ‘sutartis, sutarimas; draugas; draugystė’ ir ‘teisingumas’). Tokią pat situaciją kartais sudaro mitinio personažo vardo epitetai. Dėl to nustatyti vardo ir juo įvardijamos esybės tapatybę mitologiniuose tekstuose darosi itin keblu“[1].

Vedologė, „Rigvedos“, „Atharvavedos“ vertėja į rusų kalbą Tatjana Jelizarenkova su šiuo reiškiniu yra tiesiogiai susidūrusi vedose: „Atskirą, tačiau gana svarbią problemą ‘Rigvedoje’ sudaro tikriniai dievų vardai. Daugelis iš jų turi ir bendrinę reikšmę. Antai *mitrá* tikrinis vardas ir m. ‘draugas’, n. ‘draugystė, su(si)tarimas’; *aryaman* tikrinis vardas ir ‘pabrolys vestuvėse’; *bhága* tikrinis vardas, bet ir ‘dalintojas, dovanotojas’ bei ‘dalia, laimė’; *áditi* deivės tikrinis vardas ir ‘neribotumas, nesaistomumas’; *savitár* tikrinis vardas ir ‘sužadintojas’ ir t. t. Himnuose neretai išradingai pasinaudojama bendrine dievo vardo reikšme, ir anaiptol ne visuose kontekstuose aišku, kuri iš dviejų reikšmių turima omeny. Dėl to net buvo išsakytas požiūris (vėliau, tiesa, nesusilaukęs pritarimo), jog dievų Aditjų klasę (visų jų vardai, išskyrus Varuną, turi ir abstraktaus daiktavardžio reikšmę) sudaro vien abstrakčių sąvokų įasmeninimai ir jog visuose ‘Rigvedos’ kontekstuose Mitros vardą reikia versti ‘Sutarimas’, Varunos – ‘Teisinga ištarmė’, Arjamano – ‘Svetingumas’ ir t. t.“[2].

---

1 MHM I, 508. Čia ir toliau sanskrito žodžiai visur pateikiami kamieno lytimi, t. y. be linksnio galūnės, nebepaliekant formaliai teisėto defiso (trumpojo brūkšnelio), išskyrus tuos atvejus, kai pabrėžiama žodžio daryba. Antai rašoma *váruṇa*, nors vienaskaitos vardininko linksnyje yra *váruṇaḥ* (iš *váruṇas*); *devá*, nors vns. vard. yra *deváḥ* (*devás*), ir t. t. (pavyzdžiui, lietuvių kalbos *dievas* šitaip rašant atrodytų *dieva*).

2 Ригведа 1989, 516.

Dar: „Riba tarp tikrinių vardų ir bendrinių daiktavardžių ‘Rigvedoje’ buvo gana slanki. Nemažai dievavardžių turėjo ir bendrinę reikšmę: *agní* dievo vardas ir ‘ugnis, laužas’; *mitrá* dievo vardas ir m. ‘draugas’, n. ‘draugiškas su(si)tarimas’; *savitár* dievo vardas ir ‘sužadintojas’ ir t. t. Himnuose tuo išmaniai žaidžiama. Nuolatinis dievo epitetas dažnai virsta jo vardu, pavyzdžiui, *maghávan* ‘dosnusis’, kuriuo apibūdinamas Indra; *sutá* ‘(iš)sunktas’, kuriuo apibūdinamas Soma. Epitetą įgavus tikrinio dievybės vardo statusą rodo galimybė tą epitetą vartoti ir tuose kontekstuose, kur jis nėra motyvuotas, t. y. Indra gali būti vadinamas *maghávan* ir tuomet, kai apie dosnumą nėra jokios kalbos, o kalbama, pavyzdžiui, apie kautynes su priešais. Be to, ‘Rigvedoje’ būta tendencijos visai ar dalinai įasmeninti tiek abstrakčias galias, tiek gamtos elementus, ir daugelyje kontekstų neaišku, ką gi išties poetas turėjo omeny“[3].

Senovės Graikijoje irgi buvo suvokiamas dievo vardo, net paties „dievų tėvo“ Dzeuso vardo santykinumas, sąlygiškumas[4]. Nuo epitetų neatskiriami ar net iš epitetų kilę yra senieji romėnų dievai, ir netgi taip pabrėžtinai, kad suvis, Johno Pinsento žodžiais, „antropomorfiškos dievybės kaip atskiro asmens samprata seniausiajai romėnų religijos formai – vadinamajai Numos religijai, regis, buvo svetima“[5].

Panašiai senovės germanų mitologijoje, pasak germanistės Tatjanos Toporovos, „reikia neišleisti iš akių itin svarbios mitinio pasaulėvaizdžio ypatybės – *nomina propria* statuso paslankumo, ribos tarp vardo ir ne-vardo neapibrėžtumo, bendrinio daiktavardžio potencialaus perėjimo į *nomina propria* klasę“[6]. „Mitopoetinės onomatetinės koncepcijos ypatumą sudaro nuostata vienam subjektui teikti daug vardų. Tokį vardų pliuralizmą lėmė poreikis atspindėti skirtingus subjekto aspektus, juoba kad senovės islandų periodu vardo vidinė forma buvo motyvuota, fonetiškai bei morfologiškai skaidri, nes vardas atliko komunikacinį vaidmenį – teikė informaciją apie subjekto charakteristikas. ‘Jaunesniosios Edos’ teiginys, esą ‘kai kurie vardai yra kilę iš darbų’, senovės islandų tekstuose nuosekliai įkūnijamas. Regimai išreikštas jis tais atvejais, kai vardijant vardus kartu nurodomos nominacijos priežastys, pavyzdžiui: ‘Todėl Odiną dera vadinti *Al-fǫðr* ‘Visų tėvu’, nes jis yra tėvas visų dievų. Ir dar jis vadinamas *Val-fǫðr* ‘Kritusiųjų tėvas’, nes visi, kas krito mūšyje, – jo įsūniai’. Tą pat principą realizuoja vardai, sudarantys mitinių siužetų santrauką, pavyzdžiui, vardu (keningu) *Ygg-drasill* ‘Igo (Odino) žirgas’ pavadintas pasaulio medis, ant kurio, siekdamas įgyti išminties,

3 Елизаренкова 1999, 12.

4 Zieliński 2003, 45, 66.

5 Pinsent 1986, 178.

6 Топорова 1994, 8.

buvo pasikoręs Odinas; *Farma-týr* ‘Krovinių dievas’ – poezijos medų pagrobusio Odino vardas“ ir t. t.; „Vardų (ir jų semantinių motyvacijų, atitinkamoje epochoje savaime suprantamų) daugis rodo tendenciją į variantiškumą, į skirtingus semantinio kodavimo būdus ir, vadinasi, į vardo metaforiškumą“[7].

Neseniai šias mitologinio vardo ypatybes indoeuropiečių lygmeniu pabrėžė M. L. Westas: „Dievai dažnai turi daug vardų bei titulų. Iš tikrųjų, tiek vedose, tiek graikuose tarp dievų epitetų pasitaiko ‘daugiavardis’ (*puruṇā́man*, *πολυώνυμος*). Lygia greta nebuvo tikrumo, kuriuo vardu į dievybę dera kreiptis, kad maldos pasiektų tikslą. Dargi būta nuomonės, kad tikras tėra vienas iš vardų, kuris gali būti tyčia slepiamas. Išsunktas, išlietas ir išgertas Soma ‘atskleidžia tikruosius dievų vardus, kad būtų paskelbti ant aukojimo šiaudų’ (RV IX.95.2). Indra turi slaptą vardą kaip pasaulio kūrėjas (X.55.1 ir t.). Euripido ‘Faetone’ (225 ir t.) Klimenė Saulės dievo šaukiasi: ‘O skaisčiai spindintis Helijau, kaip tu sutriuškinai mane ir jį čia. Ne veltui mirtingieji, kurie žino neištartus dieviškų galių vardus, tave vadina Triuškintoju (*Apollon*)’. Romėnai tikėjo jų miestą globojus dievybę, kurios vardą kuo griežčiausiai slėpė, ir net pati Roma turėjo kitą vardą, teištariamą vien per slaptas apeigas, kad joks priešas jo nesužinotų ir taip neįgytų galios miestui pakenkti. Tokie šiaurės germanų dievų vardai kaip Frėjas ir Frėja, reiškiantys ‘Viešpatis’ ir ‘Viešpatni’, gali tebūti šių dievų ‘tikrųjų’ vardų pakaitalai“[8]. „Vardų pakeitimą lėmė ne vienas veiksnys. Pirminis dievo vardas galėjo būti vengiamas tabu sumetimais. Jo vietą galėjo užimti pažįstami epitetai ar titulai, kaip kad krikščionių dievybė nebevadinama Jahve ar Jehova, o dažniausiai tiesiog Dievu ar net Aukščiausiuoju, Dangiškuoju Tėvu, Viešpačiu ir t. t.“[9]. Tikriniais dievų vardais gali būti paverčiami tam tikrų reiškinių bendriniai pavadinimai, kaip jau minėti vedų Agnis ‘ugnis’, Mitra ‘su(si)tarimas’, Vritra ‘kliūtis, užtvara’ ir kt., šitaip „daugybė dievų yra sukurti specialiems vaidmenims ir atitinkamai pavadinti – arba aptartuoju būdu, arba prie bendrinio žodžio priduriant priesagą ar sudarant su juo sudurtinį žodį. Buvo net iškelta mintis, jog indoeuropiečiai tik tokius dievus ir teturėję. Taip teigti būtų gerokai perdėta, tačiau šis dievavardžių tipas tikrai yra senas, ir jį galima pripažinti vienu iš būdingų vardyno šaltinių. Kai kurie vardai sudaryti kaip veikėjo pavadinimai iš atitinkamų veiksmažodinių šaknų. Vedose tokie yra *Savitr̥* ‘Sužadintojas, Skatintojas’, vargiai skirtinas nuo Saulės; *Tvaṣṭr̥* ‘Kūrėjas, Meistras’, padirbęs Indros ginklą ir kai kuriuos

7 Топорова 1994, 9, žr. 10–11; „Jaunesniosios Edos“ citata autorės kiek savavališkai sutraukta iš kelių skirtingų vietų.

8 West 2007, 129; cituojant praleistos šaltinių nuorodos ir jų ištraukų originalai, čia mums neaktualūs.

9 West 2007, 134.

kitus daiktus (= Avestos *Θβōrəštar*); taip pat kai kurie menkesnės reikšmės veikėjai. Graikijoje turime Alastorą, veikiausiai 'Nepamirštantįjį' – demoną, persekiojantį susitepusius krauju; taip pat daugybę Dzeuso titulų, sutelktų į kurią nors vieną funkciją, kaip *Ἁγήτωρ, Αὐαντήρ, Ἀστραπάτας* (Homero *ἀστεροπητής*), *Ἀφίκτωρ, Γεννήτωρ, Ἕκτωρ, Μαιμακτήρ, Σωτήρ*. Jupiteris irgi pasižymi tokių epitetų gausa: *Cultor*, *Defensor*, *Depulsor*, *Inventor*, *Iutor*, *Monitor*, *Pistor*, *Stator*, *Victor* ir kt. Esama daugybės panašaus pavidalo romėnų dievavardžių. Flaminas, Telūros bei Cereros garbei atlikdamas *sacrum cereale*, kviesdavo visas skirtingas žemės ūkio ciklo fazes globojančius *Vervactor*, *Reparator*, *Imporcitor*, *Insitor*, *Obarator*, *Occator*, *Sarritor*, *Subruncinator*, *Messor*, *Convector*, *Conditor* ir *Promitor*. Tarp išvardytųjų nėra nė vieno vardo, kurį būtų galima priskirti bent vėlyvajam indoeuropiečių bendrystės tarpsniui, tačiau galima manyti, jog pats toks dievų vardų kūrimo būdas siekia seniausius laikus"[10].

Dar vienas pamokantis istorinės raidos pavyzdys būtų vedų *Rudra*, jau „Rigvedoje" vienąsyk pavadintas epitetu *śiva* 'maloningas(is)', iš kurio ilgainiui išsirutuliojo vienas iš svarbiausių hindų dievų *Śiva*, kaskart vis dėlto ir vėliau tebepavadinamas vardu *Rudra*, nors Šivos mitologija, funkcijos, įvaizdis gerokai nutolo ir jau iš pagrindų skiriasi nuo vedų Rudros. Kiek tad čia iš tikrųjų turime dievų – vieną ar du?

Lietuvoje šias dievų vardų ypatybes trumpai drūtai aptarė, jų esmę senovės graikų religijos pavyzdžiu nusakė ir, svarbiausia, į lietuviškąją religijotyrą bei mitotyrą pagaliau įvedė Vytautas Ališauskas: „Reikšmingas dievavardžių šaltinis – eponimijos (gr. *epōnymia* 'praminimas') reiškinys. Tai graikiška sąvoka, reiškianti praminimą, prievardžio davimą, netgi vardo suteikimą. Eponimija galėjo reikšti, kad kokia nors vietovė ar objektas gauna vardą nuo su jais susijusio dievo ar herojaus. Antra vertus, ir pati dievybė galėjo gauti vardą pagal savo specifinę funkciją ar vietovę, kurioje buvo gerbiama. Antai Apolonas, kaip pranašavimo dievas, galėjo vadintis Loksijas (*Loxias* 'dviprasmiškai kalbantis'), kaip menų globėjas – Mūzagetas (*Mousēgetēs* 'Mūzų vedlys'), o pagal vieną svarbiausių kulto vietų, Delfus – Delfiškasis (*Delphinios*) ir t. t. Eponimijos reiškinys žinomas ne tik indoeuropiečių religijoms – galime sakyti, kad tai universalus šventybės 'įvietinimo', 'prijaukinimo' būdas. Meldžiantis buvo svarbu numatyti teisingą eponimų eilę, parinkti tinkamiausius eponimus, dažnukart – išvardyti jų kuo daugiau. Platonas, norėdamas apibūdinti ypač karštą maldą, apie maldininką sako: jis 'labai maldavo Apoloną, išsakydamas visus dievo eponimus' [Jono Dumčiaus vertime 'epitetus'].

10 West 2007, 136.

Be abejo, šiuolaikinėje religijotyroje 'eponimo' sąvoka vartojama sąlygiškai, peržengiant konkrečių religijų rėmus (kartais analogiškai vartojamos ir 'epiteto', 'titulo' ar 'apeliatyvo' sąvokos). Patogumo dėlei gali būti skiriami funkciniai (kai pabrėžiama dievybės veiklos ar globos specifika) ir kultiniai (kai jos šaukiamasi titulais ir epitetais) eponimai (epiklezės), nors tarp jų griežtą ribą nubrėžti sunku"[11]. „Gerai žinoma, jog politeistinėse religijose kultiniai epitetai nesunkiai gali tapti atskiromis dievybėmis. Ši tendencija išlieka net liaudiškojoje krikščionybėje. Mikalojaus Daukšos parengtame katekizme ne veltui aiškinama:*[Mokytojas:] O kodrinag yra daug paveikslų Marios / artes yra daug Marių? [Mokinys:] Ne daug / tiktai viena, kuri yra dąguia* [danguje]*: bet ią ne wienu wardu wadinamę / drin daugio yra tularopu gerodarimų padaritų / kuriuos žmonemus daro*. Maža to, eponimas gali būti 'sudievinamas' tik paskirame regione ar net paskirų asmenų"[12].

Lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojams tokia padėtis ligi skausmo pažįstama. Vos keli būdingiausi pavyzdžiai: Andajas, ar Andojas, ir Nunadiejas – du atskiri dievai ar vienas ir tas pats aukščiausiasis Dievas? Apidėmė – deivė ar tik sodybos žemės sklypas, žemė apie namus? *Audros deo* 'Audros dievas' – tas pats Vėjas ar Perkūnas? Bangputis, ar Bangpūtys, – tas pats Vėjas, kitaip dar Vėjdievis, Vėjopatis, ar atskira audringo vėjo dievybė? Barzdukai – tie patys kaukai ar ne? Dalia – atskira deivė (įasmeninta abstrakti sąvoka „dalia", žmogui dievybės skirta dalis) ar ta pati Laima, Laimė (įasmeninta abstrakti „laimė")? Prisiminkime ir deivėmis būdingai vadinamas laumes. Derintojas – tas pats Lygyčius (nuo *lygti*, *sulygti*), prižiūrintis sandorius, sutartis (beje, minėto vedų Mitros atitikmuo), ar ne? Dievaitis – dažniausiai jaunas Mėnuo, bet ne rečiau Perkūnas, kartais Vėjas. Dievų rykis ar rykys – kažkoks atskiras dievas ar tas pats Perkūnas? O štai Dundulio tapatybė su juo turbūt niekam nekelia abejonių. Šventa Gabija – atskira ugnies dievybė ar tik namų židinyje įžiebta ta pati šventa Ugnis? (Pastarasis žodis, beje, galėjo būti ne tik bendrinis daiktavardis, bet ir dievybės vardas, plg. vedų Agnį.) V. Ališauskas aptarė dar kelis su Gabijos vardu sudarytus eponimus: Jono Lasickio minėtas Pelengabiją (*Polengabia*) ir Motergabiją (*Matergabia*), prisimindamas ir Gabjaujį, Jaugabį bei pan., t. y. jaujoje kūrenamą tą pačią (?) Ugnį[13]. Giltinė – atskira mirties deivė ar ta pati įasmeninta mirtis, neretai dar pavadinama slavizmais Smertis bei Magyla? Javinė – ta pati Krūminė (pradžių varpų) ir galiausiai ta pati javus auginanti, duoną duodanti Žemyna? Karaliūnė – kažkokia atskira dievaitė ar karalienės Saulės dukra, karalaitė Aušrinė? Laukpatis ir Lauksargis,

11 Ališauskas 2012, 56.

12 Ališauskas 2012, 58.

13 Ališauskas 2012, 56–58, dar kelis atskirus atvejus žr. 59–72.

o dar Žemėpatis? Miškinis, Girinis ir Šilinis? Naminis, Numėjas ir (itin archajiškos darybos, bet panašios reikšmės) Dimstipatis? Pagirnis – po girnomis būvantis naminis žaltys, kaip ir Dugnai, ar Dugnoja(s)? Patolas, Patulas 'Požeminis' – didis atskiras mirties ir požemių dievas ar to paties Velino eponimas, kuris dar ir Peklius, Pikulas ar Pykuolis, nė nekalbant apie devynias galybes kitų dažnesnių retesnių jo vardų? Praamžis (*Pramžimas*) – Teodoro Narbuto pramanytas nebūtas dievas ar tik sudaiktavardintas praamžio Dievo epitetas? Prakūrimas – kažkoks neaiškus atskiras dievas ar pats Dievas Kūrėjas? Prūsų Ukapirmas 'Visų pirmiausiasis' – tas pats aukščiausiasis Dievas, kaip, beje, ir Aukštėjas Visagal(įs)is, ir Karalius Dangaus?[14] Varpulis – kažkokia atskira perkūnijos dievybė ar to pat Perkūno eponimas? Žvorūna ir Medeina, vėliau dar pavadinta Medžiojma, – dvi deivės ar viena ir ta pati? O gal, kaip yra spėję Norbertas Vėlius, Gintaras Beresnevičius[15], tai dargi ta pati „laukinė" (tiksliau, „miškinė", „medinė") Laumė?

Pabrėžtina, jog tokia padėtis esmiškai nepriklauso nuo dažno dievavardžių iškraipymo senuosiuose svetimkalbiuose šaltiniuose, dėl kurio tik kyla papildomų keblumų juos rekonstruojant. Tas pats tarpusavio neapibrėžtumas būdingas ir pastaraisiais šimtmečiais gana patikimai, aiškiai paliudytiems, iš tautosakos žinomiems dievybių bei mitinių būtybių vardams. Tai ne atsitiktinumas, ne skurdžių šaltinių ar nepakankamo jų ištirtumo lemtas trūkumas – tai esminė, pamatinė mitologijos ypatybė.

1.2. Dievai ir Dievas

Jeigu dievybės eponimas taip lengvai atsišakoja į atskirą dievybę, tai nesunku numanyti, kad ir nusistovėjęs, įprastas atskiros dievybės vardas lygiai taip pat lengvai gali tebūti kitos dievybės eponimas, ir regimai skirtingi dievai vos kiek gilesniame mitologijos lygmeny gali būti tarpusavy tapatinami, laikomi vienu ir tuo pačiu dievu. Pažymėtina, kad šitokia padėtis – ne šiuolaikinių tyrinėtojų atradimas, ji buvo aiškiai suvokta pačiose senosiose tradicijose, nuo seniausių mus pasiekusių indoeuropiečių religijos paminklų. Bene ryškiausias pavyzdys būtų „Rigveda"[16], štai II.1.3: *tvám agna índro vr̥ṣabháḥ satā́m asi tvám víṣṇur urugāyó namasyàḥ*... „Tu, Agni, – Indra, veršis

14 Apie pastarąjį ir jo tikėtiną tapatybę su Dievu Aukštėju žr. Custom Ališauskas 2012a, 97–98, 101.

15 Vėlius 1986, 17; Beresnevičius 2003, 26, 33–34; Beresnevičius 2004, 163–164, 169–170.

16 Čia ir toliau „Rigveda" cituojama pagal: Aufrecht I–II; Rigveda 2004. Verčiama pagal originalą, atsižvelgiant į naujausią ir nuodugniausią rusišką vertimą: Ригведа 1989; Ригведа 1995; Ригведа 1999. Cituojamą posmą bet kuriame leidinyje nesunku susirasti pagal nurodomą jo numerį vidinėje „Rigvedos" struktūroje.

esybių esi, tu – Višnus plačiažengis, godotinas“; 4: *tvám agne rā́jā váruṇo dhṛtávratas tvám mitró bhavasi dasmá ī́ḍyaḥ / tvám aryamā́ sátpatir yásya sambhújaṁ tvám áṁśo vidáthe deva bhājayúḥ* „Tu, Agni, – karalius Varuna tvirtapriesaikis, tu Mitra būni stebuklingasis, kviestinasis. / Tu – Arjamanas, esybių-patis, kurio vaišingumą [norėčiau patirti], tu – Amša, sambary, dieve, dosnus“; 5: *tvám agne tváṣṭā...* „Tu, Agni, – Tvaštaras“; 6: *tvám agne rudró ásuro mahó divás... tvám pūṣā́ vidhatáḥ pāsi nú tmánā* „Tu, Agni, – Rudra, asura didis dangaus... tu – Pūšanas, aukotojus globoji pats“[17]; 7: *...tváṁ deváḥ savitā́ ratnadhā́ asi / tvám bhágo...* „tu dievas Savitaras, brangenybes teikiantis, esi, / tu – Bhaga“ ir t. t. (dar žr. posmus 10, 11); V.3.1: *tvám agne váruṇo jā́yase yát tvám mitró bhavasi yát sámiddhaḥ / tvé víśve sahasas putra devā́s tvám índro dāśúṣe mártyāya* „Tu, Agni, – Varuna, kai užgimsti; tu – Mitra būni, kai įsižiebi; / tavy visi, galios sūnau, dievai; tu – Indra atnašaujančiam mirtingajam“; 2: *tvám aryamā́ bhavasi yát kanī́nāṁ nā́ma svadhāvan gúhyam bibharṣi...* „Tu Arjamanas būni su moterimis, vardą slaptą turi, savaeigi“; 3 kreipiantis į tą patį Agnį: *táva śriyé marúto marjayanta rúdra yát te jánima cā́ru citrám...* „Prieš tavo spindesį Marutai dabinasi, Rudra, kai tu gimsti, brangusis, skaistusis“ (taigi Rudra, vėliau virtusiu Šiva, čia pavadinamas Agnis); VII.12.3: *tváṁ váruṇa utá mitró agne tvā́m vardhanti matíbhir vásiṣṭhāḥ* „Tu – Varuna, taip pat Mitra, Agni! Tave augina mintimis Vasišthai“; X.8.5 į Agnį: *bhúvaś cákṣur mahá ṛtásya gopā́ bhúvo váruṇo yád ṛtā́ya véṣi / bhúvo apā́ṁ nápāj jātavedo bhúvo dūtó yásya havyáṁ jújoṣaḥ* „Buvai akis didžioji, tvarkos kerdžius, buvai Varuna, nes tvarkai dirbi; / Buvai Apam Napatas, Džatavedai, buvai pasiuntinys [to], kurio auka džiaugies“. Negana to, dievų, su kuriais sutapatinamas Agnis, vardus dažnusyk galima suprasti kaip bendrinius daiktavardžius, kaip minėtąsias abstrakčias sąvokas.

Be Agnio, ir Savitaras sutapatinamas su Mitra, Pūšanu, V.81.4: *utá yāsi savitas trī́ṇi rocanótá... utá mitró bhavasi deva dhármabhiḥ* „Štai eini, Savitarai, trimis laukais, štai... štai Mitra tampi, dieve, [savo] ypatybėmis“; 5: *utéśiṣe prasavásya tvám éka íd utá pūṣā́ bhavasi deva yā́mabhiḥ* „Štai viešpatauji vaisingumui, tu – vienas, štai Pūšanu tampi, dieve, keliaudamas“ (gal net būtų galima versti „Dieve“, žr. toliau).

Soma paskelbiamas kitų dievų „gimdytoju“, IX.96.5: *sómaḥ pavate janitā́ matīnā́ṁ janitā́ divó janitā́ pṛthivyā́ḥ / janitā́gnér janitā́ sū́ryasya janiténdrasya janitótá víṣṇoḥ* „Soma košiamas, gimdytojas minčių, gimdytojas dangaus [arba: Dievo], gimdytojas žemės, / gimdytojas Agnio, gimdytojas Sūrjos, gimdytojas Indros, gimdytojas beigi Višnaus“. Ir t. t.

---

17 Žodis *vi-dhatá-* žymi tradiciniame aukojime dalyvaujantį žynį, kuris auką išdaro, išnarsto ir išdėlioja dalimis, lietuviškai pažodžiui būtų *iš-dėtojas*, plg. *iš-dėti* ‘viską išimti (iš ko)’, ‘išstatyti, išdėlioti atviroje vietoje’, ‘išromyti’ ir pan. (LKŽ II, 448–449).

Senovės indų vedos – ne išimtis. Panašiai senovės skandinavų „Jaunesniojoje Edoje“ apie religinės poetinės kalbos ypatumus sakoma: „Kiekvieną deivę galima pažymėti bet kurios kitos deivės vardu, pridėjus prie to vardo jos savybės, veiklos ar giminystės pavadinimą“; savo ruožtu dievus „asus galima pavadinti bet kurio kito aso vardu, pridėjus prie to vardo jo savybės, veiklos ar giminystės pavadinimą“[18]. Šis „raiškos būdas vadinamas keningu. Jis sudarytas taip, kad mes sakome 'Odinas' ar 'Toras', ar minime kurį kitą iš asų ar alvų, o paskui pridedame įvardytajam kito aso (nuo)savybės, gebėjimo ar kokio nors jo žygdarbio pavadinimą. Tada visas šis pavadinimas apibūdina tą kitą, o ne tą, kuris buvo įvardytas. Taigi mes sakome 'pergalės Tiuras', 'pakaruoklių Tiuras' ar 'nešulio Tiuras', ir tai Odino apibūdinimai“[19]. Ir t. t.

O jei taip, tai galiausiai išvis bet kurios dievybės, bet kurio dievo vardą galima suprasti kaip sustabarėjusį eponimą. Savo ruožtu visas „panteonas“ tokiu atveju gali būti sutraukiamas į vos kelis ar net į vienintelį, slapta vieną tikrąjį Dievą. Kad įsitikintume, jog šitoks požiūris irgi nėra koks šiuolaikinis pramanas, bet iš šaknų yra būdingas pačioms senosioms tradicijoms, vėl kreipkimės į „Rigvedą“, pavyzdžiui, I.164.46: *índram mitráṁ váruṇam agním āhur átho divyáḥ sá suparṇó garútmān / ékaṁ sád víprā bahudhā́ vadanty agníṁ yamám mātaríśvānam āhuḥ* „Indra, Mitra, Varuna, Agniu šaukiamas, o jis, dieviškasis, – paukštis Garutmanas. / V i e n ą esantį išminčiai d a u g i a r i o p a i v a d i n a – Agniu, Jama, Matarišvanu šaukia“; X.82.3: *...yó devā́nāṁ nāmadhā́ éka evá táṁ sampraśnám bhúvanā yanty anyā́* „kas dievams vardus duoda, v i e n u i v i e n a s, pas jį su prašymais būtybės eina kitos“; X.121.8: *...yó d e v é ṣ v á d h i d e v á é k a ā́sīt kásmai devā́ya havíṣā vidhema* „kas v i r š d i e v ų v i e n a s D i e v a s buvo, – kokiam gi Dievui auką padėsim?“

Iškalbingi ir VI.50.13 paskutiniai žodžiai: *...dyaúr devébhiḥ pṛthivī́ samudraíḥ*, kuriuos galima versti „dangus su dievais, žemė su vandenimis“, bet galima ir „Djausas su dievais“ arba tiesiog „Dievas su dievais“ – ta prasme, kad visi dievai esti Dievuje kaip vieno visa apimančio dangiškojo spindesio atšvaitai, kaip vienos Saulės begaliniai spinduliai. Panašiai „Atharvavedoje“ X.7.38 vienas Dievas ir dievai prilyginami medžiui ir jo šakoms (antroji posmo pusė): *tasmin chrayante ya u ke ca devā vṛkṣasya skandhaḥ parita iva śākhāḥ* „Jin remiasi kokie tik yra dievai kaip medžio kamieną apsupusios šakos“[20].

18 MЭ, 121.

19 MŠ, 165.

20 Čia ir toliau „Atharvaveda“ cituojama ir verčiama pagal Atharvaveda 2009, atsižvelgiant į klasikinį angliškąjį (Atharvaveda 1996) ir naujausią rusišką (Атхарваведа 2007) vertimus.

Tas pat požiūris Indijoje pabrėžiamas ir po tūkstantmečio, upanišadose. Antai „Brihadaranjaka upanišadoje“ I.4.6: *tad yad idam āhur amuṁ yaja, amuṁ yajety ekaikaṁ devam, etasyaiva sā visr̥ṣṭiḥ, eṣa u hy eva sarve devāḥ* „tada, kai antai sakoma: ‘aukok šitam, aukok anam po vieną dievui’, – Jo iš tikrųjų tai sukurta, Jis iš tikrųjų tie visi dievai“; „Maitry upanišadoje“ V.1: *tvam brahmā tvañ ca vai viṣṇus tvaṁ rudras tvam prajāpatiḥ, tvam agnir varuṇo vāyus tvam indras tvam niśākaraḥ: tvam annas tvam yamas tvam pr̥thivī tvaṁ viśvam tvam athācyutaḥ* „Tu – Brahma, Tu, ištiės, – ir Višnus, Tu – Rudra, Tu – Pradžapatis, Tu – Agnis, Varuna, Vajus, Tu – Indra, tu – naktikūra [Mėnulis]; Tu – maistas, Tu – Jama [Mirtis], Tu – žemė, Tu – viskas, Tu gi – nenykstamas“[21]. Ir t. t.

Panašiai Vakaruose neoplatonikas Damaskijas teigė, esą „Jamblicho laikais beveik visi filosofai tikėjo, kad jaunesnieji būtiškieji dievai yra aukščiausiojo antbūtiško Dievo sklaidmenys“[22].

O štai pamokantis pavyzdys iš šiuolaikinės „pirmykštės“ religijos. Žymus XX a. antropologas E. E. Evans-Pritchardas, tyrinėjęs nuerų gentį pietų Sudane, aptiko, jog vienu ir tuo pačiu žodžiu *kwoth* jie įvardija ir aukščiausiąją dievybę, kurią Evans-Pritchardas vadina „Dievas“, nuerų žodį rašydamas didžiąja raide (*Kwoth*), ir bet kurią konkrečią dvasią, kurią tyrinėtojas taip ir vadina, „dvasia“, tą patį žodį rašydamas mažąja (*kwoth*). Pasak tyrinėtojo: „Kalbant apie nuerų religiją, keblumą sudaro tai, kad ir Dievas yra *Kwoth*, ir kiekvienas jo skaidmuo yra *kwoth*, tad nuerai, kalbėdami apie vieną iš jo skaidmenų, kartu kalba ir apie Dievą – tik tam tikru atskiru atžvilgiu. Užtat kai jie apie kurią nors dvasią sako ‘tai jo dvasia’ ar ‘tai jų dvasia’, jie sako, jog tai yra Dievas, suvokiamas atskiro žmogaus ar socialinės grupės atžvilgiu. Kitaip tariant, Dvasia ir dvasia – ne dvi skirtingos sąvokos. Šį požiūrį geriau suprasti galėtume Dvasią, nuerų prasme, palyginę su oru, nes apskritai oras ir ‘tam tikras’ oras nėra skirtingi dalykai. Tad nors apie bet kurią atskirą dvasią galime pasakyti, jog tai yra Dievas, negalime pasakyti, neva Dievas tebūtų kažkokia atskira dvasia, nes jis yra Dvasių Dvasia, arba Dvasia savo vienybėje“[23]. Taigi: „Dievas yra vienas ir kartu daugus – vienas savo esmėje ir daugus savo socialinėmis apraiškomis“[24].

Latvijoje pastaraisiais laikais panašų požiūrį yra išsakęs L. Berzinis: „Jei Dievas buvo toks didis, kad galėjo dalyvauti visame kame, <...> tai jam reikėjo ir savo

21 PU, 165, 814; pirmąją citatą plg.: Upanišados 2013, 142.

22 Uždavinys 2002, 68.

23 Evans-Pritchard 1967, 111–112.

24 Evans-Pritchard 1967, 118, daugiau žr. 119–126.

pavidalą keisti. Kadangi vaikiškai liaudies vaizduotei būtų per sunku visagalybę įsivaizduoti kaip nematerialią valią, jai reikia regimų priemonių, kuriose ši valia galėtų įsikurti. Todėl Dievas netrunka pasirodyti kaip senelis, po išorine negalia slepiantis didelę išmintį ir galią; netrunka jis prisiimti ir kokio nors elemento pavidalą, kad taip įvykdytų savo ketinimą"; pacitavęs šiuos Berzinio žodžius, Haraldas Biezajis iš savo varpinės priduria: „Šiais paprastais žodžiais išsakytą požiūrį jis toliau interpretuoja, kalbėdamas apie Vėjo dievą: Vėjo dievas – tai ne vėją valdantis dievas, o Dievas, tik pasirodęs vėjo pavidalu, todėl Vėjo dievo negalima mušti, nes tuomet muštum patį Dievą. Kaip rodo pastarieji Berzinio žodžiai, toks vėjo dievo esmės aiškinimas aiškiai atskleidžia jo išreikšto požiūrio tikrąją esmę – tai žinoma *interpretatio theologica*. Medžiaga kalba apie daugelį dievų, o mąstytojas dogmatikas juos suvienija į vieną aukščiausiąją esybę, ir jie tampa šios vienos esybės įvairių manifestacijų pavidalais"[25]. Pavadinsi nepagadinsi, aišku tik, kad tokia *interpretatio theologica* anaiptol nėra primestinė kokio šiuolaikinio „mąstytojo" užgaida – ji įdėm būdinga tiek seniausioms mus pasiekusioms indoeuropiečių, tiek šiuolaikinėms „pirmykštėms" tradicijoms.

Lietuvoje tokį požiūrį bene ryškiausiai yra teigęs Simonas Daukantas „Būde", podraug savaip interpretuodamas kai kuriuos senųjų šaltinių minimus dievavardžius: *Vadino jį Praamžiu nuo žodžių pra ir amžius, beje, amžiaus neturinčiu arba be pradžios esančiu ir pačiu pirmuoju, kurio pradžiai laiko nėra žinomo, tai yra be laiko. Vadino jį Visagysčiu, arba Gyveleižiu, arba Gyveleidžiu, nuo žodžių gyvas ir leisti, beje, visiems gyvybą duodančiu. Vadino jį taip pat Visgamtu, arba Vaisgamčiu, nuo žodžių vaisius ir gimdyti, beje, vaisių gimdančiu, arba gamtą veisiančiu. Vadino jį Aukopirmas nuo žodžių auka ir pirmas, kaipo tas, kurį reikia visų prima aukauti arba garbinti. Vadino jį [...] Lygyčiu nuo žodžio lygus, kuris vienybę ir meilę tarp žmonių antturi. Vadino jį Derintoju nuo žodžio derėti, arba derinti, nesgi, kad jis nebūt šildęs ir kutinęs javus ir visą gyvį šiame pasauly, tad niekas nebūt veisęsis ir augęs*[26]. Toliau: *...vadino jį taip pat Pergrūdžiu nuo žodžių perėti ir grūdas dėl to, jog jis globė javus ir vaisius, kuriais žmonės ir gyvuliai mito <...> Laukpačiu nuo žodžių laukas ir pats, jog jis gyveno ne vien aukštybėse, bet ir lauke, kurį jis rėdė taip pat, kaip jei dangaus aukštybės. Vadino jį Žempačiu nuo žodžių žemė ir pats, beje, tarė jį esantį ne vien danguje, lauke, bet ir pačioje žemėje...*[27]. Esmė: *Čia dar ne vienas gali klausti, dėl ko taip daug vardų lietuvių*

25 Biezais 2008, 58.

26 Daukantas 1976, 490.

27 Daukantas 1976, 491.

išminčiai pramanė savo Dievui. Tam lig neatsakius, gali jo vėl klausti, kaip žmogui neišmanančiam gal aiškiau Dievą parodyti, jei ne per jo privalumus, kuriuos ir visų didžiausias mulkis, minėdamas sau vieną žodį, gali stipriau Dievo galybę įsitėpti[28]. Istoriniuose šaltiniuose regima senovės lietuvių daugdievystė savo ruožtu priskiriama tradicijos esmės neišmaniusių svetimšalių, prašaliečių „nuopelnui“: *Čia taip pat reikia dar persergėti, jog prašaleičiai, nepermanydami lietuvių kalbos, kožną privalumą ypatingu dievu pramanė*[29].

Šį požiūrį trumpai drūtai ir grakščiai vainikuoja, tarsi senaisiais išminčiais poetais sekdamas, Kazys Bradūnas eilėraštyje „Kraujas ir pienas“: *Skaičiuoju, skaičiuoju dievus, / O suma – vienų vienas*[30].

Galiausiai ir pats *Dievo* vardas gali būti suvokiamas kaip eponimas, epitetas, reikšme ‘šviesusis, švytintysis, spindintysis’ arba/ir ‘dangiškasis’[31]. Tuomet išties belieka pakartoti neatsakomą, esmiškai retorinį „Rigvedos“ klausimą: „*Kas* virš dievų vienas Dievas?“ Ir šitoks santykis su Neapsakomuoju išties būtų bene tikriausias, doriausias.

Žinoma, visada būtina turėti omeny, kokio luomo bei išsilavinimo žmogaus religiją nagrinėjame: valstietis, ūkininkas gali gyventi apsuptas daugybės dievų ir dievybių, o tos pat tradicijos profesionalus žynys poetas tuo pat metu veikiau bus linkęs į gilesnę, abstraktesnę sampratą. Bet jis juk ir geriau išmano tradiciją, yra arčiau jos gyvo dvasinio branduolio, jos praamžės versmės – kaip ir krikščionybę geriau išmano pasišventęs išsimokslinęs vienuolis nei beraštis piemuo. Galiausiai pravartu būtų, kai tik įmanoma, atsižvelgti ir į asmeniškus pateikėjo polinkius bei sugebėjimus, kurie neišvengiamai kažkiek, gal net gerokai, lemia atitinkamos religijos sampratą. Ir t. t. Bet visa tai nebekeičia reikalo esmės, o tik paryškina pirmapradį, pamatinį bet kokio panteono sąlygiškumą.

1.3. Panteono sąlygiškumas

Norbertas Vėlius mums dar primena: „Kita mitologijos savybė, apsunkinanti jos rekonstrukciją, yra polisemija: tas pats mitinis personažas neretai atlieka kelias funkcijas arba keli personažai atlieka tą pačią. Į šią savybę galima nekreipti dėmesio atkuriant abstrakčią mitologijos ‘struktūrinę būklę’, tačiau jos

28 Daukantas 1976, 497.

29 Daukantas 1976, 504.

30 Bradūnas 1990, 408.

31 Žr. West 2007, 120, 124 ir ypač 167–168.

nepaisymas gali padaryti daug nemalonumų atkuriant konkretaus laikotarpio konkrečius dievus“[32].

Taigi ne tik „atskiro“ dievo vardas, bet ir jo funkcijos, jo veiklos bei atsakomybės sritis iš esmės yra neapibrėžta ir dviprasmė. Štai vedų Varuna – ir vandenų, pirmykščio kosminio vandenyno, ir nakties dangaus dievas (šiuodu vaizdinius mėginama suderinti nakties dangų įsivaizduojant kaip „apsivertusius“, skliautui sukantis, požeminius vandenis), ir būties tvarkos, teisingumo sergėtojas, nusidėjėlius baudžiantis pančiais bei kilpomis, ir t. t. Arba štai Indra – ir atmosferos lygmens dievas, tiesiogiai susijęs su griaustiniu, ir karių bei karo dievas, ir dievas poetas, globojantis bei įkvepiantis žynius (čia, tiesa, įžvelgtina vienos ir tos pačios pamatinės „funkcijos“ raiška trijų atitinkamų luomų ideologijoje: ūkininkų, karių ir žynių). Panašiai lietuvių Perkūnas – ir karių bei valdovų dievas (tuomet jis „dievų rykys“ ar „dievas rykys“), ir motinos žemės vaisintojas, griaustinio bei lietaus dievas žemdirbių religijoje, ir „muzikantas“, „Dievo žodis“, žyniškos galios, dvasinio žinojimo šaltinis[33].

Mažų mažiausiai tad dievybės „funkcija“ yra interpretacijos ir aiškinimo dalykas, atviras vis naujoms įžvalgoms – tik nieku būdu ne griežtai nustatyta „etatinė pareigybė“. Kaip dievų vardai gali būti laikomi „stambesnio“ dievo eponimais, o šių „stambesniųjų“ dievų vardai – vieno vienintelio visa apimančio Dievo eponimais, tarsi nuo lapų einant prie stiebelių, toliau šakų ir galiausiai kamieno, taip visos smulkios „atskiros“ dievų funkcijos gali būti suvedamos į tam tikrus stambesius, gilesnius būties bei atitinkamo elgesio archetipus ir galiausiai – į vieną vienintelį pamatinį Būties Archetipą[34].

---

32 Vėlius 1993, 58.

33 Čia nėra galimybės pateikti gana gausių duomenų, akivaizdžiai rodančių žynišką Perkūno raišką, tyrinėtojų dėl išankstinės nuostatos nepastebėtų.

34 Šiek tiek atleidus vadžias, – bent jau išnašos teisėmis, – galima būtų pasamprotauti, jog dievai mena visai ne kažkokį „privalomą“ religijai dieviškų asmenų rinkinį ar sąrašą, taigi išvis ne panteoną įprasta prasme, o veikiau atitinkamą mąstymo būdą – esmiškai „poetinį“ mąstymo būdą, kuris, pabrėžiant jo archajiškumą bei skiriant nuo šiuolaikinės poezijos, dar vadinamas „mitiniu poetiniu“ ar „mitopoetiniu“. Iš esmės tai *įasmeninantis vaizdijantis mąstymas*, įsipareigojęs savo pagimdytiems „asmenims“ ne daugiau nei protas jam kilusioms mintims ar vaizdiniams, iš kurių kiekvieną gali čia pat išskaidyti į smulkesnius arba sulieti, kartu su kitais, į bendresnį. Žinoma, priklausomai nuo mąstančiojo poreikių bei gebėjimų. Ir kaip mūsų mintys bei jų menamos būsenos mums gali būti svarbios ar bevertės, lemtingos ar išganingos, įkyrios ar nesučiumpamos, slegiančios ar siekiamos, šiukštu neliečiamos, neabejotinos ar žadinančios smalsumą, sukaustančios ar teikiančios atgaivą, įkalinančios ar išlaisvinančios sielą, taip mes elgiamės ir su savo „dievais“. Pati sąmonė, iš kurios gimsta ir kurioje ištirpsta visos mintys, visi vaizdiniai, savo ruožtu ir atstotų tą vienąjį *Kas*. Panašiai

Šiaip ar taip, akivaizdu, kad iš gyvos religijos reikalauti griežtai apibrėžto panteono su baigtiniu skaičiumi dievų, iš kurių kiekvienas turėtų savo vardą (dar asmens kodą su paso numeriu) ir griežtai (pagal darbo sutartį) nustatytas funkcijas – iš pagrindų klaidinga, išties juokinga. Joks save gerbiantis religijotyrininkas ar mitologas rimtai apie tai nė nekalba. O jei mokslo istorijoje tokių bandymų ir pasitaiko, jie daugiau pasako ne apie tiriamąjį dalyką, bet veikiau apie patį tokį „tyrinėtoją“ ir jo išankstinę nuostatą, nieko bendra neturinčią su tikrove.

Žinoma, būtinybė atrinkti baigtinį dievų skaičių ir dargi priskirti jiems apibrėžtus bruožus, netgi būdingas veido išraiškas, iškyla juos ėmusis vaizduoti – dramoje, dailėje (ko vertos šiuo atžvilgiu vien populiarių leidinių iliustracijos!), juoba skulptūroje ir kt. Bet tai jau atitinkamos meno rūšies ir pačių atvaizdų savybės – ne mitologijos, juolab ne gyvos religijos! Juk iš žmogaus nuotraukų mes nemėginame sudėti jo gyvo! Ypač jei nesame tikri, ar tai vis vieno ir to paties, ar kelių skirtingų žmonių nuotraukos...

Užtat ir „stabmeldystės“ sąvoką senosioms religijoms lengva ranka taikantiesiems būtų pravartu pirma pažvelgti į veidrodį – ar tik ne čia slypi tìkrosios stabmeldystės šaknys? Ir dar suprasti, – jei tik tai ne pernelyg nepakeliamas reikalavimas, – kad panašiai (ne)mąstančių, žinoma, buvo visais laikais, visuose kraštuose, tačiau ne jie lemia religijos esmę.

2. „PANTEONO“ SĄVOKOS KILMĖ IR TURINYS

2.1. Antika ir Artimieji Rytai

Tarptautinis žodis *panteònas* yra graikų kilmės, atsiradęs iš šventyklos pavadinimo *Πάνθειον*. Gramatiškai tai niekatrosios giminės būdvardis, apibūdinantis šventyklą (n. *ἱερόν*), vyr g. būtų *πάνθειος*, o reiškia jis ‘visų dievų’; taigi Panteo-

gyvos kalbos žodžiai dažniausiai turi ir po kelias, kitąsyk gerokai skirtingas reikšmes, ir po kelis sinonimus atskiroms sutampančioms reikšmėms, taigi yra ir daugiareikšmiai, dviprasmiški, griežtai neapibrėžti, ir gali būti pakeičiami kitais (dar pridurkime žodžių tarpusavio sąskambius, etimologines sąsajas ir t. t.), bet tai anaiptol netrukdo susišnekėti, priešingai – praturtina, pagyvina kalbą bei mąstymą ir kaip tik įgalina tokį reiškinį kaip poezija. Visus *žodžius* savo ruožtu gimdo ir įgalina, kaip vienas pirmapradis Gyvas Žodis, – *žadas* ‘galėjimas kalbėti’ ir būtent ‘sąmonė, nuovoka’ (LKŽ XX, 26). Mitologija ir turėtų būti suprantama kaip „kalba“ – moksliškiau tariant, semiotinė kalba, antrinė ženklinė sistema, – nesistengiant jos suvesti į griežtas kareivinių komandas.

nas – tai visiems dievams skirta, visų dievų šventykla[35]. Lietuviškai tad pavadinimą *Πάνθειον (ἱερόν)* pažodžiui galėtume išversti atitinkamu būdvardžiu mot. g. Visadievė ar Visdievė (šventykla).

Garsiausia šitaip pavadinta antikinė šventykla buvo ir tebėra Romos Panteonas, pastatytas 27 m. pr. Kr., 110 m. trenktas žaibo ir sudegęs, bet 118–125 m. perstatytas iš naujo ir išlikęs ligi šiol. VII a. pradžioje šventykla buvo įsisavinta Bažnyčios ir pervadinta į Švč. Marijos Kankinių bažnyčią, vėliau – Švč. Marijos rotondą (t. y. 'apskritąją', pagal jos pagrindo formą) ir taip tebevadinama iki šiol[36]. Dėl sąsajos su šventaisiais, taip pat dėl tradicijos žymiausius bei ypač nusipelniusius veikėjus laidoti šventovėse bei šventoriuose[37] ilgainiui išsirutuliojo akivaizdžiai antrinė panteono samprata – kaip tautos, valstybės ar kt. didžiūnų palaidojimo vieta. Tačiau mus dabar domina ne šios sąvokos raida ir vėlyvieji antriniai jos atprasmiai, o kilmė ir pirminis turinys.

Būta šiuo vardu pavadintų šventyklų ir Senovės Graikijoje, o pats žodis *πάνθειον* žinomas jau iš Aristotelio raštų (jei tai ne vėlesnis perrašinėtojo intarpas), patikimiau – iš helėnizmo laikotarpio raštų (orfinių himnų ir kt.)[38]. Tačiau pati pirminė sąvoka *πάντες θεοί* 'visi dievai', sudaranti šio sudurtinio žodžio pagrindą, žinoma nuo seniausių laikų: štai Homero „Iliadoje“ (VIII.5) *πάντες τε θεοὶ πᾶσαί τε θέαιναι* „ir visi dievai, ir visos deivės“[39] – taip Dzeusas kreipiasi į dievus jo sušauktame pasitarime Olimpo viršūnėje. Tą pat frazę „Odisėjoje“ (VIII.341) prisiekdamas pakartoja Hermis (Jeronimo Ralio vertimu): „Lai į mane susirinkę dievai visi žiūri ir deivės“[40]. „Visi dievai“ – iš pažiūros niekuo neypatingas žodžių junginys, todėl, suprantama, jis pasitaiko dažnai. Jį mini Demostenas (*De falsa legatione*, 16): *ὦ Ζεῦ καὶ πάντες θεοί* „Dzeuse ir visi dievai“; Ksenofonas (*Cyropaedia* VIII.7.3): *Ζεῦ πατρῷε καὶ Ἥλιε καὶ πάντες θεοί* „tėvų globėjau Dzeuse, Helijau ir visi dievai“; Platonas (*Euthyphro* 9e1–3): *Ἀλλ᾽ ἔγωγε φαίην ἂν τοῦτο εἶναι τὸ ὅσιον ὅ ἂν πάντες οἱ θεοὶ φιλῶσιν, καὶ τὸ ἐναντίον, ὅ ἂν πάντεσ θεοὶ μισῶσιν, ἀνόσιον* „Bet aš pasakyčiau, kad šventa tai, kas miela visiems dievams, ir priešingai – šventvagiška tai, ko visi dievai negali pakęsti“; vėl Platonas (*Cratylus* 401d):

---

35 Klein 2003, 531.

36 AŽ, 372–373; CMR, 404; LA, 407 ir kt.

37 Žr. Ariès 1993, 31–34.

38 Už šias žinias dėkoju dr. Vytautui Ališauskui.

39 ДГРС, 1268, s.v. *πᾶς*.

40 Odisėja 1964, 143.

τὸ γὰρ πρὸ πάντων θεῶν τῇ ‘Εστί’ πρώτῃ προθύειν εἰκὸς ἐκείνους οἵτινες τὴν πάντων οὐσίαν “ἐσσίαν” ἐπωνόμασαν „nes tikėtina, kad visų dalykų esmę įvardijusieji *essia* Hestijai aukos pirmai, anksčiau už visus dievus“ (vertė Mantas Adomėnas); dar Platonas (*Symposium* 195a): *φημὶ οὖν ἐγὼ πάντων θεῶν εὐδαιμόνων ὄντων Ἔρωτα, εἰ θέμις καὶ ἀνεμέσητον εἰπεῖν, εὐδαιμονέστατον εἶναι αὐτῶν* „Mano įsitikinimu, iš visų dievų, – visi jie laimingi, – Erotas (jei leista taip kalbėti neužsitraukiant rūstybės) – pats laimingiausias“ (vertė Tatjana Aleknienė); Pausanijas (*Graeciae descriptio* V.15.10): *μόναισ δὲ ταῖς Νύμφαις οὐ νομίζουσιν οἶνον οὐδὲ ταῖσ Δεσποίναισ σπένδειν οὐδὲ ἐπὶ τῷ βωμῷ τῷ κοινῷ πάντων θεῶν* „Jie nepratę nulieti vyno tik nimfoms, šeimininkėms ir ant bendro visų dievų aukuro“; Flavijus Klaudijus Julianas (*’Αθηναίων τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ 11): ἴστω Ζεύς, Ἥλιος, Ἄρης, ’Αθηνᾶ καὶ πάντεσ θεοί* „težino Dzeusas, Helijas, Arėjas, Atėnė ir visi dievai“[41].

Iš paminėtų pavyzdžių matyti, kad: Dzeusas paprastai skiriamas nuo „visų dievų“; „visi dievai“ dažniausiai paminimi prisiekiant, dievagojantis ar kitaip šaukiantis dievų; vieną ar kelis konkrečiu atveju rūpimus dievus pavadinus vardais, „visi dievai“ paminimi kaip savotiškas „liekamasis narys“, apimantis visus neįvardytus; nuo Pausanijo paminėto visų dievų aukuro (*βωμός πάντων θεῶν*) ligi „panteono“ tėra vienas žingsnis (*πάνθειος βωμός* ‘visdievis aukuras’ > *πάνθειον ἱερόν* ‘visdievė šventykla’).

Reikšminga, jog tuo pat būdvardžiu ‘visadievis’ ar ‘visdievis’ Senovės Graikijoje, bent jau helėnistinėje sinkretinėje graikų–Egipto tradicijoje, galėjo būti apibūdinamas Dievas. Štai Algio Uždavinio patikinimu, „vienatinis Dievas šiame kontekste suvokiamas kaip ‘visadievis’ – *pantheos*“[42], t. y. *pántheios*, arba *πάνθειος*.

Savo dievus graikai įvairiai skirstė į būrius, o vieną iš būrių sudarė vyriausieji, arba Olimpo, dievai, kurie buvo suskaičiuoti ir sudarė dvyliką: Dzeusas, Hera, Apolonas, Artemidė, Arėjas, Atėnė, Afroditė, Hefaistas, Hermis, Poseidonas, Demetra, Hestija; vėliau į sarašą tapo įtrauktas Dionisas, į Olimpą priimtas ir Heraklis, tad turėjo susidaryti keturiolika; negana to, sąrašas nėra visai pastovus: išstumdami kitus, jame kartais gali atsirasti Kronas, Faibas, Plutonas ir kt.; romėnai graikų pavyzdžiu

41 Už suteiktus pastaruosius pavyzdžius ir jų vertimus (kur nenurodytas kitas vertėjas), taip pat už geranoriškus patarimus ačiū Pauliui Garbačiauskui! Platono „Kratilas“ ir „Puota“ prieinami lietuviškai: atitinkamai Platonas 1996, 104, 105 ir Platonas 2000, 35.

42 Uždavinys 2003, 25.

irgi vardija dvylika dievų, bet ne visai tuos pačius (jų atitikmenis) ir kita tvarka: Junona, Vesta, Minerva, Cerera, Diana, Venera, Marsas, Merkurijus, Jupiteris, Neptūnas, Vulkanas, Apolonas; romėnų sąrašas irgi įvairuoja: jame gali atsirasti Saturnas, Bakchas ir kt.[43] Kiti, ypač žemės ir požemio dievai, kaip Hadas, Persefonė, taip pat iš ankstenių kartų dievų Uranas, ir daugybė kitų į olimpiečių sąrašą nepateko, nors jų atskyrimo požymiai nevisuomet aiškūs (antai olimpiečiai Demetra ir Hefaistas irgi ryškiai susiję su žeme bei požemiais, abejotinas ir olimpiečio Poseidono dangiškumas). Kaip matyti, nėra Olimpe ir Eroto, pasak Platono, „laimingiausio" iš dievų. Taigi Olimpo dievai tikrai nėra visi dievai. Kitur Platonas („Faidras" 246.e–247.a) pateikia štai tokį vaizdą: „Dzeusas, didis vadas danguje, sparnuotu vežimu važiuoja pirmasis, viską sutvarkydamas ir viskuo besirūpindamas, o paskui jį seka dievų ir daimonų kareivija, išrikiuota vienuolika būrių. Tik vienintelė Hestija nepalieka dievų buveinės, o likusieji dievai, visi pagrindiniai, įeinantys į dvylikos skaičių, vadovauja kiekvienam jų patikėtai rikiuotei"[44]. Vadinasi, turime vienuolika dievų „vadų" + didįjį visų vadą Dzeusą + namie likusią Hestiją = 13 pagrindinių dievų, nekalbant apie neapibrėžtą aibę jų vadovaujamųjų... O štai Homeras („Odisėja" VI.42–46) Olimpe mini apskritai dievus, nei „visus", nei skyrium olimpiečius[45]. Taigi visiško aiškumo nėra, bet pažymėtinas tradicijos polinkis savo dievus, bent iš dalies, suskaičiuoti ir taip „įvesti tvarką". Skaičius 12 savo ruožtu gali būti susijęs su dvylika metų mėnesių, dvylika Zodiako ženklų ar kitais dvyliktukais ir mena savotišką visumą, „pilną ratą"[46]. Pavyzdys gali būti baliečių (Bali, Indonezija) tradicinis „dievų ratas" – dievų vaizdavimas išrikiuotų ratu aplink paryškintą centrą[47].

Senovės hetitų karalius Mursilis II į savo metraščius įrašė, kad jam žygiuojant į karą „mano viešpatni Arinos deivė Saulė ir mano viešpatis Nergalas ir Mezula ir visi dievai žengė pirma manęs"[48]. Visiems dievams čia akivaizdžiai teko „liekamojo nario" vaidmuo. Pasak O. R. Gurney'o, senovės hetitai, kaip ir senovės babiloniečiai, per Naujuosius metus rituale inscenizuodavo „dievų susirinkimą"[49]. Visų dievų sąvoką hetitams atstojo ir „tūkstantis dievų"[50].

43 AŽ, 106, 118; CMR, 387; LA, 199–200; Jobes 1962, 1612.

44 Platonas 1996a, 42–43.

45 Odisėja 1964, 106.

46 MHM II, 19.

47 Jung 1990, pav. LIX.

48 West 2007, 483.

49 Герни 1987, 137.

50 ЛУН, 55, 264.

Senovės Egipte (Hermopolyje, vėliau ir Tėbuose) manyta, jog prieš sukuriant pasaulį dievų būtą aštuonių, keturios dievo su deive poros, tačiau seniausią Egipte žinomą Heliopolio „panteoną" sudarė devyni dievai: didysis dievas kūrėjas Atumas, jo vaikai Šu ir Tefnut, pastarųjų vaikai Gebas ir Nut, brolis su seseria Osiris su Iside ir Setas su Neftide – pavyzdinė eneada (iš gr. ἐννεάς, kilm. ἐννεάδος, 'devynetas, devintukas'), pagal kurią savus devynetus sudarinėjo kitų Senovės Egipto miestų žyniai[51]. Lewis Spence'as pažymi, kad „nors šiuos dievų būrius sakoma esant sudarytus iš devynių dievybių, tai tėra nulemta jų pavadinimo *pesedt*, reiškiančio 'devyni'", o iš tikrųjų „devintuke" dievų gali būti, pavyzdžiui, vienuolika, šeši ar pan.[52] Memfio mitologijoje pirmasis dievas kūrėjas Ptahas kitus aštuonis dievus sukūręs kaip skirtingas savo emanacijas, kaip „aštuonis Ptahus", su kuriais kartu sudaro devynetą ir tarp kurių yra vyriausias; tekstuose pateikiamas palyginimas, jog dievai yra tarsi „dantys ir lūpos jo burnoje", kuriais jis įvardijo daiktus juos sukurdamas, o Totas dar vadintas Ptaho liežuviu; panašiai Heliopolio didžiojo dievo kūrėjo Atumo devintukas atsirado „iš jo sėklos ir pirštų"[53]. Taigi atskiri dievai drauge sudaro Dievą ir yra jo dėmenys ar apraiškos. Užtat pasakyta: „Atumas, tai yra – visi dievai"[54]. Kadangi Senovės Egipte kiekvienas didysis miestas turėjo ar bent svarbiausiais laikė savus dievus, užtat čia, pasak A. Uždavinio, „miestų ir juos valdančių dievų visuma sudaro šalį ('dieviškojo horizonto atvaizdą') kaip vieningą panteoną"[55]. Senovės Egipto „visų dievų" devintukai irgi gali būti susiję su kalendoriumi: kai kurie dievai (pavyzdžiui, Osiris, Horas, Setas, Isidė, Neftidė) laikomi esą gimę kaip tik tomis papildomomis dienomis, kurios atsiranda dėl skirtumo tarp mėnulio ir saulės metų[56].

„Visų dievų" sąvoką aptinkame ir senovės žydų Biblijoje, kur jie betgi ne prilyginami aukščiausiajam Dievui, o jam subordinuojami (iš dalies – kaip kitų tautų, nežydų dievai) ir galiausiai jo naudai visai panaikinami (sulig Algirdo Jurėno vertimu): „Dabar žinau, kad Viešpats yra didesnis už visus dievus..." (Pr 18.11); „Nes didis yra Viešpats ir labai girtinas, jis labiau bijotinas už visus dievus" (1 Kr 16.25); „O namai, kuriuos aš rengiuosi statyti, turi būti dideli, nes mūsų Dievas yra didesnis už visus dievus" (2 Kr 2.4); „...nes Viešpats yra didysis

51 MHM II, 238, 630, 663; Матье 1996, 162, žr. 298; Lurker 1995, 48, 91.

52 Spence 1998, 16; Матье 1996, 299.

53 Матье 1996, 164; MHM II, 345.

54 Leeuw 1963, 185.

55 Uždavinys 2003, 19.

56 Spence 1998, 174.

Dievas, didysis Karalius viršum visų dievų!“ (Ps 95.3); „Nes didis yra Viešpats ir labai girtinas, jis labiau bijotinas už visus dievus“ (Ps 96.4); „Nes tu, Viešpatie, esi visos žemės Aukščiausiasis, aukštai iškilęs viršum visų dievų“ (Ps 97.9); „Juk aš pats žinau, kad Jahvė yra didis ir kad mūsų Viešpats yra didesnis už visus dievus“ (Ps 135.5); „Baisus jiems pasirodys Viešpats, nes leis išnykti visiems žemės dievams, ir jį garbins kiekvienas iš savo vietos, visos tautų salos“ (Sof 2.11)[57]. Nors šie „visi dievai“ nevardijami, bet pati sąvoka tiesiogiai mena „panteoną“.

Apie senovės persų didžiojo karaliaus Darijaus tikėjimą anglų iranistė Mary Boyce sako: „Nors Darijus vardu kreipdavosi tik į Ahuramazdą, jis minėjo ir ‘visus dievus’“, tuo „turėdamas omeny tiesiog žemesnius dievus, pavaldžius Kūrėjui Ahuramazdai“[58]. Apie tiesioginę Dievo ir visų dievų tapatybę čia nekalbama, bet vėlgi akivaizdu, kad Išmintingasis Viešpats yra visai kito lygmens dievybė nei „visi dievai“ (čia gal reikia turėti omeny ir tą religinę įtaką, kurią persai yra padarę žydams). Tačiau nenustebintų Senovės Irane ir jų tapatumas, ypač turint omeny šešias Ahuramazdos emanacijas – Amešas Spentas (*aməšą spəṇtą*, pažodžiui ‘šventi nemirtingieji’), ilgainiui, pirmiausia liaudies religijoje, virtusias savarankiškais dievais.

M. L. Westo apibendrinimu: „Nepanašu, kad indoeuropiečiai būtų turėję nustatytą dievų sąrašą ar būtų priskyrę jiems kokį nors apibrėžtą skaičių. Hetitai minėjo tūkstantį, vedų poetai – trisdešimt tris, o vienoje vietoje 3339. Įvairiose kultūrose sporadiškai pasirodo rinkiniai po dvylika, bet jie, regis, tebus antrinio sisteminimo vaisius – ne protėvių tradicijos tąsa. Kas labiau primena senovės, bent jau graikų-arijų, paveldą, tai paprotys šauktis ‘visus dievus’ griežtai neapibrėžiant jų individualios tapatybės. Apie keturiasdešimt vedų himnų yra skirti ‘visiems dievams’, *víśve devā́ḥ*, šį įvardijimą dažnai kartojant tekste. Zarathuštra (‘Jasna’ 32.3) pavartoja etimologiškai atitinkamą įvardijimą *daēvā vīspåŋhō*, nors ne tokia pagarbia prasme: daivai jam tėra garbinimo neverti demonai, ir jis sako juos esant gimusius iš Piktosios Minties. Homerui ‘visi dievai’ bei ‘visi nemirtingieji’ irgi yra įprasta formulė. Kreipiniai į ‘visus dievus’ paliudyti nuo Mikėnų laikų, jų dažnai

---

57 Į tikrąjį monoteizmo ir politeizmo santykį pasaulio religijose čia nėra galimybės pasigilinti, reikia tik pažymėti, jog šios teorinės sąvokos ne įvardija dvi skirtingų rūšių religines sistemas, o veikiau nužymi rėmus, tarp kurių įvairios pasaulio religijos įsitenka, vienos arčiau vieno kraštutinumo, kitos – arčiau kito. Arba kaip fizikoje šviesa: vienais atvejais ji reiškiasi kaip dalelių srautas („dievai“), o kitais – kaip elektromagnetinės bangos (vienas visa smelkiantis Elektomagnetinis Laukas, „Dievas“).

58 Бойс 2003, 92.

šauktasi kaip liudininkų prisiekiant bei sudarant sandėrius“[59]. „Kaip vedų bei graikų tradicijose matėme įvardijimą ‘visi dievai’, taip lygiagrečiai užtinkamas ‘visi nemirtingieji’: *víśve amŕ̥tāḥ* (‘Rigveda’ I.59.1, 72.2 ir t. t.); *vīspąsca amə̄šą spəṇtą* (‘Jasna’ 42.6, plg. 71.4); *πάντων ἀθανάτων* (‘Iliada’ X.463; XX.314) ir t. t.“[60].

2.2. Senovės Indija

Vedų Visų dievų mes dar nematėme – senovės indų tradicija taip gausiai paliudyta ir tokia pamokanti, kad apie ją dabar pakalbėsime atskirai.

„Rigvedoje“, seniausiame indų ir viename seniausių išlikusių apskritai indoeuropiečių tradicijos paminklų, Visiems dievams skirtų himnų yra ne „apie keturiasdešimt“, kaip kažkodėl tapo įprasta teigti, o per trečdalį daugiau – pridūrus porą himnų, skirtų Visiems dievams drauge su vienu ar kitu atskiru dievu, jų yra bent 65, būtent: I.3 (kartu su Ašvinais, Indra ir Sarasvate); 14; 89; 90; 105; 106; 107; 122; 139; II.29; 31; III.20 (kartu su Agniu); 54; 55; 56; 57; IV.55; V.41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; VI.49; 50; 51; 52; VII.34; 35; 36; 37; 39; 40; 42; 43; VIII.27; 28; 29; 30; 83; X.31, 35, 36, 57, 61, 63, 64, 65, 66, 92, 93, 100, 109, 114, 126, 128, 137, 141, 157, 181[61].

Vien šiuose, Visiems dievams skirtuose, himnuose įvairiu dažnumu, įvairia eilės tvarka ir įvairiais rinkiniais minimi dievai, išrikiavus juos pagal mūsiškę abėcėlę, būtų: Aditė, Adža Ekapadas, Agnis, Ahi Budhnja, Ajus(as), Amša (ar Anša), pusdievis Angiras ir Angirasai, Apam Napatas, (dgs.) Apos, Aramatė, Arjamanas, Ašvinai (dviskaita, kitaip Nasatjai), Atris, Bhaga, Brihaddiva, Brihaspatis (kitaip Brahmanaspatis), Dakša, Dhataras, Dhišana, Djausas paprastai kartu (nors nebūtinai) su Žeme, pavadinama (daugiau nei) trim skirtingais žodžiais, toliau Dravinodas, Ida, Indra, Matarišvanas, Mitra, Narašamsa (ar Narašansa), Pardžanja, Parvata, Parvatė, deivė Pastja, Pradžapatis, Prišnė, Puramdhis, Pūšanas, Rama, Rasa, pusdievis Ribhukšanas (kartais dgs., kitaip Ribhūs), Rodasė, Rudra, Saraju, Sarasvatė, Savitaras, Sindhu, Soma, Sūnrita, Sūrja, deivė Svastė, Trita (kitaip Trita Aptja), Tvaštaras, Urdžavjė, Urvašė, Ušasė su Nakta ar Naktimi, Vač, Vadža, Vaišvanara, Vajus, Varuna, Varutrė, Vastošpatis, Vata, Vibhvanas, Višnus.

Visiems dievams skirtuose himnuose minima dar ištisa aibė nelabai aiškaus statuso vardų, žyminčių, nežinia, dievus ar demonus, ar sudievintus žmones, ar

59 West 2007, 122.

60 West 2007, 127.

61 Žr. Ригведа 1989, 763–767; Ригведа 1995, 738–742; Ригведа 1999, 556–559.

tiesiog legendinius senovės poetus; taip pat neaiškaus statuso žodžių, kuriuos galima suprasti ir kaip tikrinius vardus, ir kaip bendrinius daiktavardžius (taip pat ištisi dievų būriai, apie kurių santykį su Visais dievais vėliau). Dėl šių priežasčių ir dalis iš suminėtų dievavardžių gali būti išbraukti iš sąrašo, arba įtraukti kiti. Ši dviprasmybė esmiškai galioja visiems, tarp jų ir svarbiausiems, dažniausiai minimiems, „neabejotiniems" dievams.

Štai Aditė, *áditi*, pažodžiui yra tiesiog 'nesurištis' ar 'begalybė' ir, maža to, gali būti suprantama kaip būdvardis reikšme 'nesurištas, nesusaistytas, nesaistomas, beribis, bekraštis, begalinis'. Adža Ekapadas, *ajá ékapād*, – tai Ožys Vienakojis, lietuviškiau Vienakojis Ožys, arba, kita vertus, Negimęs Vienakojis, nes *ajá* galima suprasti kaip daiktavardį reikšme 'ožys' (giminišką lietuviškajam *ožys*) arba kaip būdvardį *a-já-* 'ne-gimęs, negimusysis'; pastaruoju atveju vardas gali būti suprantamas kaip Saulės eponimas. Agnis, *agní* – tai tiesiog *ugnis*, apie kurios suasmeninimą tegalima spręsti iš konteksto, ir tai ne visuomet, o dažnai ir iš esmės to neįmanoma nustatyti, nes kai pasakome, kad „ugnis ryja malkas", ar tai dar tik metafora, ar jau suasmeninimas? Ahi Budhnja, *áhi budhnyà*, pažodžiui – Angis Dugninė arba, lietuviškiau, Dugninė Angis (lie. *angis* atitinka vedų *áhi*, lie. *dugn-as* < ide. **dhubh-n-* gali būti etimologiškai, metateze, susijęs su ide. **bhudh-n-*; verta palyginimo su lietuvių namuose laikytu žalčiu, vadintu *Dugnai*, ar **Dugnojas*), kitaip dar verčiama Gelmių Gyvatė. Ajus – tai suasmenintas *ā́yus* ir *āyú* 'gyvastis, gyvybinė galia, gyvastingumas, ilgas gyvenimas'. Amša – suasmeninta *áṁśa* 'dalis, statymas (lošiant, prisiekiant)'. Apam Napatas, *apā́m nápāt*, lietuviškai skambėtų *upių nepuotis*, tik su ta išlyga, kad vedų *áp* gali reikšti apskritai '(tekančius) vandenis', o vedų *nápāt* – ne tik 'sūnaitį, vaikaitį', kaip lietuviškasis atitikmuo[62], bet apskritai 'palikuonį, ainį'. Aramatė, *arámati*, – sudurtinis žodis, reiškiantis 'tinkamą, deramą, teisingą mintį' (atsižvelgiant į lietuvių senuosiuose dvikamieniuose asmenvardžiuose išlikusį giminišką dėmenį *ar-*, būtų tiesiog **ar-mintis* – junginys, atpažįstamas varduose *Ar-min(t)as*, *Ar-mantas*). Arjamanas, *aryamán*, žemiškąja prasme yra tiesiog 'pabrolys, piršlys'. Ašvinai, paprastai dviskaita *aśvínā*, *aśvínau*, iš *áśva* 'žirgas' su posesyvine priesaga *-in-*, pažodžiui reiškia maždaug 'žirgininkai' (taigi, atsižvelgiant į lietuviškuosius atitikmenis *ašva* 'kumelė', *ašvis* 'arklys', būtų *ašvininkai*, o su atitinkama priesaga *-in-*, tik neturinčia tokios ryškios posesyvinės reikšmės, – *ašvìniai* arba, dar tiksliau, dviskaita *ašvìniu*). Bhaga, *bhága*, pažodžiui yra 'dalytojas' (tariant 'dalius'). Brihaddiva, *bṛhád-diva-*, pažodžiui – 'aukšta-dangis',

62 LKŽ VIII, 670.

o pagal antrojo dėmens šaknį – 'aukšta-dievis' (maždaug kaip mūsų Aukštėjas). Brihaspatis, *bŕ̥has-páti-*, arba Brahmanaspatis, *brahmaṇas-páti-*, pažodžiui yra 'maldos, garbinimo viešpatis', trumpai drūtai 'maldo-patis' arba 'garbin-patis'. Dakša, *dákṣa*, pažodžiui – 'dešinysis, tiesusis, tinkamasis, pajėgusis, išmanusis'. Dhataras, *dhātár* ar *dhātŕ̥*, pažodžiui 'pradininkas, nustatytojas, steigėjas, įkūrėjas', visai tiksliai – *pradėtojas* ar stačiai *dėtojas* (vedų *dhā-* = lie. *dė-*). Dhišana, *dhiṣaṇa*, pažodžiui – 'išmintingasis, išmanusis'. Djausas, *dyau*, gali būti suprantamas kaip suasmenintas 'dangus', 'dangaus dievas', 'dievas Dangus' ar tiesiog *Dievas*[63] (*dyáuṣ pitár* = *Ζεὺς πατήρ* = *Iūpiter* ir kt. bendra reikšme 'Dievas Tėvas'); jis dažnai minimas kartu su Motina Žeme (ši gali būti žymima bent keliais skirtingais žodžiais, vienas iš jų, *kṣám-*, yra bendrašaknis su lie. *žem*-ė). Matarišvanas, *mātariśvan*, reiškia 'motinoje augantis ar augęs', dažnai tai tiesiog Agnio epitetas. Mitra, *mitrá*, pažodžiui – 'sutartis, su(si)tarimas, santarvė'. Pardžanja, *parjánya*, gali reikšti ir tiesiog 'perkūnijos debesį', ir asmeną 'perkūnijos dievą', o pats žodis, daugelio kalbininkų nuomone, atitinka lie. *perkūnas*, kuris irgi gali būti tiek gamtos reiškinys, tiek asmenas dievas *Perkūnas*. Parvata, *párvata*, yra tiesiog suasmenintas 'kalnas', savo ruožtu jo mitologinė duktė Parvatė, *párvatī*, būtų 'kalnaitė'. Pradžapatis, *prajā́-pati-*, yra maždaug '(visų) gimusiųjų viešpatis' (pirmąjį sudurtinio vardo dėmenį *pra-jan-* tiksliai atitinka lo. *pro-geniēs* 'giminė, gentis, palikuonis', lietuvių kalboje tos pat šaknies yra *gentis* 'giminės, giminė, giminaitis', tad etimologiškai Pradžapatį atitiktų **Progentėpatis* – su lie. *pradžia*, *pra-dėti* žodis neturi nieko bendra, tik sąskambį). Prišnė, *pŕ̥śni*, reiškia 'margoji, raiboji', o kadangi šitaip dažniausiai pavadinama dieviškoji karvė, tai verstume tiesiog 'margė' ar 'žalmargė'. Rasa, *rasā́*, tai ir suasmeninta 'drėgmė, rasa', ir upėvardis (žodį atitinka lie. *rasa*, plg. lie. upėvardžius *Raseika*, *Rasupis*, *Raselė* ir pan.). Sarasvatė, *sárasvatī*, pažodžiui – 'srovingoji'; tai ir konkretus upėvardis (Lietuvoje jam giminiški *Saria*, *Serė*, *Serenta*, *Siesartis* bei kt.), ir iš žmogaus širdies „srūvančių, tekančių, besiliejančių" šventų dainų, poezijos deivės vardas. Savitaras, *savitár*, *savitŕ̥*, pažodžiui – 'žadintojas, skatintojas, kildytojas, ugdytojas', dažnai gali būti suprantamas kaip Saulės epitetas ar eponimas. Sindhu, *síndhu* (f.), reiškia tiesiog 'upė, srovė, srautas' ir, kaip vandenvardis, yra būtent Indo upės pavadinimas. Soma, *sóma*, – tai kažkokio

63 Rytų Lietuvos šnektose *Diẽus*, antai Lazūnų: *Viso gero teduoma Diẽus* (LTŽ, 59). Čia nėra galimybės į tai leistis, bet įdomu, kad štai Zieteloje žodis, kaip bendrinis daiktavardis, tebeturi reikšmę 'dangus': *Augo augo [pupa] ligi diẽvi*, ir linksniuojamas beveik visai kaip vedose: *Ka Diẽus duos, tai viso yra*; *...Diẽuz dau trejetą vaikų*; *Dĩvu nevierina*; *Aš jau prašau Dĩva, kap numirti*; *Ach, Divè mano, kap aš prašaus jūsip* ir t. t. (ZŠŽ, 148; pavyzdžių fonetinė rašyba mano supaprastinta).

(nenustatyto) augalo, jo sunkos, ar sulos, ir iš jos gaminto svaiginamojo gėrimo pavadinimas, suasmenintas į dievą Somą (iš *sunóti* 'sunkia, spaudžia sultis', tos pat šaknies yra lie. *sula*, *sultys*, o gal ir *sunkti*). Deivė Sūnrita, *sūnṛ́tā (devī́)*, – suasmeninta 'palaima, džiaugsmas, malonė, draugystė, tiesa'. Sūrja, *sū́rya*, – vyr. g. Saulė (tariant Sáulius). Trita, *tritá*, pažodžiui – 'trečias(is)', dažnai *tritá ā́ptya* 'trečiasis upinis, ar vandeninis', ne visai aiškios prigimties mitinio personažo vardas ar epitetas. Tvaštaras, *tváṣṭar*, *tváṣṭṛ*, pažodžiui – 'dailidė, meistras', tai vediškasis Demiurgas, bendrašakniu lietuvišku žodžiu tariant, *Tašytojas* (vedų *tvaṣ-* < *taṣ-*, *takṣ-* = lie. *taš-*). Ušasė, *uṣás*, dažniausiai drauge su Nakta, *nákta* (n.), ar Naktimi, *nákti* (f.), yra ne kas kita kaip *Aušra* su *Naktimi*. Deivė Vač, *vāc*, – tai suasmeninta Kalba, ar Žosmė. Vadža, *vā́ja*, pažodžiui – 'jėga, stiprybė, spėkas, varas, sparta' ar 'varžybos, kova'. Vaišvanara, *vaiśvānará*, reiškia maždaug 'visažmonis', t. y. 'priklausantis visiems žmonėms, bendražmogiškas', netgi '(visa)liaudiškas' (neatmestina ir galimybė kartais žodį suprasti reikšme 'visavyris', 'vyrų vyras'), šiuo eponimu, įgaunančiu tikrinio vardo požymių, paprastai pavadinamas Agnis. Vajus, *vāyú*, yra tiesiog *vėjas* (visai tiksliai lie. tarm. *vėjùs*), o Vata, *vā́ta*, – maždaug *vėtra*. Vastošpatis, *vā́stoš-páti-* (*vā́stu* 'apidėmė, gyvenamoji vieta, sodyba, būstas, namas, namai'), – maždaug Namėpatis (atitiktų jį ir suasmeninta Apidėmė, žinoma iš XVI a.). Kartais dar minimas kažkoks Erdvėpatis, *rájasas páti* (VII.35.5); Laukpatis, *kṣétrasya páti* (VII.35.10; X.66.13); deivė Nebūtis, *devī́ nírṛti* (VII.37.7); Laimė, *svastí* (ypač X.63.15); Ratų-patis, ar ratopatis, *ráthaspáti* (X.93.7), palygintinas su lietuvių Ratainyčia (XVI a.); būties, būvẽnės (vieš)-patis Dievas Išgelbėtojas (*bhuvanasya... patir deváṁ trātā́ram...*: X.128.7) ir t. t.

Tačiau primindami dievavardžių neapibrėžtumą mes jau kartojamės, dabar mūsų tikslas siauresnis – pabrėžti principinę negalimybę nustatyti tikslų vedų Visų dievų skaičių.

Vis dėlto noras turėti aiškiai nustatytą, apibrėžtą dievų skaičių yra būdingas ne tik šiuolaikiniams mitologijos bei religijotyros mėgėjams – poreikį viską išmatuoti ir suskaičiuoti žmogus turi nuo seno. Užtat ir Visų dievų skaičius, nepaisant esminio, principinio jo neapibrėžtumo, pačioje „Rigvedoje" nesyk pasakomas visiškai tiksliai – trisdešimt trys. O kadangi šis skaičius ne tik neatitinka tikrovės, bet netgi nebandomas su ja bent kiek suderinti, jis ir pats suprastintas kaip mitinis skaičius, pavaldus mitinei „skaičių magijai", kuriai šiuolaikinis tyrinėtojas neturėtų lengvabūdiškai pasiduoti. Pasak T. Jelizarenkovos, vedose „šventi yra kai kurie skaičiai, dalūs iš trijų. Dievų skaičius 'Rigvedoje' yra 33"[64].

64 Ригведа 1995, 476.

Pavyzdžiui, į Ašvinus kreipiamasi (I.34.11, pirmoji posmo pusė): *ā́ nāsatyā tribhír ekādaśaír ihá devébhir yatam madhupéyam aśvinā* „Čionai, Nasatjai, su trejais vienuolikeriais dievais atvykit medaus gerti, Ašvinai!“ („treji vienuolikeri“ lietuviškai skamba dirbtinokai, bet formaliai tai tas pat kas mums įprastos „trejos devynerios“). I.45.2 (antroje posmo pusėje) į Agnį kreipiamasi: *tā́n rohidaśva girvaṇas tráyastriṁśatam ā́ vaha* „tuos, raudonžirgi gyriaus ištroškęs, trisdešimt tris atvežk!“ („raudonžirgį“ etimologiškai tiksliai abiem dėmenimis atitiktų epitetas *raudonašvis* ar *raudašvis*). III.6.9 (antroje posmo pusėje) Agnis kviečiamas atvežti į aukojimą Visus dievus ir pats drauge mėgautis aukomis: *pátnīvatas triṁśátaṁ trī́ṁś ca devā́n anuṣvadhám ā́ vaha mādáyasva* „su pačiomis [žmonomis] trisdešimt tris dievus savo valia [savo noru, noriai] atvežk – svaiginkis!“. VIII.28.1 (pirmoji posmo pusė): *yé triṁśáti tráyas paró devā́so barhír ā́sadan* „Kurių trisdešimt [ir] trys viršaus, dievai ant šiaudų susėdo“ (turimas omeny aukojimuose naudojamas šiaudų patiesalas, vad. barhis). Panašiai VIII.30.2: *...yé sthá tráyaś ca triṁśác ca / mánor devā yajñ̃iyāsaḥ* „kurių yra ir trisdešimt, ir trys, / žmogaus dievai aukų vertieji“ arba, sklandžiau, „dievai, žmogaus aukų vertieji“ (vietoj „žmogaus“ galėtų būti „Žmogaus“ arba „Manaus“ – pirmažmogio tikrinis vardas). VIII.35.3: *víśvair devaíś tribhír ekādaśaír ihā́dbhír marúdbhir bhṛ́gubhiḥ sacābhúvā / sajóṣasā uṣasā sū́ryeṇa ca sóman pibatam aśvinā* „Su visais dievais trejais vienuolikeriais čion, su Vandenais [?], Marutais, Bhrigumis bendrabūvy, / draugėje su Aušra ir Saule somą gerkite, Ašvinai“. VIII.57.2 prasideda kreipiniu į dievus: *yuvā́ṁ devā́s tráya ekādaśā́saḥ...* „Jus, dievai, trejus vienuolikerius...“. IX.92.4 (pirmoji pusė): *táva tyé soma pavamāna niṇyé víśve devā́s tráya ekādaśā́saḥ* „Tavo šitoje, Soma Pavamana, neprieinamybėje [?] visi dievai treji vienuolikeri“. Tačiau vienąsyk, III.9.9 (pirmoje posmo pusėje), pasakomas kitas skaičius (irgi dalus iš 3): *trī́ṇi śatā́ trī́ sahásrāṇy agníṁ triṁśác ca devā́ náva cāsaparyan* „Trys šimtai trys tūkstančiai – Agnį – ir trisdešimt dievų ir devyni pagarbino“. Taigi dievų yra 3339, tik, griežtai kalbant, nepasakyta, jog tai būtent Visi dievai. O štai „realistiškame“ posme X.63.6 vis dėlto pripažįstamas Visų dievų skaičiaus neapibrėžtumas: *...víśve devāso manuṣo yáti ṣṭhána* „Visi dievai žmogaus, kiek esate“ arba „kiek jūsų yra“.

Visiems dievams skirto himno I.139 paskutiniame 11-ame posme 33 dievai suskirstomi į tris kuopas po 11, iš kurių kiekviena savo ruožtu priskiriama vienam iš trijų pasaulio lygmenų – dangui, žemei (antžeminiam arba tarpiniam, atmosferos lygmeniui tarp dangaus ir žemės) ir vandenims (požemiui): *yé devāso divy ékādaśa sthá pṛthivyā́m ádhy ékādaśa sthá / apsukṣíto mahinaíkādaśa sthá té*

devāso yajñām imāṁ juṣadhvam „Dievai, kurių danguj vienuolika, žemėje – dar vienuolika, / vandenyse gyvenančių [savo] galia – vienuolika, dievai, auką šią malonėkite priimt!“ Toks skirstymas vėlesniuose vedų tekstuose juolab išryškėja.

Tyrinėtojai į tai atkreipė dėmesį seniai. Antai Arthuras B. Keithas: „‘Rigvedoje’ minimas dievų skaičius yra 33, žinomas ir Irano tradicijoje, toliau jis dalijamas į tris grupes po 11, kurios siejamos su dangumi, žeme ir atmosferiniais vandenimis, nors dažniau dievai su šiais trimis lygmenimis siejami neminint tikslaus jų skaičiaus. Apie tuos 33 ‘Rigvedoje’ jokių smulkesnių žinių nerasime, aišku tik, kad tai tikrai ne išsamus skaičius, nes prie 33 minima ir daugiau dievų. Aiškios tradicijos nebuvimą atskleidžia brahmanos, kurios pripažįsta tą pat dievų skaičių 33 ir sutaria, kad jį sudaro 8 Vasūs, 11 Rudrų ir 12 Aditjų, tik nesutaria dėl likusių dviejų: ‘Šatapatha brahmana’ (IV.5.7.2; XI.6.3.5) mini Djausą su Prithive [Dangų su Žeme] arba Indrą su Pradžapačiu, o ‘Aitarėja brahmana’ – Pradžapatį ir techninį įvadinį ritualinį šūksnį, akivaizdžiai vėlyvą, *vaṣaṭ*“; trisdešimt trijų dievų „dalijimą į tris būrius perėmė Jaska ‘Niruktoje’ (VII.5), kur dievai dalijami į tuos, kurių vieta žemėje, kurių vieta atmosferoje ir kurių vieta danguje. Dar Jaska pažymi, kad nairuktų [niruktininkų] mokyklos požiūriu, visa dievų visuma gali būti suvedama į tris – tai Agnis žemėje, Vajus ore (arba vietoj Vajaus – Indra) ir Sūrja danguje. Tokią sampratą galėjo lemti ‘Rigvedos’ posmas X.158.1: ‘Te Sūrja apgina mus iš dangaus, Vajus iš oro, Agnis iš žemės kraštų’“[65].

Arba štai V. Toporovas: „Vedų mitologijos aukščiausiajam (dieviškajam) lygmeniui priimta priskirti 33 dievus (kai kuriose brahmanose – 333; atskiruose šaltiniuose – 3306, 3339), o pats šis skaičius esmiškai yra konstanta, prie kurios priderinamas personažų skaičius. Šie 33 dievai dalijami į žemės, atmosferos (tarpinius) ir dangiškuosius. Kartais dievai suskirstomi į grupes, rūšiuojamas pagal tą pat trejopą principą (8 Vasūs, 11 Rudrų, 12 Aditjų ir dar dvi dievybės – Ašvinai arba Djausas ir Prithivė, arba Indra ir Pradžapatis ir pan.). Nepaisant atskirų nukrypimų, grupių sudėties branduolys išlieka pastovus: Prithivė, Agnis, Brihaspatis, Soma, Sarasvatė ir kt. – žemės; Indra, Trita Aptja, Apam Napatas, Matarišvanas, Ahi Budhnja, Adža Ekapadas, Rudra, Marutai, Vajus, Vata, Pardžanja, Apos [Upės] – atmosferos; Djausas [Dangus, arba Dievas], Varuna, Mitra bei kiti Aditjai, Sūrja, Savitaras, Pūšanas, Višnus, Vivasvatas, Ušasė, Ašvinai – dangaus. Vėlyvesni tekstai siūlo kitas tų pačių grupių interpretacijas: Vasūs – ugnis, žemė, vėjas, oro erdvė, saulė, dangus, mėnuo, žvaigždės; Rudrai – 10 gyvybinių organų ir Atmanas;

65 Keith 1998, 86.

Aditjai – dvylika mėnesių metuose (‘Brihadaranjaka upanišada’ III.9.1–5). Panašūs skirstymai rodo pastangas nustatyti atitikimus tarp panteono sudėties ir archajiškų kosmologinių trijų lygmenų visatos schemų (o vėliau – pagrindinių makrokosmo ir mikrokosmo elementų)“[66]. Trisdešimt trijų Visų dievų buveinė kitąsyk sakoma esanti ant pasaulio kalno Meru (kaip dvylika vyriausių graikų dievų – ant Olimpo), panašiai kalno viršūnėje yra įsikūrę Altajaus tiurkų 33 dievai tengriai bei kitų mitologijų pagrindinių dievų grupės[67]. Kalnas čia regimai mena dangų.

Kaip jau užsiminta, „Rigvedoje“ Visiems dievams skirtuose himnuose minimi ir kiti dievų būriai, kaip Aditjai, Marutai, Rudrai, Vasūs ir kt. Jų tarpusavio santykis su Visų dievų būriu perdėm dviprasmiškas ir neaiškus. T. Jelizarenkova Visus dievus rikiuoja tarp kitų minėtų dievų būrių ir sako: „Kartais tai tiesiog dievai, išvardijami garbinimo apeigų pabaigoje, nors tame dievų sąraše pasitaiko vardų, kurie pavieniui neminimi (kaip Vienakojis ožys ar Gelmių gyvatė), o kartais tai vientisa sąvoka, sutampanti su Marutais“[68]. Išties tarp Visų dievų ir Marutų esama daug bendro, o kartais šiedu būriai tiesiog tapatinami. Štai Visiems dievams skirto himno I.14 pirmajame posme Agnis kviečiamas atsivesti į aukojimą visus dievus: *aíbhir agne dúvo gíro víśvebhiḥ sómapītaye / devébhir yāhi yákṣi ca* „Su draugija, Agni, su visais dievais ir dvasiomis dovio, gyriaus, somos gerti atvyk!“ (išlaikyti žodžių tvarką lietuviškai neįmanoma). Trečiame posme imamasi vardyti, kokius gi dievus Agnio prašoma atsivesti: *indravāyū́ bṛ́haspátim mitrā́gnı́m pūṣáṇam bhágam / ādityā́n mā́rutaṁ gaṇám* „Indrą, Vajų, Brihaspatį, Mitrą, Agnį, Pūšaną, Bhagą / Aditjus, Marutų būrį“. Galima būtų tarti, kad išvardytieji dievai kartu su pačiu Agniu, taip pat Aditjų ir Marutų būriai priklauso visiems dievams. Bet štai I.19.3: *yé mahó rájaso vidúr víśve devā́so adrúhaḥ / marúdbhir agna ā́ gahi* „Kurie didžiąją erdvę žino(te) – visi dievai nepriešiški, – / su Marutais, Agni, ateik“. T. Jelizarenkovos nuomone, „čia Marutai tiesiog sutapatinti su Visais dievais“[69]. Tokią nuomonę patvirtintų ir I.23.10 (pirmoji pusė): *víśvān devā́n havāmahe marútaḥ sómapītaye* „Visus dievus šaukiame, Marutus, somos gerti!“ Panašiai Visiems dievams skirto himno I.89 7-me posme šaukiamasi: *pṛ́ṣadaśva marútaḥ... víśve no devā́ ávasā́ gamann ihá* „Keršažirgiai Marutai... visi mums dievai pagalbon teateina čion!“ („keršažirgius“ galima būtų keisti „keršaašviais“ ar „keršašviais“, anksčiau minėta pirmojo dėmens reikšmė ‘margas’, tikusi karvei, žirgui netinka). Visai įmanoma,

66 МНМ I, 221–222.

67 Žr. МНМ I, 311–313 ir kt.

68 Ригведа 1989, 502. Kaip „vientisa sąvoka“ jie dažniau aptinkami vėlyvosiose „Rigvedos“ dalyse.

69 Ригведа 1989, 554.

kad ir čia Visais dievais pavadinami Marutai, nors formaliai tai ir nebūtina. Panašiai posme X.35.13 lieka neaišku, ar turimi omeny apskritai visi dievai, ar atskiras dievų būrys – Visi dievai, ir jei taip, tai ar jie prilygsta „visiems“ Marutams, ar tai du tarpusavy nepriklausomi dievų būriai: *víśve adyá marúto víśva ūtī́ víśve bhavantv agnáyaḥ sámiddhaḥ / víśve no devā́ ávasā́ gamantu...* „Visi šiandien Marutai, visi su parama, visos tebus ugnys uždegtos, / Visi pas mus dievai pagalbon teateis“. Ne mažiau dviprasmiškas ir posmas X.52.2, kuriame pasakyta: *...víśve devā́ marúto mā junanti* „Visi dievai – Marutai mane įpareigoja [?]“ arba „Visi dievai, Marutai mane įpareigoja“. Aišku tik, kad jei Visi dievai reikštų apskritai visus dievus, taigi kartu su jiems priklausančiais Marutais, tai pastarųjų atskirai minėti lyg ir nebereikėtų. O štai VII.34.24 paminėti tik „visi Marutai“ (*víśve marúto...*), tad neaišku, ar tai elipsė iš „Visi (dievai,) Marutai“, kaip interpretuoja T. Jelizarenkova[70], ar būtent „visi Marutai“, pažyminį „visi“ suprantant kaip užuominą į jų tapatybę su Visais dievais.

Iškalbingas yra posmas VII.51.3: *ādityā́ víśve marútaś ca víśve devā́ś ca víśva ṛbhávaś ca víśve / índro agnír aśvínā tuṣṭuvānā́ yūyám pāta* „Aditjai visi ir Marutai visi, ir dievai Visi, ir Ribhūs visi, / Indra, Agnis, Ašvinai, užmaldijimo trokštantys, malonėmis [mus] ginkite!“. Čia Visus dievus matome paminėtus pagrečiui su „visais“ Aditjais ir „visais“ Marutais, tokiu būdu visus tris dievų būrius teisėmis sulyginant ir kartu teigiant jų tarpusavio nepriklausomybę. Negana to, atskirai dar paminimi Indra, Agnis ir Ašvinai, juos tarsi išskiriant iš visų trijų ką tik paminėtų būrių. Taigi Visi dievai šiame posme tikrai nėra nei apskritai visi dievai, nei sutampa su Aditjais ar Marutais.

Himno VIII.54, skirto drauge Indrai ir Visiems dievams, 3-me posme paeiliui suminėti Visi dievai, Vasūs, Rudrai ir Marutai: *ā́ no* ***víśve*** *sajóṣaso* ***dévāso*** *gántanópa naḥ / vásavo rudrā́ ávase na ā́ gamañ chṛṇvántu marúto hávam* „Pas mus visi drauge dievai – ateikit mūspi! / Vasūs, Rudrai į mūsų sambares teateinie, teišgirstie Marutai kviesmą!“ Visi dievai čia gali ir apimti Vasus, Rudrus bei Marutus, o gali būti suprantami ir kaip lygiavertis jiems atskiras dievų būrys.

Himnas IV.55 yra skirtas Visiems dievams, bet prasideda kreipiniu į Vasus, tuo tarsi mindamas jų tapatybę (1-ojo posmo pirmoji pusė): *kó vas trātā́ vasavaḥ kó varūtā́ dyā́vābhūmī adite trā́sīthāṁ naḥ* „Kas jūsų išgelbėtojas, Vasūs, kas gynėjas? Dangau-Žeme, Adite, išgelbėkit mus!“

O štai posme II.3.4 į aukojimą ant ritualinio pakreiktų šiaudų patiesalo kviečiami trys dievų būriai – Vasūs, Visi dievai ir Aditjai (posmo antroji pusė):

70 Ригведа 1995, 214.

ghṛténāktám̐ vasavaḥ sīdatedám̐ víśve devā ādityā yajñíyāsaḥ „ant lajum įteptojo [patiesalo], Vasūs, sėskite, Visi dievai(,) Aditjai, aukų verti!“. Galima suprasti ir taip, kad visi trys dievų būriai yra nepriklausomi ir kviečiami pagrečiui, ir taip, kad jie sutampa, kad tai vienas ir tas pats būrys, kviečiamas paeiliui trim skirtingais vardais (eponimais), todėl ir kablelis vertime tarp visų dievų ir Aditjų – interpretacijos reikalas. Šiaip ar taip, Visus dievus laikyti visų dievų visuma, apimančia visus kitus dievų būrius, šiame posme vargiai įmanoma.

V. Toporovas vedų Visus dievus pavadino „kuopiniu vienetu“: „Ypatingo pobūdžio dievų būrys (kartais įtraukiant ir žemesniuosius) – kuopinis vienetas ‘Visi dievai’, Višvedevai. Paprastai ‘Visi dievai’ minimi vardijant dievybes aukojimų metu, kai su kiekvienu dievu siejami būdingi žygdarbiai. Nors kitąsyk ‘Visi dievai’ iškyla kaip savotiškas lydinys iš požymių bei atliktų veiksmų, tik iš dalies besusiejamų su atskirais personažais“[71]. Taigi Visų dievų samprata dviprasmiška: viena vertus, ji išties gali reikšti visus dievus, antra vertus, ji sudaro atskirą dievų būrį, gretinamą ar net lygiavertį su kitais dievų būriais, arba net savotišką „kolektyvinę“ ar „kuopinę dievybę“, paminimą pagrečiui su kitais pavieniais dievais ar dievų būriais. Šiuo atžvilgiu Visus dievus vėlgi galima suprasti kaip savotišką „liekamąjį narį“, kuriuo kompensuojamas tikrasis dievų skaičiaus neapibrėžtumas ir kuris rituale pasitelkiamas vengiant kurį nors dievą palikti nepaminėtą. Pasak A. B. Keitho, „turi būti atsižvelgiama į šias jungtines invokacijas, kuriose siekiama pagarbinti kiek tik įmanoma daugiau dievų. Ta pati tendencija pagarbinti dievus visus urmu pažymėtina ir sūtrose, kur nurodoma aukoti visiems dievams, įtraukiant netgi nežinomus“, ir „tokį santykį grindžianti religinė nuostata žinoma daugelyje religijų. Sudarius visa apimančią grupę, jokia dievybė negalės pasiskųsti buvusi neteisėtai praleista“[72].

Tokią Visų dievų sampratą liudytų, pavyzdžiui, I.48.12 (pirmoji posmo pusė): *víśvān devā́(n̐) ā́ vaha sómapītaye 'ntárikṣād uṣas tvám* „Visus dievus atvežki somos gerti iš padangių, Aušra tu!“. Taip pat VIII.100.1 (pirmoji pusė), kur vienas iš dievų, Vajus arba Višnus, pirmu asmeniu kreipiasi į Indrą: *ayám̐ ta emi tanvā̀ purástād víśve devā́ abhí mā yanti paścā́t* „Štai eimi pirma tavęs, visi dievai po manęs eina paskui“. IX.5.11: *víśve devāḥ svā́hākṛtim pavamānasyā́ gata / vāyúr bṛ́haspátiḥ sū́ryo 'gnír índraḥ sajóṣasaḥ* „Visi dievai, į *svaha* darymą Pavamanos [t. y. į garbinimą aukojant somą] ateikit, / Vajau, Brihaspati, Sūrja, Agni, Indra

71 MHM I, 222.

72 Keith 1998, 221–222.

drauge!“. IX.81.5: *ubhé dyā́vāpr̥thivī́ viśvaminvé aryamā́ devó áditir vidhātā́ / bhágo nŕ̥śáṁsa urv àntárikṣaṁ víśve devā́h pávamānaṁ juṣanta* „Abu Dangus-Žemė, visa kas auga, dievas Arjamanas, Aditė, Dhataras, / Bhaga, Nrišamsa, plačioji padangė, Visi dievai Pavamana [t. y. Soma] džiaugias“. X.66.11: *samudráḥ síndhū rájo antárikṣam ajá ékapāt tanayitnúr arṇaváḥ / áhir budhnyàḥ śr̥ṇavad vácāṁsi me víśve devā́sa utá sūráyo máma* „Vandenynas, Upė, Erdvė, Padangė, Vienakojis Ožys [čia tiktų veikiau Negimęs Vienakojis, kaip Saulės eponimas], Griaustinis, Tėkmė, / Angis Dugnoja teišgirs žosmes mano, taip pat Visi dievai, saulutės mano“ (visai šiuolaikiškai skambantis sentimentalus epitetas). Dar X.93.7: *utá no rudrā́ cin mr̥ḷatām aśvínā víśve devā́so ráthaspátir bhágaḥ / r̥bhúr vā́ja r̥bhukṣaṇaḥ párijmā viśvavedasaḥ* „Tegu mūs Rudrai gi pasigailės, Ašvinai, Visi dievai, Ratų-patis, Bhaga [ratų-patis Bhaga?], / Ribhūs, Vadža, Ribhikšanai, Sūkurys – visažiniai!“ Akivaizdu, kad čia Visi dievai – tikrai ne visi dievai, o būtent kuopinė dievybė, paminėta pagrečiui su Rudrų kuopa, dviem Ašvinais ir kitais pavieniais dievais. O štai vestuvinio himno X.85 paskutinio 47-to posmo pirmojoje pusėje, regis, turimi omeny apskritai visi dievai: *sám añjantu víśve devā́ḥ sám ā́po hŕ̥dayāni nau* „Drauge te patepa visi dievai, drauge upės – širdis mudviems!“

Pagrečiui su kitais dievų būriais bei atskirais dievais į Visus dievus dar kreipiamasi posmuose VI.50.14; 51.7; 52.7, 10, 13, 14, 17 ir kt. Vienas iš jų, VI.51.7, vertas dėmesio kitu atžvilgiu – dėl jame (antrojoje posmo pusėje) esančio teiginio: *víśvasya hí kṣáyatha viśvadeväḥ* „nes visa ko valdovai esat, Visdievai“. Pirma, Visus dievus čia sakoma esant „visa ko“, t. y. Visatos, valdovus; antra, Visi dievai pavadinti vienu sudurtiniu žodžiu *viśvadevāḥ* ‘visadievai’ ar ‘visdievai’.

Vienas sudurtinis žodis minimas ir III.62.4 (pirmojoje pusėje), tik šįsyk tai būdvardis, taikomas konkrečiam dievui, Brihaspačiui: *bŕ̥haspate juṣásva no havyā́ni viśvadevya* „Brihaspati, mėgaukis mūs nuliejimais, visadievi!“. Būdvardis *viśvadevya* ‘visadievis’ ar ‘visdievis’ pagal prasmę visiškai atitinka graikų *πάνθειος*, kuriuo, kaip matėme, neoplatonikų vadintas aukščiausiasis Dievas. „Rigvedoje“ taip apibūdinamas irgi ne vien Brihaspatis, antai X.92.13 (pirmojoje pusėje) tas pat būdvardis priskirtas jau kitam dievui, Pūšanui: *prá naḥ pūṣā́ caráthaṁ viśvádevyo ’pā́ṁ nápād avatu vāyúr iṣṭáye* „Mūsų kelionei Pūšanas visdievis, Apam Napatas tepagelbės, Vajus, idant sektųsi“. O štai Saulei (Sūrjai) skirto himno X.170 4-me posme visdieviu pavadinamas pats Dievas Kūrėjas, kaip ir neoplatonikų: *vibhrā́jañ jyótiṣā svàr ágacho rocanáṁ diváḥ / yénemā́ víśvā bhúvanāny ā́bhr̥tā viśvákarmaṇā viśvádevyāvatā* „Žėrinti šviesa svelmė – atėjai į spindintį dangų, / kuriuo visos būtybės laikosi, visakūriu, visdieviu“ (lie. *svelmė*, la. *svelme* ‘kaitra, saulėkaita’ yra vienos šaknies su

lie. *saulė* ir kone tiksliai, tiek forma, tiek reikšme, atitinka vedų *svar* 'saulėkaita, saulės spindesys, saulės nutvieksta, saule spindinti dangiškoji erdvė'). Posmas apskritai atskleidžia pirmapradę indoeuropiečių Dievybės kosmologinę sampratą: be to, kad mitologiškai gali būti suasmeninta kaip „dangaus dievas" Djausas, ar tiesiog Dievas, kosmologiškai tai tebėra bekraštė, švytinti kaip dangus erdvė. Šiame posme abi sampratos sugretinamos: į šį beasmenį kosmologinį *dievą*, ar *deivą*, pateka saulė, bet kartu jis yra *Dievas* asmuo, Visakūrėjas, ar Visãkūris (kone tiksliai abiem dėmenimis ir net kirčiu *viśvákarman*), kuriuo laikosi visos būtybės. Mums dabar svarbiausia, kad jis čia pavadintas visdieviu (*viśvádevyāvat*, su papildoma priesaga, pažodžiui maždaug 'visdievingasis'), tuo labai aiškiai teigiant Dievo ir visų dievų pirmapradę tapatybę, kurią jau turėjome progos užtikti Senovės Graikijoje, Senovės Egipte ir kitur. Suprantama tad, jog Visi dievai, ar Visdievai, yra Visatos valdovai.

Visų dievų tapatybę su pirmapradžiu dieviškuoju būties pradu, o podraug apskritai Daugio ir Vienio tapatybę teigia posmas X.82.6: *tám íd gárbham prathamáṁ dadhra ā́po yátra* ***devā́ḥ*** *samágachanta* ***víśve*** */ ajásya nā́bhāv ádhy ékam árpitaṁ yásmin víśvāni bhúvanāni tasthúḥ* „Juo tad, gemalu pirmuoju, pastojo vandenys, kur dievai susiėjo visi. / Negimusiojo bamboj Víena sutelkta, kuriame visos būtybės esti". Vėliau hinduizme šis pirmapradis būties gemalas, užsimezgęs pirmykščiuose chaoso vandenyse, bus susietas su Brahma. Su juo sutapatintas visų dievų „suėjimas" savo ruožtu verčia prisiminti senovės hetitų, babiloniečių bei kt. naujametinius dievų „susirinkimus" (naujametinis kalendorinis virsmas kaip tik yra naujo pasaulio sukūrimo ir ritualinio kosmogonijos pakartojimo laikas), taip pat senovės graikų dievų pasitarimus Olimpe ir senovės skandinavų visų dievų nuolatinius suėjimus į tingą, apie kuriuos dar kalbėsime. Pažymėtina, jog Indijoje, antai Nagaro mieste Kulu slėnyje, iki šiol per Naujuosius metus vyksta „visų dievų susirinkimai", kurių metu jiems visiems aukojama[73].

Himnas X.130 kalba apie aukojimo kilmę, „aukos sukūrimą", o jo 3-as posmas baigiamas žodžiais: *...yád* ***devā́*** *devám áyajanta* ***víśve*** „kai dievai Dievą paaukojo visi" arba, lietuviškai sklandžiau, „kai visi dievai paaukojo Dievą" (Dievą rašyti didžiąja raide verčia tai, kad apie jokį konkretų dievą čia nekalbama). Galima numanyti, kad vienas Dievas visų dievų paaukotas tapo kaip tik ta prasme, kad Jis į juos, visus dievus, išsiskaidė – ir kaip tik dėl to visi dievai drauge sudaro Dievą.

Iškalbingas šiuo atžvilgiu ir Visiems dievams skirto himno I.89 10-as posmas, kuriame Visi dievai prilyginami Aditei: *áditir dyaúr áditir antárikṣam áditir mātā́*

73 Indologo Vyčio Vidūno, šio darbo recenzento, asmeniškame pokalbyje išsakyta pastaba.

sá pitā́ sá putráḥ / víśve devā́ áditiḥ páñca jánā áditir jātám áditir jánitvam „Aditė – dangus, Aditė – padangė, Aditė – motina, ji – tėvas, ji – sūnus, / Visi dievai – Aditė, penkios gentys [t. y. visuomenė, žmonija] – Aditė, kas gimę – Aditė ir kas dar gims". Norint geriau suprasti, kas yra Aditė, verta atsižvelgti į posme X.63.3 aptinkamą pasakymą: *...dyaúr áditir ádribarhāḥ*, kurį galima suprasti ir versti keliais būdais, priklausomai nuo *dyau* sampratos, jau aptartos aukščiau: „dangus – Aditė uolos tvirtumo" arba: „Djausas – Aditė uolos tvirtumo" arba: „Dievas – Aditė uolos tvirtumo"; bet kadangi *áditi* irgi gali būti suprantamas kaip bendrinis daiktavardis reikšme 'begalybė, neribotumas, neapibrėžtis', tai galima versti: „Dievas – begalybė uolos tvirtumo"; o kadangi *áditi* gali būti suprantamas ir kaip būdvardis reikšme 'nesurištas, nežabotas, nesąlygotas, begalinis, bekraštis, neapibrėžtas', tai *dyaúr áditir ádribarhāḥ* gali reikšti maždaug „Dievas begalinis, tvirtas kaip uola" arba vėlgi tiesiog „dangus bekraštis, tvirtas kaip uola" (akmeninio dangaus skliauto įvaizdis, gerai žinomas tiek vedų, tiek kitose senosiose tradicijose, pritartų pastarajai sampratai). Aptartos dviprasmybės liečia ir kalbamąjį posmą I.89.10, kurį tad galima būtų versti: „Begalybė – Dievas, begalybė – padangė, begalybė – Motina, ji – Tėvas, ji – Sūnus, / Visi dievai – begalybė, penkios gentys – begalybė, kas gimę – begalybė ir kas dar gims". Mums dabar svarbiausia tai, kad Visi dievai čia sutapatinti su Begalybe, kuri, tapati Dievui, yra ne tik kosmologinė abstrakcija, bet ir dieviškasis asmuo, nes pavadinta Tėvu, Motina ir Sūnumi[74].

Pastarųjų laikų indų filosofijos profesorius T. M. P. Mahadevanas ta dingstimi primena mums pradžioje jau užsimintą vieno Dievo sampratą: „Vyraujančios indų religinės-filosofinės minties srovės, kaip sakyta, yra filosofinis monoteizmas ir dvasinis monizmas. Jų šaknys matyti jau vedų himnuose. Daugelio dievų samprata negali ilgai tenkinti žmogaus proto. Vedų rišiai kelia tokius klausimus kaip: 'Kokiam gi Dievui auką padėsim?' (RV X.121.8) ir 'Kas regėjo pirmą gimusį?' (RV I.164.4). Himnuose ryškėja pastangos įvairius dievus suvesti į vienį. Maldos skiriamos ne tik įvairiems dievams skyrium, bet ir jiems visiems sykiu kaip Visiems dievams (*viśve-devās*). Kai kurios būdingos dievų ypatybės, kaip pasaulio sukūrimas bei viešpatavimas kūriniams, abstrahuojamos ir savaime mena Dievą. Iš čia tokios sąvokos kaip *Viśvakarman* 'Visa-kūrėjas, Visakūris' bei *Prajāpati* 'Gimusiųjų-patis, Būtybių viešpatis'. Viename 'Rigvedos' himne (III.55) pakartotinai teigiama, jog didžioji dievų dievystė yra viena: *mahad devānām asuratvam ekam* 'didžioji dievų viešpatystė – viena'. Kitoje

74 Visiškai taip pat, beje, žydų gnostiniame „Jono apokrife" Dievas Jonui prisipažįsta: „Aš esu Tėvas, Aš esu Motina, Aš esu Sūnus" (NHL, 105).

žinomoje vietoje (RV I.164.46) sakoma: 'Vieną esantį išminčiai daugeriopai vadina – Agniu, Jama, Matarišvanu šaukia'. Pažymėtina, jog ši universalistinė nuostata tikėjime išliko per amžius kaip viena iš būdingų hinduizmo ypatybių. Tai kaip tik tas filosofinis monoteizmas, kuris vedų religiją skiria nuo hebrajiškojo monoteizmo. Vedų monoteizmas iškeliamas ne uždraudžiant visus kitus dievus vienintelio tautinio dievo naudai – vedų išminčiai vieno Dievo sampratą priėjo veikiau siekdami jų sandermės, įžvelgdami visų Dievybės atžvilgių vieną bendrą pagrindą"[75].

Iš povedinio laikotarpio pavyzdžių galima paminėti „Brihadaranjaka upanišados" skirsnius III.9.1–5, sudarytus dialogo būdu, kurio vienas iš dalyvių, mokinys, pakartotinai klausia kito, mokytojo: *katy eva devāḥ* „kiek gi [yra] dievų?", o tasai atsako tolydžio vis mažesnį skaičių, pirma 303 ir 3003 (= 3306), paskui 33, paskui 6, paskui 3, paskui 2, paskui pusantro ir galiausiai – vienas; Visi dievai tesą šio vienintelio – kurį čia pat vėl atstoja 33 (kuriuos savo ruožtu sudaro aštuoni Vasūs, vienuolika Rudrų ir dvylika Aditjų) – įvairios apraiškos skirtingose būties srityse: išoriniame pasaulyje (dangaus šviesuliai, atmosferiniai reiškiniai ir t. t.), vidiniame pasaulyje (kvėpavimas, sąmonės būsenos), laike (metų mėnesiai) ir t. t.[76]

Be to, kad Visi dievai tapatinami su aukščiausiuoju Dievu, kartais jie prilyginami vienam kuriam atskiram. Pradžioje, kalbant apie dievų ir jų vardų neapibrėžtumą, jau buvo cituotas „Rigvedos" posmas V.3.1. Dabar verta jį pakartoti kaip tik dėl jame minimų Visų dievų: *tvám agne váruṇo jā́yase yát tvám mitró bhavasi yát sámiddhaḥ / tvé* ***viśve*** *sahasas putra* ***devā́s*** *tvám índro dāśúṣe mártyāya* „Tu, Agni, – Varuna, kai užgimsti; tu – Mitra būni, kai įsižiebi; / tavy visi, galios sūnau, dievai; tu – Indra atnašaujančiam mirtingajam". Taigi Agnis sutapatinamas ne tik su Varuna, Mitra bei Indra, bet ir su Visais dievais, kuriuos čia, matyt, reikia suprasti kaip „liekamąjį narį" – šis „liekamasis narys" ir papildo visus išvardytus dėmenis ligi visumos, kuri savo ruožtu sutampa su pirmapradžiu dieviškuoju Vieniu, įvairiomis briaunomis įgaunančiu atskirų dievų veidus. Štai dar III.54.17: *...devā bhávatha víśva índre* „dievai, būvate visi Indroje". Arba štai Somai skirto himno IX.102 5-o posmo pirmoji pusė: *asyá vraté sajóṣaso víśve devā́so adrúhaḥ* „Prisiekę jam drauge visi dievai nepriešiškieji". Čia vėlgi Visi dievai pasirodo „prisiekę" vienam, šįsyk Somai (pažodžiui „jo priesaikoje").

Kaip matyti, Visų dievų samprata jau „Rigvedoje" yra neapibrėžta ir daugiaprasmė. Dar painesnė ji pasidaro atsižvelgiant į vėlesnius vedų periodo ir hinduizmo

---

75 CHI I, 166–167, žr. 203, 338–339.

76 PU, 234–235.

šaltinius. V. Toporovo apibendrinimu: „Višvedevai (s. i. *víśvedevāḥ*, pažodžiui ‘visi dievai’) senovės indų mitologijoje – ypatingo pobūdžio dievų (kartais įtraukiant ir žemesniuosius) būrys, kraštutiniu atveju sutampatis su visu panteonu. Nuo grupinių dievų ar dievų klasių Višvedevai skiriasi tuo, kad dievai čia neturi visiems bendrų charakteristikų. ‘Rigvedoje’ Višvedevus šlovina per 40 himnų [kaip matėme, vien jiems skirtų yra 65], ypač dažni jie vėlyvojoje X mandaloje. Į Višvedevus paprastai kreipiamasi kviečiant juos į aukojimą, kuris, tiesą sakant, ir suburia skirtingus dievus į tokio pobūdžio būrį. Himnuose į Višvedevus kreipiamasi su prašymais, vardijami atskirų dievų vardai (nuolatos Indra, Agnis, Mitra, Varuna, kiti Aditjai, daug rečiau Soma arba Ušas, retai Rudra), jų charakteristikos ir žygdarbiai. Kartais dievai tarpusavy taip susilieję, kad sunku išskirti, kas sakoma apie vieną, o kas apie kitą. Kai kuriais atvejais Višvedevai sudaro siauresnę dievų grupę, kurios šaukiamasi drauge su kitomis grupėmis (kaip antai Vasūs, Aditjai ir kt.). Vėlesniu laikotarpiu Višvedevus sudaro dešimt dievybių (kaip antai Vasus, Satja, Kratus, Dakša, Kala, Kama, Dhritis, Kurus, Purūravas, Madravai, nors sudėtis neretai keičiasi, antai ‘Višnu puranoje’). Rituale Višvedevai irgi sudaro vienį (jiems skiriamas trečiasis somos spaudimas). Atitikimas tarp s. i. *víśve devāḥ* ‘visi dievai’ ir av[estos] *dāevā vīspe* leidžia manyti šį dievų būrį buvus bendrą indoarijams“[77]. Panašiai Monier Monier-Williamsas paaiškina, jog puranose *víśve devā́s* – tai arba pažodžiui ‘visi dievai’, arba apibrėžtas dievų būrys Visi dievai, kurį sudaro devyni arba dešimt antraeilių dievų: Vasus, Satja, Kratus, Dakša, Kala, Kama, Dhritis, Kurus, Purūravas, Madravai, prie kurių kartais dar priduriami Ročaka (Ločana) ir Dhvanė (arba Dhūrė, arba ji priduriama papildomai, kaip tryliktoji); ir pažymi, jog „kartais sunku nuspręsti, ar posakis *viśve devāḥ* reiškia visus dievus, ar minėtąjį atskirą dievų būrį“[78]. Tuo mes jau galėjome įsitikinti „Rigvedos“ pagrindu. O vėlyvesniems puranų Visiems dievams, kaip matyti, išvis nepriskiriami net patys svarbiausi vedų dievai, kaip Indra, Agnis, Soma, Brihaspatis ir kt., taigi šis būrys net nebebandomas tapatinti su visais dievais.

A. B. Keithas irgi pabrėžia nuo pat pradžių užčiuopiamą ir tolydžio ryškėjantį skirtumą tarp išties visų dievų ir Visų dievų būrio: „Jau ‘Rigvedoje’ pastebima tendencija atskirus dievus išskirti iš Visų dievų, o sūtrose skirtumas tarp visų dievų ir senųjų Visų dievų akivaizdus“[79]. Be to, jau „Rigvedoje“ visi dievai, skiriant nuo Visų dievų, imami vadinti kitu sinonimišku vardu: nebe *víśve devā́ḥ*, kaip įprasta, o *sárva devā́ḥ*. X.128.2 pirmoji pusė: *máma* ***devā́*** *vihavé santu* ***sárva*** *índravanto*

77 MHM I, 238.

78 Monier-Williams 1899, 992; žr. Dowson 2000, 376.

79 Keith 1998, 222.

marúto víṣṇur agníḥ „Mano dievai sukvietime tebus visi, Indros vedami Marutai, Višnus, Agnis!“ Čia akivaizdžiai norima įvardyti ne Visų dievų būrį, ne kuopine dievybe virtusius Višvedevus, o būtent visus dievus, nors ir jie, dėl paties jiems rituale skiriamo vaidmens, bematant virsta „liekamuoju nariu“ ir tuo vėl rodo polinkį išsiskirti į atskirą dievų būrį. Kitur A. B. Keitho darsyk pabrėžiamas „pažymėtinas skirtumas tarp senosios Visų dievų grupės ir vėlesnės visų dievų sampratos“[80] ir išnašoje nurodomi du „Atharvavedos“ posmai, XI.6.19–20, visa kuo visiškai sutampantys, išskyrus skirtingus Visų dievų ir visų dievų įvardijimus. Pirmajame sakoma: ***viśvān** devān idaṁ brūmaḥ* „Į Visus dievus štai kreipiamės“; antrajame sakoma: ***sarvān** devān idaṁ brūmaḥ* „Į visus dievus štai kreipiamės“; vengdama vienodai versti sinonimus *víśva* ‘visas, kiekvienas, visiškas, visuotinis, dgs. visi’ ir *sárva* ‘visas, kiekvienas, visiškas, visuotinis, visoks, visokeriopas, dgs. visi, visokie’, T. Jelizarenkova pasinaudoja menku reikšmės skirtumu ir verčia *Ко всем богам* „Į visus dievus“ ir *Ко всяким богам* „Į visokius dievus“[81]. Panašiai jau anksčiau išsisukinėjo klasikinio angliškojo „Atharvavedos“ vertimo autorius Williamas D. Whitney'is: *All the gods now we address* „Į visus dievus dabar kreipiamės“ ir *The collective gods now we address* „Į kolektyvinius dievus“ ar „Į dievus būriu dabar kreipiamės“[82]. *Sarve devāḥ*, ne *víśve devā́ḥ*, norint įvardyti visus dievus, o ne Visus dievus, sakoma ir vėliau, antai pradžioje jau cituotoje „Brihadaranjaka upanišadoje“ I.4.6, kur savo ruožtu pabrėžiamas visų dievų tapatumas Dievui: *tad yad idam āḥur amuṁ yaja, amuṁ yajety ekaikaṁ devam, etasyaiva sā visr̥ṣṭiḥ, eṣa u hy eva* ***sarve devāḥ*** „tada, kai antai sakoma: ‘aukok šitam, aukok anam po vieną dievui’, – Jo iš tikrųjų tai sukurta, Jis iš tikrųjų tie v i s i d i e v a i“[83].

Įvairuoja ne tik mitologinė Visų dievų tapatybė, bet ir religinė samprata. Jau „Rigvedoje“ galima užčiuopti dvasinės, psichinės interpretacijos užuominas. Visiems dievams skirtas himnas I.89 prasideda (1-as posmas): *ā́ no bhadrā́ḥ krátavo yantu* ***viśvá****tó 'dabdhāso áparītāsa udbhídaḥ* / ***devā́*** *no yáthā sádam íd vr̥dhé ásann áprāyuvo rakṣitā́ro divé-dive* „Pas mus žvaliosios dvasios galios teateina iš visapus, nesuklastojamos, neapsukamos, trykštančios trykšte! / Dievai mums idant visad augti būt palankūs, nuo pikto ginantys diena dienon!“ Visų dievų sąvoką čia matome išskaidytą, tačiau įgudusiai poetinei klausai aiškiai atpažįstamą (pajuodinta). Visi ar ne visi, dievai čia, šiaip ar taip, aiškiai susiejami ar net sutapatinami su

80 Keith 1998, 213.

81 Атхарваведа 2007, 151, 264

82 Atharvaveda 1996, 642.

83 PU, 165.

dvasinėmis galiomis – maždaug taip reikia suprasti žodį *krátu*, kurį galima versti ‘pasiryžimas, ryžtas, valia, nusistatymas, pajėgumas, galia, įkvėptumas, susivokimas, išmanymas’ ir pan. M. Monier-Williamsas junginį *bhadrá krátu* verčia tiesiog „sveika nuovoka (rigth judgement, good understanding)“, tik daugiskaita šitaip lietuviškai neskambėtų. Šiaip ar taip, dvasinė Visų dievų samprata tradicijos neliko nepastebėta, ir štai „Brahma sūtroje“ (I.1.4) teigiama, jog „*viśvedevās*, kurių esama be skaičiaus, atitinka begalę sąmonės būsenų. Todėl *viśvedevās* gali būti suvedami į sąmonę“[84]. Pati viena Sąmonė, apimanti visas savo būsenas, čia vėlgi atitinka vieną Dievą, apimantį visus dievus. Kaip antai „Čhandogja upanišadoje“ III.18.1: *mano brahmety upāsīteti...* „Sąmonė kaip Brahmanas suprastina“[85].

Psichinę, dvasinę interpretaciją galima būtų sieti su vedų žyniais ir vėlesniais mąstytojais atsiskyrėliais, išplėtojusiais būtent šią indiškosios minties kryptį. Kita vertus, ūkininkų žemdirbių luomui, suprantama, bus artimesnė ūkiška Visų dievų samprata. Jos užuomazgas irgi užtinkame jau „Rigvedoje“, antai I.3.7: *ómāsaś carṣaṇīdhṛto víśve devāsa ā́ gata / dāśvā́ṁso dāśúṣaḥ sutám* „Gynėjai, žemdirbių globėjai – Visi dievai, ateikit / dosnūs – duodančio sunkos!“ (t. y. „ateikite dosnūs paskanauti aukotojo išsunkto ir aukojamo somos“). T. Jelizarenkova žodį *carṣaṇīdhṛ́t* verčia apskritai ‘žmonių globėjas’, vis dėlto *carṣaṇi* yra ne šiaip ‘žmonės’, o būtent ‘žemdirbiai’ – M. Monier-Williamso apibrėžimu, ‘cultivators (opposed to nomads)’[86]. IV.1.18 aptinkame pasakymą: ***víśve*** *víśvāsu dúryāsu* ***devā́***, pažodžiui „visi visuose kiemuose dievai“ arba, lietuviškai sklandžiau: „visi dievai – visuose kiemuose“, arba „visose sodybose“, „visuose namuose“ (etimologiškai atitiktų „visuose dvaruose“). Šis teiginys tad irgi mena visų dievų sąsają su šeimininkais, ūkininkais, žemdirbiais. VIII.30.4 pirmoji pusė: *yé devāsa ihá sthána víśve vaiśvānarā́ utá* „Dievai, kurie čia esate, visi visų žmonių išties“. Vns. *vaiśvānará*, pažodžiui maždaug ‘visažmonis’, reiškia ‘priklausantis visiems žmonėms, bendražmoniškas’, netgi ‘(visa)liaudiškas’. Šiuo epitetu, ar eponimu, įgaunančiu vardo požymių, „Rigvedoje“ paprastai pavadinamas Agnis – kiekvienuose namuose, visų žmonių garbinama šventa ugnis. Susietas su Visais dievais šis epitetas irgi turi reikšti bendražmoniškumą, visaliaudiškumą, t. y. visą arijų visuomenę, visus tris jos luomus. Kitaip sakant, Visi dievai čia susiejami su visais žmonėmis, (visa) liaudimi, tuo pabrėžiant šios sąvokos „demokratiškumą“ ir, vadinasi, neišvengiamą sąsają su ūkininkais. Vėlesniame hinduizme Visi dievai užtat gali būti apibūdinami kaip

84 CHI I, 379–380.

85 PU, 397.

86 Ригведа 1989, 7; Monier-Williams 1899, 391.

„žemesnieji dievai arba grupė antraeilių dievų; kaimo liaudies kuopinė dievybė“[87]. Arthuro M. Hocarto nuomone, kaip valdovų bei žynių luomo asmenys ritualo metu kreipiasi į atskirus dieviškus asmenis, taip ūkininkų luomo bendruomenės atitinkamai kreipiasi į dievų bendruomenes, dievų būrius, kaip Vasūs, Aditjai, Visi dievai, Marutai ir kt.[88] O Georges'as Dumézilis patį Visų dievų neapibrėžtumą išaiškino taip, kad tai esą arba apskritai visi dievai, dievų visuma, arba tam tikras atskiras dievų būrys, kurį jis pavadino „dievų plebsu“[89]. Taip suprantami Visi dievai nebeapima ir visų trijų pasaulio lygmenų (po vienuolika kiekviename ar kitaip), bet gali būti priskiriami vienam tarpiniam oro lygmeniui ir laikomi paprasčiausiai atmosferiniais dievais, atsakingais už lietų[90].

Taip suprantami Visi dievai atitinkamą vaidmenį vaidina žemdirbių kalendorinėse šventėse. Trissyk per metus, kas keturi mėnesiai, atliekami vadinamieji „keturmėnesiai“ (*cāturmāsya*) aukojimai, susiję su metų laikais. Pirmasis iš šių kalendorinių aukojimų, atliekamas pirmą tradicinio pavasario dieną, vadinamas „Visadievu“ (*viśvadeva*), jo metu, be kitų, aukota Visiems dievams (*viśve devās*); šventė simetriška su trečiaisiais, rudeniniais „keturmėnesiais“ aukojimais, skirtais protėvių vėlėms ir vadinamais *pitr̥-yajña* „aukojimai protėviams“ ar būtent „vėlėms“[91]. Be šių „keturmėnesių“ švenčių, dar dusyk per metus švenčiama derliaus šventė ir atliekami „pirmųjų vaisių aukojimai“, *āgrayaṇa-iṣṭi*, kurių metu, be kitų dievybių (Agnio, Indros, Dangaus su Žeme ir kt.), irgi aukojama Visiems dievams[92].

Apie Visų dievų vietą tokiuose aukojimuose pasisako ir upanišados, antai „Mundaka upanišada“ I.2.3: „Kas ugniai atnašavimo nelydi pilnaties ir jaunaties aukojimais, ir dar ketvirto mėnesio pirmųjų [derliaus vaisių], jį be svečių atlieka ir be nuliejimų, nepaaukodamas Visiems dievams, – [tai] sunaikina jo pasaulius ligi pat septinto“; Audriaus Beinoriaus paaiškinimu: „Nors upanišados pabrėžtinai priešiškos ritualizmui, šis posmas bei visas skyrius liudija, jog upanišadų atsiskyrėliai yra kviečiami dalyvauti svarbiose tradicinėse apeigose, tik ne formaliai, o sąmoningai“[93].

87 Werner 2005, 115.
88 Hocart 1950, 39.
89 Дюмезиль 1986, 210, išn. 21.
90 CHI I, 192.
91 CHI I, 249–250; IV, 481.
92 CHI I, 250.
93 Upanišados 2013, 93, 257.

Povedinėje ūkinio luomo religijoje „aptinkame keisčiausius mišinius iš konkrečių ir abstrakčių dievybių. Antai Paraskara nurodo aukoti Brahmanui, Pradžapačiui, namų dievybėms, Kašjapai, Anumatei, jiems turi būti aukojama ugnyje. Indan su vandeniu dera aukoti Pardžanjai, vandenims, žemei. Dhatarui bei Vidhatarui – prie durų, ir dar patariama aukoti pasaulio šalių dievybėms, Vajui, Brahmanui, orui, saulei, Visiems dievams (*viśve devās*) ir visoms būtybėms“[94]. „Kasdienius ūkininko aukojimus sudarė aukos Agniui su Pradžapačiu naktį ir Sūrjai su Pradžapačiu iš ryto, tačiau dėl to, kas turi būti aukojama (paprastai ryžiai bei miežiai) ir kuriuo tiksliai metu, nuostatos labai įvairuoja. Dar privaloma atlikti penkis didžiuosius aukojimus: pirmasis – tai *devayajña* ‘aukojimas dievams’, atliekamas į ugnį rytais ir vakarais, paruošus maistą; antrasis, vadinamas *bhūtayajña* arba *bali*, atliekamas ant žemės ir skirtas visų rūšių būtybėms: pagal Gobhilos versiją, pirmoji iš jų yra Žemė, antroji – Vėjas, trečioji – Visi dievai, ketvirtoji – Pradžapatis, penktoji – vandenų dievas (jam aukojama į indą su vandeniu), šeštoji – augalai bei medžiai (aukojama prie pagrindinio stiebo), septintoji – eteris (prie namų durų), aštuntoji – [meilės dievas] Kama (aukojama į lovą), ir galiausiai rakšasams [demonams, velniams] aukojama į šiukšliadėžę. Tačiau minima dar ir daugybė kitų būtybių, tarp jų vaiduokliai ir gyvatės. Trečiasis didysis aukojimas, *pitṛyajña* ‘aukojimas protėviams’, atliekamas tiesiog pažeriant, kas liko, ir pašlakstant vandeniu. Ketvirtasis, *brahmayajña*, – tai balsiai tariama vedų ištrauka (paprastai gerokai sutrumpinta), ir penktasis, *manuṣyayajña*, – tai brahmanų, svečių ir elgetų pamaitinimas“[95]. Kaip matyti, povedinio laikotarpio ūkininkų luomo apeigose Visiems dievams tarp visų dievų ir kitų mitinių būtybių tenka gana menkas vaidmuo.

Dar keli apibendrinantys sakiniai apie Visų dievų kartu su kitais dievų būriais raidą bei likimą povedinėje hindų mitologijoje. V. Toporovas: „Bendras dievų skaičius ir ribos, skiriančios juos nuo kitų mitinių būtybių klasių, epinėje mitologijoje taip pat neapibrėžtos bei svirios, kaip ir vedų. Išlieka tradicinis jų skaičius 33 ir skirstymas į grupes: Aditjai (12), Vasūs (8), Rudrai (11) ir Ašvinai (2), tačiau iš tikrųjų indų mitologijai priklausančių (ir esančių priklausomoje padėtyje) dievų yra kur kas daugiau. Žemiausią hierarchijos pakopą sudaro miško bei namų dvasios, miestų, kalnų, upių, kaimų, namų dievai globėjai ir t. t. Povedinio laikotarpio dievai labiau antropomorfiški“[96]. A. B. Keithas: „Iš kitų dievų grupių svarbiausi yra Marutai, ‘Rigvedoje’ jie dar

94 Keith 1998, 214.

95 Keith 1998, 359–360.

96 MHM I, 536.

vadinami Rudrais. Tačiau vėlesniuose tekstuose pastaroji grupė nuo Marutų skiriama, o jų skaičius esąs 11, nors štai ‘Taitiryja samhitoje’ (I.4.11.1) nurodomas 33, šiaip jau tradicinis Visų dievų skaičius. Aditjai, kurių ‘Rigvedoje’ yra septyni arba aštuoni, brahmanose sudaro 12 ir dažnai minimi pagrečiui su Angirasais, kurie veikiau tėra žynių giminė, o ne dievai. Su Aditjais bei Rudrais ‘Rigvedoje’ dar šaukiamasi Vasų, aiškiai susijusių su Indra. Tačiau vėlesniuose tekstuose jie siejami su Agniu, ne su Indra, o jų skaičius, ‘Rigvedoje’ neapibrėžtas, nustatomas esąs 8, nors štai ‘Taitiryja samhita’ (V.5.2.5) netikėtai mini 333. ‘Čhandogja upanišadoje’ (III.6–10) aptinkame penkias grupes: Indrą su Rudrais, Agnį su Vasumis, Varuną su Aditjais, Somą su Marutais ir Brahmaną su Sadhjais. Apie pastarąją dievų grupę esmiškai nieko negalima pasakyti: kartkartėmis jie minimi pradedant ‘Rigvedą’, paprastai pasirodo ir sūtrose, tačiau be to, kad yra archajiški, nieko daugiau apie jų prigimtį neįmanoma patirti“[97].

Vyriausiųjų dievų Aditjų, Aditės, arba pirmapradės Begalybės, vaikų, „Rigvedoje“ išties tėra septyni. Antai IX.114.3 posmo antroji pusė prasideda: *devā́ ādityā́ yé saptá*… „dievai Aditjai, kurių septyni…“. Bet vėliau, kaip sakyta, jų pasidaro dvylika. G. Dumézilis nurodo dar pasitaikant vienuolika arba trylika, bet štai „Mahabharatoje“ (III.134.19) aiškiai nustatyta: „Išminčiai sako, jog Aditjų – dvylika“[98]. Aditjų klausimą nuodugniau vėlgi yra aptaręs A. B. Keithas: „Tuo metu, kai priimtas Aditjų skaičius jau buvo neabejotinai dvylika, ‘Jadžurvedos’ rituale tebeaptinkamas ir septyni. Tačiau ‘Rigvedoje’ niekur jų nėra suskaičiuota daugiau nei šešių, ir tai tik vienintelį kartą, kai jie išvardyti: Mitra, Arjamanas, Bhaga, Varuna, Dakša ir Amša. Sūrja [Saulė] ‘Rigvedoje’ šiaip jau irgi Aditjas, tad jis galėtų būti laikomas septintuoju – su aštuntuoju Martanda, suprantamu kaip besileidžianti saulė. ‘Atharvaveda’ (VIII.9.21) Aditei priskiria aštuonis sūnus, o ‘Taitiryja brahmana’ (I.1.9.1) juos išvardija: Mitra, Varuna, Arjamanas, Amša, Bhaga, Dhataras, Indra ir Vivasvantas. Nors Aditju pavadinamas ir Indra, vienąsyk drauge su Varuna, o kitąsyk – kaip ketvirtasis iš Aditjų, tačiau Aditjai *par excellence* tėra Varuna, Mitra ir Arjamanas. Brahmanose nustatytas būdingas Aditjų skaičius yra dvylika, ir jie čia yra susieti su d v y l i k a m ė n e s i ų. <...> ‘Maitrajani samhitoje’ (II.1.12) Indra yra aiškiai išskirtas iš dvylikos. O šiaip su A d i t j a i s neretai t a p a t i n a m i V i s i d i e v a i, ir tai gana suprantama, nes vienintelė šiai grupei būdinga skiriamoji ypatybė yra ta, kad jai priklauso šviesos ir dangaus dievai“[99]. Aditjų sąsają su mėnesiais pabrėžia ir V. Toporovas: povedinėje hindų

97 Keith 1998, 222.

98 Дюмезиль 1986, 63, 64, 215, išn. 2.

99 Keith 1998, 99.

mitologijoje dvylikos Aditjų būrys „įgauna aiškiai išreikštą soliarinį pobūdį: 12 Aditjų atitinka Saulę per kiekvieną iš 12-os metų mėnesių“[100].

Vienas iš ryškesnių tokios kalendorinės interpretacijos pavyzdžių yra „Brihadaranjaka upanišada“ III.9.5: *katama ādityā iti. dvādaśa vai māsāḥ saṁvatsarasya, eta ādityah...* „Kas tie Aditjai? Dvylika mėnesių metų [lietuviškiau: dvylika metų mėnesių], štai kas Aditjai“[101].

Čia matome įvardytą vieną iš pagrindinių išorinių veiksnių, lemiančių atitinkamą „magišką“ skaičių, prie kurio tradicija pritaiko savo panteoną, – kalendorių. Būdingai prie jo „pritempiami“ arba Visi dievai, arba atskiras vyriausiųjų dievų būrys, kaip graikų dievai olimpiečiai bei indų Aditjai, kurie savo ruožtu kartais gali būti tapatinami su Visais dievais.

2.3. Germanai

Visų dievų sąvoka gerai žinoma ir senovės germanams, artimesniems mums tiek erdvėje, tiek laike. Visi dievai, suėję į tingą – susirinkimą, tarybą, seimą, – minimi senovės skandinavų „Poetinėje Edoje“ („Žynės pranašystė“ 51), nors šiaip jau čia turimi omeny „visi Asai“, sudarantys atskirą vyresniųjų dievų grupę, antai („Žynės pranašystė“ 6, 9, 23, 25): „Suėjo visi asai į tingą“; dar („Baldro sapnai“ 1): „Asai visi suėjo į tingą“; o kitąsyk (Hiundlos giesmė“ 29) paaiškinama: „Vienuolika asų buvo suskaičiuota, / Baldrui jaunajam gyvybę praradus“[102]. Taigi „visų Asų“, prieš Baldro žūtį, būta dvylikos. Snorrio Sturlusono „Eda“, arba „Jaunesnioji Eda“ („Giulvio žavėjimas“) patvirtina, jog „Yra dvylika dieviškųjų asų“, tačiau kitoje jos vietoje sakoma, jog dievų buveinėje Asgarde būta dvylikos krėslų dievams ir dar atskiras sostas vyriausiajam dievui Odinui, taigi viso išeitų trylika[103]. Trylika (dvylika + Odinas) pažymima ir kitais atvejais[104]. Kitame „Jaunesiosios Edos“ skyriuje, „Poezijos kalba“, priduriama: „Dievai susirinko į vaišes, ir į sostus sėdo dvylika asų, kurie turėjo būti teisėjais. Jų vardai tokie: Toras, Njordas, Frėjas, Tiuras, Heimdalis, Bragis, Vidaras, Valis, Ulis, Heniras, Forsetis, Lokis. Ten buvo ir deivės: Friga, Frėja, Gevjuna, Iduna, Gerda, Sigiuna, Fula, Nana“[105]. Pirma, kaip

---

100 MHM I, 539.

101 PU, 236.

102 PE, 65 ir 58, 60, 61, 337, 353.

103 MЭ, 39 ir 30; žr. Davidson 1990, 28; Demeter 1993, 21.

104 Davidson 1994, 101.

105 MŠ, 163; MЭ, 97.

matyti, šiame sąraše nėra Baldro, be kurio Asų turėtų būti tik vienuolika, tad su Baldru ir dar Odinu iš viso išeitų jau keturiolika. Antra, dievams kartu su Asais dar priklauso kita jų grupė – Vanai, ir Frėja, tiesą sakant, yra viena svarbiausių Vanų deivių, Njordas ir Frėjas – irgi Vanai, „pakelti" į Asus, o Heniras – Asas, atitinkamai „perkeltas" pas Vanus[106]. Užtat Ellis Davidson kelia pagrįstą klausimą: „Kas išties buvo tie dvylika vyriausiųjų dievų, apie kuriuos kalba Snorris? Ar tai oficialus sąrašas, taip sakant, ir ar turi, ar neturi būti įtraukti į dvyliktuką Heniras, Kvasiras, Hodas ir Mimiras?"[107]. Šiaip ar taip, aiškumo čia vėlgi nėra, ir sąrašas veikiau mena ne dievų asmenis, o savotiškus iš anksto nustatytus „etatus", kurių skaičių lemia visai kiti, išoriniai sumetimai (bene tie patys dvylika mėnesių, kaip senovės Artimuosiuose Rytuose ir senovės Indijoje). Dievų tingas mums primena senovės babiloniečių, hetitų naujametį dievų susirinkimą, Dzeuso sušauktą graikų dievų pasitarimą Olimpe ir vedų Visų dievų sueigą.

Taigi, kaip graikų dievai olimpiečiai bei senovės indų Aditjai, čia irgi suskaičiuojami tik vyriausieji dievai Asai, nors ir juos vos pabandžius išvardyti, iškart kyla rimtų sunkumų. Aukščiausiasis Odinas savo ruožtu į sąrašą paprastai neįtraukiamas (arba įtraukiamas dirbtinai pridedant vieną) ir taip savaime iškeliamas virš Visų dievų.

2.4. Pagrindinės išvados

Šiuolaikinis tarptautinis žodis *panteonas* remiasi graikų sudurtiniu būdvardžiu n. πάνθειον, m. πάνθειος 'visadievis, visdievis', kuriuo buvo vadinama Visiems dievams skirta šventykla, sudarytu iš sąvokos πάντες θεοί 'visi dievai'. Ši Visų dievų sąvoka yra žinoma tiek pačioje senovės graikų ir kitose antikinėse bei Artimųjų Rytų tradicijose, tiek ypač gausiai paliudyta per ilgą, kelių tūkstantmečių, senovės indų tradicijos laikotarpį, tiek galiausiai, jau istoriniais laikais, visai lietuvių kaimynystėje – senovės skandinavuose. Tačiau pačiose tradicijose Visų dievų samprata gerokai skiriasi nuo aritmetinės visų dievų sumos, kuri, tiesą sakant, būtų net neįmanoma dėl pirmojoje šio darbo dalyje išdėstytų priežasčių. Pačiose tradicijose Visi dievai gali būti:

1) Savotiškas „liekamąsis narys", tarsi kuopinė dievybė, paminima maldoje ar kita dingstimi po išvardytų vieno ar kelių pavienių dievų (ir tai bene artimiausia visiems dievams Visų dievų samprata). Pažymėtina, kad patekęs tarp Visų dievų

106 Lecouteux 2006, 67–68, 94–95, 159, 225–226.
107 Davidson 1990, 46.

atskiras dievas praranda savo hierarchinę padėtį kitų atžvilgiu, kitais atvejais jam gal būdingą, ir atsiduria vienoje bendroje „rikiuotėje“.

2) Visai atskiras dievų būrys, kurio narių skaičius gali svyruoti nuo tūkstančių ligi mažiau nei dešimt, o samprata, priklausomai nuo teksto luominės priklausomybės bei paskirties, vėlgi gali svyruoti nuo vieno Dievo apraiškų ar net įvairių vienos Sąmonės būsenų ligi kalendorinėse žemės ūkio apeigose pagrečiui su kitais paminimų antraeilių bevardžių dievukų.

3) Apibrėžto skaičiaus (dažniausiai artimo dvylikai) vyriausiųjų dievų būrys, paradoksaliai tuo pat metu tesudarantis vos dalį tų pačių visų dievų su jiems priskiriamais kitais dievų būriais.

4) Be to, ne tik senovės graikų, bet ir kitose tradicijose iš Visų dievų sąvokos gali būti sudaromas vienas sudurtinis būdvardis reikšme ‘visadievis’ ar ‘visdievis’ (paprastai niekatrosios ar vyriškosios giminės), kuriuo gali būti apibūdinamas aukščiausiasis Dievas, šiaip vienas kuris iš dievų, Visiems dievams skirta šventė (aukojimas), Visiems dievams skirtas aukuras, šventykla ar pan. Toks būdvardis ir būtų tikrasis „panteono“ atitikmuo toje tradicijoje.

Taigi išties, Gintaro Beresnevičiaus žodžiais, „į panteoną derėtų žvelgti kaip į mitologinį, o ne kaip į loginį darinį. Jame yra ir vienis, ir diada, ir triada, ir ketvertukas, ir penketukas, ir šešetukas, ir septintukas ir, ko gera, dar šis tas“[108].

3. LIETUVIŲ *VISI DIEVAI*

3.1. Istoriniai šaltiniai

Lietuvių religijoje ir mitologijoje Visų dievų sąvoka irgi žinoma, ir žinoma nuo seniausių istorinių šaltinių.

Bene pirmąsyk Visus dievus užtinkame jau XIII a. senąja rusų kalba parašytame „Ipatijaus metraštyje“, kur apie 1258 metus pasakojama, kaip lietuviai, pavėlavę į sąjungininkų ką tik jau užimtą ir nusiaubtą miestą, *тоужахоу же и плевахоу по своискы рекоуще „янда“, взывающе богы своя Андая и Дивирикса и в с я б о г ы своя поминающе* „reiškė nepasitenkinimą ir spjaudėsi, saviškai tardami *janda*, šaukdamiesi savo dievų Andajo ir Dievų rykio ir savo v i s u s d i e v u s

108 Beresnevičius 2003, 108.

minėdami“[109]. Nežinia, kaip tiksliai šaltinis perteikia tikrus anų laikų lietuvių keiksmus ar šūksnius, tačiau iš to, kas pasakyta, gana aiškiai matyti Visiems dievams tekęs „liekamojo nario“ vaidmuo (gal prisimintinas čia senovės hetitų Mursilio II įrašas, kur Visi dievai tokiame pačiame vaidmeny paminėti labai panašiomis aplinkybėmis – žygiuojant į karą). Apie Visų dievų sudėtį čia nieko nesužinome.

Toliau tenka persikelti į XV a. antrąją pusę, prie Jono Dlugošo (*Jan Długosz*) „Lenkijos istorijoje“ ties 1413 metais aprašomos žemaičių rudens derliaus šventės, apie kurią N. Vėlius sako: „J. Dlugošas teigia, kad žemaičiai šioje šventėje aukoja v i s i e m s savo d i e v a m s ir ypač Perkūnui (*Diis suis falsis, praecipue Deo lingua eorum appellato Perkuno*...). Kad, aukojant ožį, prisimenami ir garbinami v i s i d i e v a i, teigiama ‘Sūduvių knygelėje’“[110]. Dėl Dlugošo Vėlius ne visai teisus, nes ir iš skliaustuose pateiktos originalo ištraukos matyti, jog būtent *visi dievai* tenai neminimi, o kalbama tik apie „netikrus dievus“. Štai kas čia iš tikrųjų rašoma: *Prima insuper mensis Octobris die, maxima per Samagittas in silvis praefatis celebritas agebatur, et ex omni regione universus utriusque sexus conveniens illic populus cibos et potum, quilibet iuxta suae conditionis qualificationem, deferebat. Quibus diebus aliquot epulati, D i i s s u i s f a l s i s, praecipue Deo lingua eorum appelato Perkuno, id est Tonitru, ad focos quisque suos, offerebant libamina, existimantes celebritate et epulatione illa et placavisse Deos et animas suorum necessariorum cibasse* „Negana to, spalio pirmąją visoje Žemaitijoje minėtose giriose būdavo švenčiama didžiausia šventė, į kurią rinkdavosi vyrai bei moterys iš viso krašto ir atsinešdavo valgių bei gėrimų, kiekvienas pagal savo išgales. Keletą dienų papuotavę, s a v o n e t i k r i e m s d i e v a m s – pirmiausia dievui, jų kalba vadinamam Perkūnu, tai yra griaustiniui – kiekvienas prie savo židinio liejo aukas, vildamiesi tokiomis iškilmėmis bei aukomis įsiteiksią dievams ir pastiprinsią savo artimųjų dvasias“[111].

Tačiau Vėliaus sprendimą čia buvus prisimenamus būtent „visus dievus“ reikia laikyti ne atsitiktine klaida, o veikiau sąmoninga rekonstrukcija, remiantis antruoju jo greta paminėtu šaltiniu, vadinamąja „Sūduvių knygele“. Ir tikrai, maždaug po šimtmečio (apie 1520–1530 m.) „Sūduvių knygelėje“ aprašoma ta pati, tik šįsyk Sembos gyventojų švęsta derliaus šventė, kurioje šauktasi būtent Visų dievų. Šventės laikas

---

109 BRMŠ I, 260, s. ru. rašmenys supaprastinti leidinyje, vertimas iš dalies seka Rimanto Jaso (ten pat, 261) ir Algimanto Bučio (Bučys 2012, 198) vertimais.

110 Vėlius 1983, 157.

111 BRMŠ I, 560, didžia dalimi laikytasi Daivos Mažiulytės vertimo, 581.

ist nach dem August „yra po derliaus nuėmimo"[112], t. y. pasibaigus mėnesiui, kuris lietuviškai taip ir vadinamas – rugiapjūtis, rugpjūtis, ar rugpjūtė[113]. Šventės aprašymas:

> *Item wan sie den Bock heiligen wollen, kommen vier oder sechs dörffer zusammen. Seind Ir viell, so kauffen sie einen Bollen vnd kommen alle in ein Haus. Da machen sie ein lang fewer; die weiber bringen weizenmehl vnd teigen das ein. Den bock oder Bollen bringen sie vor den Wourschkaiti, der leget beide hende auff inen vnd spricht anruffende a l l e G ö t t e r, sie wollen annemen Ire fest vnd heilig machen dis fleisch vnd Brot, auff das sie wirdiglichen mögen begehen Ire heiligung, Die gotter nennet er wie oben vnd gibt itzlichem seine Ehre vnd was macht er habe. Darnach furen sie Inen in die scheuren, da heben sie den Bock auff, gehen alle vmbher. Der Wourschkaiti ruffet aber einmal a l l e g ö t t e r an wie oben, vnd hat sich vmbschurzt vnd spricht: das ist das lobliche heilige gedechtnis vnserer Veter, auff das wir versönen den zorn vnserer Götter, vnd Sticht den Bock.*
>
> Taigi, kai jie nori aukoti ožį, susieina keturi arba šeši kaimai. Jeigu jų būna daug, tai perka bulių ir sueina visi į vienus namus. Čia gerai įkuria ugnį, moterys atsineša kvietinių miltų ir užmaišo tešlą. Ožį arba bulių jie veda prie viršaičio, tas uždeda ant jo abi rankas ir kalba, melsdamas v i s u s d i e v u s, kad jie malonėtų priimti jų šventę ir pašventinti šią mėsą bei duoną, kad jie garbingai galėtų atlikti savo aukojimą. Dievus jis išvardija kaip aukščiau [pasakyta] ir kiekvieną pagarbina pagal jo turimą galią. Tada jie veda ožį į kluoną, čia pakelia jį aukštyn, visi eina aplinkui. Viršaitis dar kartą meldžia v i s u s d i e v u s, kaip [sakyta] aukščiau, prisijuosia prijuostę ir kalba: „Tai yra girtinas šventas mūsų tėvų atminimas, kad atlygtume mūsų dievų rūstybę", ir nuduria ožį[114].

Visi dievai čia šaukiami akivaizdžiai žemdirbių šventėje, kaip ir povedinėje Indijoje. Taip pat pažymėtina, jog tai derliaus, taigi rudens šventė, žemdirbių kalendoriaus struktūroje artima Vėlinėms, kurios anksčiau sudarė ne vieną dieną, lapkričio antrąją, kaip dabar, o ištisą „vėlių laiką", tamsėjantį, tamsiausią metų laiką, trunkantį kaip tik nuo derliaus nuėmimo ir sudorojimo ligi Kalėdų ir naujų saulės metų pradžios. (Tai pagrįstai verčia kelti klausimą, ar tik šiuolaikiniai Visi Šventieji lapkričio pirmąją nebus užėmę senųjų Visų dievų vietos[115].)

112 BRMŠ II, 130, 146.

113 LKŽ XI, 886, 894.

114 BRMŠ II, 132, prisilaikyta Vytauto Balaišio ir Sigito Plaušinaičio vertimo, 147–148.

115 Žr. Vaiškūnas 2014, 58.

Tame pat šaltinyje kiek anksčiau, kaip ką tik užsiminta, šie Visi dievai yra išvardyti ir, negana to, pavadinti „svarbiausiais“ bei „didžiausiais“:

Sie erwelen alte Menner, die halten sie groswirdig vnd heilig wie wir die Bischoffe, welche sie heissen Wourschkaity [var: *Wairschkayty* ir pan.], *durch die sie irer heiligung anruffen nach gebrechen vnd begirden Ir Götter, welcher Namen lauten also: Deywoty Zudwity; Ockopirmus der erste Gott Himmels und Gestirnes. Swayxtix der Gott des Lichtes. Auschauts der Gott der Gebrechen Kranken vnd Sunden. Autrimpus der Gott des Mehres vnd der grossen Sehe. Potrimpus der Gott der fliesenden Wasser. Bardoayts der Schiffe Gott. Pergrubrius der lest wachsen laub vnd gras. Pilnitis der Gott macht reich vnd füllet die Scheuren. Parkuns der Gott des Donners, Plitzen vnd Regens. Peckols der helle und Finsternus ein Gott. Pockols die fliegende geister oder Teuffel. Puschkayts der Erden Gott vnter dem heiligen holtz des Holunders. Barstucke die kleinen Mennichen. Markopole die Erdtleuthe. Item das seind die namhafftigen gotter, die sie alle in der heiligung des Bocks gebrauchen, vnd vor die grosten achten vnd rechen. Item in der andern heiligung ruffen sie dise Gotter nicht alle an, allein dise namhafftigen.*

Jie išsirenka senus vyrus, kuriuos laiko garbingais ir šventais, kaip mes vyskupus, kuriuos vadina viršaičiais, per juos jie aukomis meldžia, negalavimų bei pageidavimų atvejais, savo dievus, kurių vardai skamba taip: sūduvių dievaičiai [tiksliau, deivaičiai]: Ukapirmas – pirmasis dievas, dangaus ir žvaigždžių. Švaistikas – šviesos dievas. Aušautas – negalių, ligonių ir nuodėmių [sveikųjų?] dievas. Autrimpas – marių ir didžiosios jūros dievas. Patrimpas – tekančių vandenų dievas. Bardaitis – laivų dievas. Pergrubis – kuris leidžia augti lapams ir žolei. Dievas Pilnytis daro turtingu ir pripildo kluonus. Perkūnas – griaustinio, žaibo ir lietaus dievas. Pekolas – pragaro ir tamsybių dievas. Pokolai – skraidančios dvasios, arba velniai. Puškaitis – žemės dievas po šventuoju šeivamedžiu. Barstukai – maži žmogeliukai. Markopoliai – žemės žmonės. Taigi čia yra s v a r b i a u s i dievai, kuriuos jie, aukodami ožį, garbina, kuriuos laiko d i d ž i a u s i a i s ir su kuriais skaitosi. O kituose aukojimuose jie meldžia ne v i s ų d i e v ų, bet tik svarbiausiųjų[116].

Čia matome mūsų jau aptartą būdingą dviprasmybę, neapibrėžtumą: viena vertus, tai yra „visi dievai“, antra vertus, juos sudaro tik svarbiausieji, didžiausieji dievai (kaip

116 BRMŠ II, 127–129, atsižvelgiant į Vytauto Balaišio ir Sigito Plaušinaičio vertimą, 143–144. Apie šiuos dievus visu būriu ir atskirai, apie jų funkcijas, vardus, galimas sąsajas bei tapatumus su kitais baltų dievais ir t. t. per pastarąjį šimtmetį (su viršum) tyrinėtojų labai daug, kone nuolat rašyta. Visa tai dabar mus nuvestų pernelyg toli į šalį nuo pagrindinės temos, tad atitinkamų nuorodų tenka atsisakyti.

graikų olimpiečiai, vedų Aditjai, germanų Asai), o kartais, kaip sakoma, aukojimuose kreipiamasi netgi ne į šiuos „visus dievus“, kuriuos savaime sudaro tik svarbiausieji, bet vėlgi – tik į svarbiausius iš jų. Galima numanyti, jog tai ne šaltinio autoriaus neišmanymas ar tikslumo stoka, o pačių tuomečių Sembos gyventojų „panteono“ ypatybė.

Išvardytus Visus dievus nesunku suskaičiuoti: jų, kartu su daugiskaita paminėtais Pokolų, Barstukų ir Markopolių būriais, yra keturiolika, tad be šių būrių išeitų vienuolika.

Jonas Bretkūnas 1588 m., matyt, tą pačią „Sūduvių knygelę“ turėdamas omeny, vis dėlto kiek savaip, šį tą pakeisdamas apie Sembos gyventojus rašo, jau iš pat karto pažymėdamas juos turėjus keturiolika dievų:

In sonderheÿt aber list man das die Sudawen v i e r z e h e n Götter geehret vnd angebetten haben. I. Als Okopirnus sol sein ein Gott des himels vnd gestirns. II. Pergubrius sol sein ein Gott des Erdengewechs, der laub vnd gras lies wachsen. III. Perkuns sal sein ein Gott des donners, plitzens vnd Regens. Swaikticks sal sein ein Gott des Lichts IIII. Piluitus sal sein ein Gott der fulle, vnd der Reich machet V. Auschauts Ein Gott des verbrechens, der die menschen wegen ihrer sunden straffet VI. Puschkaitus sal sein ein Gott vber die fruchte der Erden als allerleÿ getreÿdes VII. Barstucke solten sein kleÿne menlein des Pußkaiten diener die wir Wicholt nennen VIII. Marcopole die Erdleutte vnd des Pußkaiten diener IX. Antrimpus sal sein ein Gott des Meers vnd der See X. Potrimpus der Gott der fliessender wasser XI. Bardoaits Ein Gott vber die Schiffe XII. Pikols der Hellen vnd der Finsternis Gott XIII. Pikoliuni die fliegende Geister oder Teuffel XIIII.

Atskirais atvejais randame parašyta, jog sūduviai turėję ir garbinę keturiolika dievų, būtent: I. Ukapirmas, esą dangaus ir žvaigždžių dievas; II. Pergubris, esą žemės augmenijos dievas, auginąs lapus ir žolę; III. Perkūnas, esą griaustinio, žaibavimo ir lietaus dievas; IV. Svaiktikas [?], esą šviesos dievas; V. Pilvytas, esą pilnybės dievas, kuris teikdavęs turtą; VI. Aušautas – nusikaltimų dievas, kuris žmones pagal jų nuodėmes baudžiąs; VII. Puškaitas, esą žemės vaisių, kaip visokie javai, dievas; VIII. Barstukai, esą maži žmogeliukai, Puškaito tarnai, kokius mes [t. y. aukštosios rašytinės kultūros atstovai] vadiname nykštukais; IX. Markopoliai – žemės būtybės ir Puškaito tarnai; X. Antrimpas, esą marių bei jūros dievas; XI. Patrimpas – tekančių vandenų dievas; XII. Bardaitis – laivų dievas; XIII. Pikolas – pragaro ir tamsybių dievas; XIV. Pikoliūnai – skraidančios dvasios, arba velniai[117].

117 BRMŠ II, 306–307, iš dalies sekta Marcelino Ročkos vertimu, 312; plg. Bretkūnas 1983, 27–28.

Teiginys, jog „sūduviai turėję ir garbinę keturiolika dievų“, – akivaizdus supaprastinimas, ir ne tik tikrovės, bet ir ankstesnio šaltinio, „Sūduvių knygelės“, supaprastinimas: kiek iš viso dievų turėję tuomečiai Sembos gyventojai, nėra žinoma (to gal nė jie patys nebūtų galėję pasakyti), žinoma tik, jog keturiolikos būta Visų dievų, kuriuos sudarė vien svarbiausieji, didžiausieji.

Bet štai Motiejus Stryjkovskis (*Maciej Stryjkowski*)[118] „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kronikoje“ (1582 m.), IV knygoje, skyriuje „Lietuvių, žemaičių, sembų, latvių ir prūsų dievai“ – vėlgi akivaizdžiai remdamasis tuo pat šaltiniu (prikišamai tai rodo, pavyzdžiui, palikta vokiška *sch* dievavardyje *Auschlavis* ir kt.), bet daug ką išklodamas savaip, – rašo:

> *A ty naprzedniejsze bogi, ty narody miały: 1. Okopirnos, bóg nieba i ziemie. 2. Swajtestix, bóg światłości. 3. Auschlavis, bóg niemocnych, ch[w]orych i zdrowych. 4. Atrimpos, bóg morza, stawów, sadzawek i jezior. 5. Potrimpos, bóg rzek i wszystkich wód ciekących. 6. Gardoajtis, bóg okrętów. <...> 7. Pergrubius, bóg ziół, jarzyn i trawy. 8. Pilwitos, bóg, który dawał bogactwa i napełniał gumna. 9. Perkunos, albo Piorunos, bóg łyskania, gromu, śniegu i dżdżu. 10. Poklus, bóg piekła, cmur, zaćmienia i latających duchów albo djablów. Chwalili zaś Parstuki i Markopole, który oni tak zwali ludzie maluczkie...*
>
> O štai aukščiausi dievai, tų tautų turėti: 1. Ukapirmas, dangaus ir žemės dievas. 2. Svaitstikas [?], šviesos dievas. 3. Aušlavis, negaluojančiųjų, ligotų ir sveikųjų dievas. 4. A[u]trimpas, jūros, tvenkinių, kūdrų ir ežerų dievas. 5. Patrimpas, upių ir visų tekančių vandenų dievas. 6. Gardaitis, laivų dievas. <...> 7. Pergrubis, žolynų, [maistinių] augalų ir žolės dievas. 8. Pilvytis, dievas, kuris teikė turtą ir pripildydavo klojimus. 9. Perkūnas, arba Perūnas, žaibų, griausmo ir lietaus dievas. 10. Poklius, pragaro, debesų, užtemimo ir skrajojančių dvasių, arba velnių, dievas. Garbino dar Parstukus ir Markopolius, kaip jie vadino mažuosius žmogeliukus[119].

Pažymėtina, jog vyriausiųjų dievų čia nebe keturiolika, o tik dešimt, ir net pridūrus Barstukų su Markopoliais būrius, išeitų tik dvylika (ar būtent dvylika).

Toliau Stryjkovskis patikslina, jog išvardytieji yra ne visų „tų tautų“ (kurias mes dabar vadiname baltais), o tik prūsų ir kuršių (t. y. vakarų baltų), ir tik jų „prastuomenės“ (t. y. ūkinio luomo, nes aukštesnieji luomai tuomet jau buvo

118 Paplitęs neteisingas lietuviškas pavardės rašymas su trumpąja *i*, *Strijkovskis*. Betgi slavų „kietąją i“ (ru., bru. *ы*, le. *y*) mes dėsningai rašome *y*, taigi turi būti *Stryjkovskis*.

119 BRMŠ II, 512, iš dalies prisilaikyta Dominyko Urbo vertimo, 545.

panaikinti arba sukrikščioninti) dievai, ir tuo pat pavyzdžiu atskirai išvardija lietuvių ir žemaičių dievus:

A to były bogi Prusów starych i Kurlandów, których jeszcze i dziś po części on naród gruby wzywa i chwali. Litewscy zaś i Zmodzcy bogowie ci byli osobliwi: 1. Naprzedniejszy bóg, którego zwali Prokorimos <...>. 2. Bóg kwaśnych i kisłych potraw Ruguczis <...>. 3. Bóg Ziemiennik albo ziemny <...>. 4. Kruminie Pradziu Warpu, który wszelkie zboże dawa <...>. 5. Lituwanis, który deszcz spuszcza <...>. 6. Chaurirari, koński bóg <...>. 7. Sotwaros, bydła wszelkiego bóg <...>. 8. Seimi Dewos, co czeladź zawiedował <...>. 9. Upinis Dewos, co rzeki miał w swojej mocy <...>. 10. Bubilos, bóg miodu i pszczoł <...>. 11. Dzidzis Lado, to jest wielki bóg <...>. 12. Gulbi Dziewos, bóg, który każdego z osobna cząwieka strzeże, co naszy zowią proprium Genium, anyoła własnego <...>. 13. Goniglis Dziewos, pasterski bóg leśny, które Grekowie i Rzymianie Satiros Faunosque zwali <...>. 14. Swieczpuńscynis, bóg, który kury, gęsi, kaczki zawiedał, i wszystki insze ptaki tak domowe jako powietrzne <...>. 15. Kielu Dziewos, podróżny bóg <...>. 16. Puschajtis, bóg ziemny, który między drzewem bzowym mieszka...

O tai buvo senųjų prūsų ir kuršių dievai, kurių ir dabar iš dalies prastuomenė šaukiasi ir kuriuos garbina. O lietuvių ir žemaičių dievai buvo atskiri: 1. Pirmiausiasis dievas – kurį vadino Prakūrimas <...>. 2. Rūgščių bei raugintų patiekalų dievas Rūgutis <...>. 3. Žemininkas, arba žemės dievas <...>. 4. Krūminė pradžių varpų, kuri visus javus duoda <...>. 5. Lietuvonis, kuris lietų paleidžia <...>. 6. *Chaurirari*, žirgų dievas <...>. 7. Sutvaras, visokių gyvulių dievas <...>. 8. Šeimos dievas, kuris šeimyna rūpinosi <...>. 9. Upinis dievas, kuris upes turėjo savo galioje <...>. 10. Bubilas, medaus ir bičių dievas <...>. 11. Didis Ladas, tai yra didis dievas <...>. 12. Galbis dievas, kuris kiekvieną skyrium žmogų sergsti, mūsų [t. y. aukštosios rašytinės kultūros atstovų] vadinamas savuoju genijumi, angelu sargu <...>. 13. Ganyklis dievas, girinio ganymo dievas, kurį graikai ir romėnai Satyru ir Faunu vadino <...>. 14. Šventputnininis [?] – dievas, kurio žinioje buvo vištos, žąsys, antys ir visi kiti paukščiai, tiek naminiai, tiek laukiniai <...>. 15. Kelių dievas – kelionių dievas <...>. 16. Pušaitis, žemiškas dievas, gyvenantis tarp šeivamedžių [kuriam toliau priskirti ir Barstukai][120].

120 BRMŠ II, 512–514, iš dalies prisilaikyta Dominyko Urbo vertimo, 546–547; visur praleisti dievams skirtų aukų aprašymai.

Taigi dievų jau turime šešiolika, iš kurių paskutinis ankstesniuose sąrašuose priskirtas Sembos sūduviams. Tarp lietuvių ir žemaičių dievų nėra Perkūno! Nė nekalbant apie kitus, žemesnius, bet iki šiol puikiai žinomus – kaip Laima, laumės, Žemyna, Gabija, Aitvaras, pagaliau Velinas, Vėjas ir t. t. Išskyrus Prakūrimą, kuris išties galėtų būti Dievas Kūrėjas, visi kiti sąrašo dievai – itin smulkūs ir menki, akivaizdžiai ne aukščiausieji, bet perdėm ūkiški, valstietiški dievukai – visai kaip povedinio laikotarpio hindų Visi dievai.

Toliau Stryjkovskis vėl kalba apie Sembos gyventojus, vokiečių vadintus sūduviais, kurie betgi apie Įsrutį, Ragainę bei Kurše *są wszyscy Żmodzinowie i żmodzkim językiem aż do Królewca, com sam słyszał i widział, mowią* „visi yra žemaičiai ir žemaitiškai ligi pat Karaliaučiaus, kaip pats girdėjau ir mačiau, kalba“[121]. Pasakojama apie jų pavasario šventės, vadinamos Pergrubiais ar panašiai (*Pergrubri*), apeigas, kurioms vėlgi vadovauja viršaitis. Pirmiausia jis pagarbina patį Pergrubį, paskui Perkūną, Svaistiką, Pilvytį (ar Pilnytį), kaskart ypatingu būdu (sukandęs kraštą dantimis, neprisiliesdamas rankomis) išgerdamas kaušelį alaus. Tada sakoma: *...także wszy[s]tkim bogom, których mają 15, na chwałę po kuflu piwa wypiją, bez dotykania rąk, w zębach trzymając, a za tym śpiewają, jakoby wilcy wyli, pieśń ku ich chwale* „taip pat visų dievų, kurių turi penkiolika, garbei po kaušelį alaus išgeria, nepaliesdami rankomis, dantimis laikydami, o po to dainuoja, tarsi vilkai staugtų, dainą jų garbei“[122]. Paskui dar paminimas Aušlavis ir vėl jau minėtieji Pergrubis, Perkūnas, Svaistikas, Pilvytis. Kaip matome, Visi dievai, kurių esą penkiolika, čia vėlgi pasirodo kaip „liekamasis narys“ greta atskirų vardais paminėtųjų.

Toliau Stryjkovskis iškart pereina prie kitos šventės (kurią galima numanyti esant rudens, derliaus šventę) aprašymo, Sembos gyventojus šįsyk tiesiog sutapatindamas su lietuviais žemaičiais:

> *Tamże wtedy przerzeczonych Prusów niżnej ziemicy, którą zowią Sudawen, Samland, chłopy Zmodzinowie z Litewskiego narodu, byka albo kozła tym kształtem raz do roku święcą: schodzą się cztery albo sześć sioł w jedno [...] zjedą się w jeden dom, gdzie sobie ogień wielki udziałają, tam też żony ich zsypują mąkę pszeniczną i hreczysną, z której naczynią placków. Potym Wurschajtos, ich pop, według pogańskiego obyczaju, wieniec na głowe wdziawszy, położy rękę na kozła albo na byka,*

121 BRMŠ II, 515, plg. 549.
122 BRMŠ II, 516, plg. 549.

i prosi wszy[s]tkich bogów, każdego z osobna, którem wyższej wyliczył, aby raczyli od nich miłościwie przyjąć obchód i ofiarę onego święta, a ująwszy byka albo kozła za rogi, wiodą go do gumna i podnoszą go wszyscy chłopi wzgórę, a xiądz, Wurschajt, opasawszy się ręcznikiem, wzywa powtóre wszy[s]tkich bogów, mówiąc: To jest chwalebna ofiara i pamiątka ojców naszych, abyśmy zgładzili gniew bogów swoich.

Ten pat, minėtosios Prūsijos Žemutinėje žemėje, vadinamoje Sūduva, Semba, lietuvių tautos žemaičiai prasčiokai jautį arba ožį tuo būdu kartą per metus švenčia [aukoja]: susieina keturi ar šeši kaimai <...> sueina į vienus namus, kur susikuria didelę ugnį, ten ir jų žmonos supila kviečių ir grikių miltų, iš kurių užminko papločių. Tada viršaitis, jų kunigas, pagal pagonišką paprotį, ant galvos užsidėjęs vainiką, padeda ranką ant ožio arba ant jaučio ir prašo visus dievus, kiekvieną skyrium, kuriuos aukščiau esu išvardijęs, kad teiktųsi iš jų maloningai priimti tosios šventės apeigą ir auką, ir, paėmęs jautį arba ožį už ragų, veda jį į klojimą, ir pakelia jį visi vyrai aukštyn, o kunigas, viršaitis, apsijuosęs rankšluosčiu, pakartotinai šaukia visus dievus, sakydamas: Štai garbinimo auka ir mūsų tėvų atminimas, idant atlygtume savo dievų rūstybę[123].

Nors čia regimai sekama ta pačia „Sūduvių knygele“, vis dėlto lieka ne visai aišku, kas yra tie „aukščiau išvardytieji“ Visi dievai – Sembos „sūduvių“, lietuvių (žemaičių) ar gal kokie nors mišrūs?

Galiausiai savo veikalo XI knygos 4-to skyriaus pabaigoje, iš vakarų persikėlęs į vidurio Lietuvą ir papasakojęs apie senąjį Vilnių, M. Stryjkovskis priduria:

Była jeszcze wielka sala albo bóżnica na Antokoli wszystkim bogom, których Litwa zmamiona gusły czartowskimi chwaliła, tam świecę woskową po wieczerach we Czwartki kapłani zawżdy stawiali, i palili. Aleśmy o tych bałwanach i zababonach pogańskich wyższej szeroko z pewnych dowodów i uprzejmego dawności Litewskich wybadania, w Ruskiej Kronice opissali.

Buvo dar didelė salė ar šventykla Antakalnyje visiems dievams, kuriuos Lietuva, velnio kerų apdumta, garbino, ten vaškinę žvakę vakarais kas ketvirtadienis šventikai visuomet statydavo ir žibindavo. Bet apie tuos pagoniškus stabus bei prietarus aukščiau plačiai, iš patikimų šaltinių bei deramo Lietuvos senienų tyrimo, Rusios kronikoje esame aprašę[124].

123 BRMŠ II, 516, plg. 549–550.
124 BRMŠ II, 525, plg. 558.

Vadinasi, vilniškiai Visi dievai nepernelyg skyrėsi nuo vakarų Lietuvoje ir Semboje aprašytųjų, tad atskirai jų aptarti Stryjkovskiui neatrodė esant reikalo. Nors, žinoma, galėjo būti ir tam tikrų vietinių skirtybių.

Betgi svarbiausia mums dabar Stryjkovskio žinia yra ta, kad senovės baltai ir, skyrium, lietuviai ne tik turėjo tam tikrą Visų dievų būrį – akivaizdžiai nesutampantį su apskritai visais dievais! – bet ir jiems skirtą šventyklą, ir ne bet kur, o sostinėje, kažkur tuometiniame Antakalnyje. Tokios Visiems dievams skirtos šventyklos galimybę visiškai patvirtina lyginamoji medžiaga – senovės indų bei senovės graikų Visiems dievams skirtos šventyklos. Savo ruožtu, ši sostinės Visų dievų šventykla pelnytai gali būti vadinama lietuvių panteonu.

T. Narbutas 1835 m. iš šio Stryjkovskio pranešimo tad visai pagrįstai nusprendė, šį tą dar pridurdamas nuo savęs: „Iš Stryjkovskio paliudijimų žinome, kad Vilniaus Antakalnyje buvo šventykla, dengta stogu, paskirta visiems dievams. Matyt, tai buvo lietuvių panteonas. Esama nuomonės, besiremiančios padavimais, kad tas panteonas stovėjo ten, kur Sapiegų – dabar iždo – rūmai“ (dėl šios „padavimais besiremiančios“ nuomonės T. Narbutas pasiaiškina, esą „žinia apie tai paimta iš Sapiegų archyvo Derečine“)[125]. Anot T. Narbuto, dargi „reikėtų manyti, kad jame turėjo būti stabų rinkinys“[126]. Dėl stabų, tai didelis klausimas, – jokių žinių apie Visų dievų stabus nei iš Lietuvos, nei iš senovės graikų ar senovės indų Visiems dievams skirtų šventyklų lyg ir nėra. Papildomo tyrimo reikalinga ir šio lietuvių panteono vieta (turint omeny krikščionišką paprotį bažnyčias statyti buvusių šventyklų vietose, galima paspėlioti, ar tik ne ten jos būta, kur dabar Viešpaties Jėzaus, arba Trinitorių, bažnyčia, stovinti iškart už Sapiegų rūmų likučių). Betgi dėl pačios galimybės tokią Visiems dievams skirtą šventyklą buvus abejoti vargu ar dera. Stryjkovskio žinia pernelyg neabejojo ir T. Narbuto bendraamžiai – šiaip jau perdėm kritiškas Simonas Stanevičius (apie 1838 m.), taip pat Juozapas Jaroševičius (1844 m.) ir kiti[127]. O Adomas Honoris Kirkoras savo „Pasivaikščiojimuose po Vilnių ir jo apylinkes“ (1859 m.) dar pridūrė šiokių tokių papildomų sunkiai patikrinamų žinių ir nupiešė ištisą romantišką vaizdelį: „Paėjus dar kelis žingsnius [už Petro ir Povilo bažnyčios tolyn nuo miesto], dešinėje prasideda didžiausias ir, ko gero, seniausias Vilniuje Sapiegynės parkas. Pro puikius vartus patenkame į didelėje lygumoje, iš kurios

125 Narbutas 1998, 273. Dr. VytautoArišausko asmenišku patikinimu, bent jau skelbtuose Sapiegų archyvų dokumentuose tokių duomenų neaptikta.

126 Narbutas 1998, 274.

127 Stanevičius 1967, 275; LM I, 91, 138.

nematyti apylinkių, esantį įvairių medžių, krūmų ir gėlių kupiną parką, kurį puošia du orą gaivinantys fontanai. Už kitų panašių vartų, esančių priešais šiuos, matyti pastatas karo ligoninės, įrengtos buvusiuose kunigaikščių Sapiegų rūmuose. Anot padavimo, šie rūmai buvę pastatydinti iš pagonių šventyklos, arba visų Lietuvos dievų panteono, griuvėsių. Čionai buvusios visos lietuvių garbinamos statulos. Ketvirtadieniais čia vykdavusios iškilmingos pamaldos; užplūsdavusios minios žmonių, ir kiekvienas žynys uždegdavęs vaško žvakę priešais statulą, kuriai jis tarnavęs, o žmonės atnašaudavę aukas. Šį panteoną mini Stryjkovskis, o Helmoltas aprašo apeigas ir šventyklos vidų; jis taip pat teigia, kad statulos stovėjusios ant medinių postamentų aplinkui Perkūną. Buvusio Vilniaus universiteto profesoriai Gucevičius ir Šulcas turėjo senovinį lotynų rankraštį, kuriame buvo detalus šios šventovės aprašymas. Jų amžininkas architektas Rosis iš jo nupiešė panteono vaizdą. Kur pražuvo šis rankraštis, neaišku, o piešinys yra turtingoje grafo Chreptavičiaus bibliotekoje Ščiorsuose“[128].

Šiaip ar taip, pačią tokios šventyklos galimybę patikimai patvirtina žinios apie kitą, kitoje Lietuvos vietoje buvusią Visų dievų šventyklą.

3.2. Gyvoji tradicija

Obelių seniūnijoje, Rokiškio r., esama kaimo, vardu *Visdievaĩ*[129], paliudyto mažiausiai nuo 1784 m. (*Wieś Wisdiewy*)[130]. Kaimo šiaurės rytų pusėje yra kalnas su sena, šventa laikoma liepa. Pasak Vykinto Vaitkevičiaus: „Tai didingo, iki 15 m aukščio stačiais šlaitais kalvagūbrio pietvakarinė dalis, kurią iš šiaurės vakarų juosia Kriaunos upės slėnis, iš pietų – Stulpio upelis. Aukščiausioje vietoje yra kaimo kapinės. Su senąja religija šaltiniai sieja ir kaip archeologijos paminklas ilgus metus buvo saugoma kalno pietvakarinė dalis prie J. Širvio sodybvietės. Čia iki šiol žaliuoja sena liepa. Jos kamienas 60–65 cm skersmens, čia želia ir gausios medžio atžalos. Su liepa dažnai siejami pasakojimai apie vietovę kaip senojo tikėjimo kulto vietą. Iki 1922 m. šios liepos vietoje augo dvi itin senos liepos“[131].

Gyvoje vietos gyventojų tradicijoje ir kalnas su liepa, ir kaimo vardas iki šiol tiesiai šviesiai siejami su čia buvusia Visiems dievams skirta šventviete.

Antai 1935 m. iš Jakučių šeimos (P. Jakučio, A. Jakutienės, V. Jakutienės)

128 Kirkoras 1991, 149.

129 LATŽ, 348; Būga 1958, 232.

130 Vaitkevičius 2006, 598.

131 Vaitkevičius 2006, 598; žr. Vaitkevičius 2003, 64.

užrašyta: *Visdievų kaimo vardas, kaip pasakoja žmonės, gautas nuo ten buvusios šventyklos, kurioje buvo visi dievai*;

1966 m. tas pats P. Jakutis vėl papasakojo: *Širvio Jono darže esanti liepa, po kuria buvusi sena dievaičių bažnyčia ir aukuras aukoms aukoti, kad nuo to ir šis kaimas vadinamas visų dievų kaimu – Visdievais*;

1971 m. A. Skvarnavičius pateikė kiek kitokį, aiškiai antrinį vietovardžio aiškinimą: *Sakoma, kad ant kalno stovėjusi šventykla, apaugusi liepomis. Kiekvienos šventės metu tas liepas ir kryžius, kurių kaime taip pat daug buvo, šventindavo ir dėdavo [= duodavo] dievų vardus. Žmonės tuo stebėjosi ir klausinėdavo: „Kodėl vis dievų vardais?“ Dėl šio klausimo kaimas taip ir pavadintas – Visdievai*;

bet štai S. Juodelio tų pat 1971 m. paliudijimu vėlgi: *Pasakojama, kad į vakarus nuo kaimo esančioje kalvelėje buvusi „visų dievų“ šventykla. Nuo to ir kaimo pavadinimas kiles Vis-dievai*;

Šeškienė (vardas nenurodytas) dar 1993 m. papasakojo: *Žmonės aiškina, jog kaima vardas Visdievai, nes garbinti buva „visi dievai“. Sakoma, kad ant kalno stovėjusi bažnyčia ir kad ji nuskendusi...*[132]. Lietuvoje, Latvijoje ir Gudijoje plačiai žinomi padavimai apie prasmegusias ar nuskendusias „bažnyčias“ būdingai mena senąsias šventvietes.

Vadinasi, turime: 1) patikimą patvirtinimą Lietuvoje išties buvus Visiems dievams skirtas šventyklas ir 2) patikimai paliudytą patį lietuvišką Visų dievų terminą, istoriniuose šaltiniuose minimą svetimomis kalbomis (s. ru. *вся богы*, vok. *alle Götter*, le. *wszystkie bogi*), – būtent *visì dievaĩ*, taip pat į vieną žodį sutrauktą *visdievaĩ*, išlikusį pačiame vietovardyje. Santykis tarp lie. *visì dievaĩ* ir *visdievaĩ* yra lygiai toks pat, kaip tarp vedų *viśve devāḥ* ir *viśvadevāḥ*.

Maža to, abu terminus sudarantys dėmenys – tiek lie. *vìsas* ir s. i. *víśva*, tiek lie. *diẽvas* ir s. i. *devá*, – yra etimologiniai atitikmenys[133]. O tai, atsižvelgiant į jų bendrus ypatumus, verčia manyti abu terminus esant paveldėtus iš ide. prokalbės, iš vieno bendro provaizdžio. Vadinasi, prie arijiškosios (indų-iranėnų) ir graikiškosios Visų dievų sąvokų, kurias M. L. Westas atsargiai nurodė esant bent jau graikų-arijų bendru paveldu, dabar galime pridėti lietuviškąją ir kartu su kitomis tad jos kilmę nukelti į indoeuropiečių bendrystės laikus. Priminsime, jog kalbame ne apie žodžius, bet apie sąvokas, skirtingose tradicijose reiškiamas skirtingais žodžiais. Tik indiškųjų ir lietuviškųjų Visų dievų sutampa ne vien sąvoka, bet ir ją įvardijantys žodžiai.

---

132 Vaitkevičius 2006, 597–599.

133 Buck 1949, 920, 1464 (Nr. 13.13.6, 22.12.1); EIEC, 25, 230; FrLEW, 93–94; 1264; MhEWA I, 742; II, 562–563; MhKEWA II, 63–64; III, 225–227; PkIEW, 185–186, 1176 ir daug kur kitur.

Atsižvelgiant į vedų bei graikų pavyzdžius, nesunku sudaryti ir lietuviškus sudurtinius būdvardžius *visadiẽvis*, *visdiẽvis* (gal ir *vìsdievis*), netgi *visdiẽvas* (*vìsdievas*) ir pan. (plg. *visadiẽnis* 'kasdienis', nenurodyto kirčio *visdienas* 'kasdienis, įprastas, nuolatinis', *visapùsis*, *vispùsis* 'visas puses apimantis'[134] ir kt.). Šie lietuviški būdvardžiai savo ruožtu atstotų senovės indų m. *viśvadevas*, n. *viśvadevam*, m. *viśvadevyas*, n. *viśvadevyam* ir graikų m. *πάνθειος*, n. *πάνθειον*, kuriuos verčiant jie jau neišvengiamai vartoti. Pritaikyti aukurui *(visadievis, visdievis, visdievas*) arba šventyklai *(visadievė, visdievė*), šie būdvardžiai tad ir būtų ti*kslūs pa*nteono atitikmenys. O kadangi pažyminiu lietuvių kalboje gali eiti ir būdvardį atstoti daiktavardžio kilmini*nkas (aukso* žiedas *= auksinis* žiedas)*, tai V*isdievų šventykla, neabejotina Visdievų kaime Obelių seniūnijoje ir tikėtina Vilniuje, Antakalnyje, savo ruožtu būtų tikras anti*kinio pa*nteono atitikmuo.

Prie Visų dievų dar galima pridurti vienetinius Visų deivių paminėjimus (prisiminkime Homero *πάντες τε θεοὶ πᾶσαί τε θέαιναι*). Antai Radvilė Racėnaitė atkreipė dėmesį į pasaką „Miegančioji gražuolė", kurios lietuviškuose „variantuose teigiama, kad *kai gimsta sūnus ar dukra, turi suprašyt v i s a s d e i v e s, tai jos laimę skiria*"[135]. Čia turimos omeny likimo deivės, kurios panašiomis aplinkybėmis būdingai pasirodo būriu po kelias, dažniausiai po tris, kartais po septynias ar kt.

Senovės Egipto bei helėnizmo eneadas keistai primena tarpukariu Švenčionyse ir Aluntoje užrašyti tradiciniai vaikų juokavimai: *Kiek d i e v ų? – D e v y n i. – Kur gyvena? – Eglyni. – Ką daro? – Vyžas pina. – kam? – Kunigam*; arba: *Kiek d i e v ų? – D e v y n i. – Kur anys? – Eglyni. – Ką veikia? – Kepures siuva. – Kam? – Kunigam. – kokias? – Raudonas*[136]. Ar šie įdomūs, dievų skaičiumi prasidedantys juokavimai turi kokį ryšį su senąja lietuvių religija ir mitologija, sunku pasakyti.

4. Išvados

Paviršutinis įspūdis, kurį sudaro šiuolaikinė populiari „panteono" samprata, esą ji mena apibrėžtą tos ar kitos religijos bei mitologijos dievų rinkinį, yra didžiai klaidinantis. Dėl būdingų dievavardžio ypatybių (vardo esminio neatskiriamumo nuo eponimo, ar epiteto) dievų skaičius iš prigimties negali būti tikslus ir apibrėžtas. Tačiau žmogui būdinga viską sukaičiuoti, tad senosiose tradicijose

134 LKŽ XIX, 687, 713, 699, 738.

135 Racėnaitė 2011, 112.

136 LTs V, 821: Nr. 8605, 8606.

atsiranda Visų dievų sąvoka, viena vertus, susiejama su vienokiu ar kitokiu baigtiniu dievų skaičiumi ir dėl to, antra vertus, nuo pat pradžių turinti polinkį tolti nuo visų dievų, dievų visumos prasmės. Pirmiausia Visi dievai pasireiškia kaip savotiškas „liekamasis narys“, kuriuo – maldoje, šlovinamajame himne ar užkeikime vos kelis dievus tepaminėjus vardais, – mėginama aprėpti neapibrėžta, neišvardijama dievų visuma. Pažymėtina, kad patekę tarp Visų dievų atskiri dievai praranda savo hierarchinę padėtį kitų atžvilgiu ir atsiduria bendroje „rikiuotėje“. O ilgainiui Visi dievai virsta visai atskiru dievų būriu ar net savotiška kuopine dievybe, minima pagrečiui su kitomis ir nebeturinčia net pretenzijų į jokią visumą. Tokiu atveju Visus dievus kartais mėginama sutapatinti su baigtiniu skaičiumi (paprastai svyruojančiu apie 12) dirbtinai išskirtų vyriausiųjų dievų (olimpiečiai senovės Graikijoje, Aditjai senovės Indijoje, Asai senovės germanuose), taip patenkant į visai paradoksalią padėtį, kai Visi dievai tiesiog pagal apibrėžimą sudaro vos dalį visų dievų. Be to, įvairios Visų dievų sampratos koreliuoja su religinio subjekto luomine priklausomybe bei atitinkamais interesais, kai vienos ir tos pat tradicijos rėmuose vienu ir tuo pat metu filosofų žynių bei atsiskyrėlių Visi dievai (ir apskritai visi dievai) tapatinami su aukščiausiuoju Dievu, o derliumi susirūpinusių žemdirbių kalendorinėse šventėse jiems tenka vien su smulkiais ūkio reikalais tesusiję vaidmuo.

Lietuvių religijos ir mitologijos šaltiniuose Visų dievų sąvoka kitomis kalbomis (senovės rusų, vokiečių, lenkų) paliudyta nuo XIII a. Čia ji irgi pirmiausia paminėta „liekamojo nario“ reikšme, vėliau nesyk minima žemdirbių kalendorinėse šventėse, kur irgi neišvengiamai prieštaringai tapatinama su apibrėžto skaičiaus vyriausiųjų dievų rinkiniu. Keli įvairaus patikimumo šaltiniai mini Visiems dievams skirtą šventyklą Vilniuje, Antakalnyje, o tai savo ruožtu rodytų juos užėmus gana reikšmingą vietą senojoje valstybinėje religijoje. Visai patikimai tokia šventykla paliudyta kitoje Lietuvos vietoje, Obelių seniūnijoje, o iš paties jos pavadinimo *Visdievaĩ* bei susijusios sakytinės tradicijos sužinome kalbinį Visus dievus žymėjusį terminą *visì dievaĩ* ar *visdievaĩ*, kuris abiem variantais etimologiškai tiksliai atitinka vediškąjį, o reikšme – ir graikiškąjį.

Taigi, pirma, dirbtinai primetama lietuvių religijai ir mitologijai subanalinta „panteono“ samprata gerokai prasilenkia su tikrove, todėl yra iš esmės tikslintina. Antra, ją patikslinus bei nustačius jos tikrąją pirminę reikšmę, pasirodo, kad lietuvių religija ir mitologija savaime turi iš indoeuropiečių bendrystės laikų paveldėtą jos atitikmenį, lietuviškai skambantį *visì dievaĩ* ar *visdievaĩ*, tiek pavadinimu, tiek turiniu itin archajišką ir tradicinį.

5. PRIEDAS: DVYLIKA DIEVŲ

Kaip matėme, daugelyje senųjų tradicijų išskiriami dvylika vyriausiųjų dievų, kurie paskui kartais tapatinami su Visais dievais. Prie jau minėtų pavyzdžių, kartu su M. L. Westu galima būtų pridurti, jog „hetitai turėjo 'dvyliką kryžkelių dievų'; Hesiodas išvardija dvyliką titanų, o štai Olimpijoje bei kitose vietose gyvavo 'dvylikos (Olimpo) dievų' kultas, bet jie niekuomet nebuvo graikų religingumo centre; Romoje juos atitiko dvylika *Di Consentes* [dievų tarybos narių]; Snorris kalba apie Odino vadovaujamų dvyliką dievų valdovų; Jocelinas Furnesietis 'Šv. Patriko gyvenime' (6.50) pateikia panašų mįslingojo didžiojo [airių] dievo *Kean-croithi* paveikslą, kuris buvęs *caput omnium deorum* ['visų dievų galva'], apsuptas dvylikos *deiculi aerei* ['varinių dievukų']“[137]. Čia, beje, turime ir užuominą į keltų Visus dievus, įkūnytus dvylika varinių stabų (tai šiek tiek prisideda prie T. Narbuto spėjimo stabus buvus ir Vilniaus Visų dievų šventykloje). Su šiuo airių dievų dvyliktuku gali būti kažkaip susiję jau krikščioniškų laikų legendiniai karaliaus Arturo apvaliojo stalo dvylika riterių. Turėtini omeny ir visi kiti dvyliktukai, kuriuos mums noriai primena kiekvienas bent kiek išsamesnis mitologijos ar simbolių žodynas.

Paminėtinas čia, žinoma, ir krikščionių „panteono“ Kristus su dvylika apaštalų – dvylika pirmųjų bei vyriausiųjų tarp gausybės kitų „visų šventųjų“, – kurie čia atstoja dvylika vyriausiųjų dievų tarp neapibrėžtų Visų dievų. Pats Kristus yra virš dvylikos, kaip kad aukščiausiasis Dievas yra išskiriamas iš visų ar tik vyriausiųjų dievų būrio, todėl yra tryliktas[138]. Antai slovėnų tradicijoje skaičius trylika tiesiog laikomas Jėzaus Kristaus skaičiumi, su juo tiesiog tapatinamas: *Trinajst je Jezus Kristus* „Trylika – tai Jėzus Kristus“[139]. Panašiai kartais Lietuvoje: *Atein pons Jėzusas ketvergo vakarą, vakarienę vakarieniuojant, su dvylika apaštolų, jis pats tryliktas*[140].

Vargu ar verta abejoti, kad seniausias, pirminis skaičiaus dvylika reikšmės šaltinis yra astronominis bei kalendorinis – dvylika mėnulio ciklų viename didžiajame saulės cikle, t. y. dvylika metų mėnesių. Tačiau dvylika tikrų mėnulio mėnesių (ne sutartinių ir dirbtinų, kaip dabar) sudaro truputį mažiau nei saulės metai, ir lieka tam tikras laiko tarpas, kuris nuo seno daugelyje tradicijų vadintas

137 West 2007, 122, išn. 8.

138 Apie Kristų kaip tryliktą ir atitinkamą pirminę skaičiaus trylika sampratą, kaip transcendencijos ir prisikėlimo skaičiaus, žr. Campbell 2002, 97.

139 Толстая 2005, 125.

140 BsJK, 168, nr. 17.

tryliktuoju mėnesiu ir dėl savo ypatingumo būdavo itin sureikšminamas. Kaip sakyta, senovės Egipto eneadų dievai laikyti gimę kaip tik tomis papildomomis dienomis, kurios atsiranda dėl skirtumo tarp mėnulio ir saulės metų. O štai senovės Indijoje šis tryliktasis mėnuo net buvo prilyginamas visiems metams (kaip Visi dievai – vienam Dievui), antai „Katha brahmanoje“ XIX.2: *etāvān vai saṁvatsaro yad eṣa trayodaśa māsas, tad atraiva sarvaḥ saṁvatsara āpto bhavati* „metai yra tokie kaip šis tryliktasis mėnuo, jame, išties, visi metai apimti yra“[141].

Lietuvoje šio „tryliktojo mėnesio“ palikimas yra Kalėdų šventinis laikotarpis, „šventas laikas“ nuo Kūčių ligi Trijų Karalių. Juozo Kudirkos nuomone, senovėje Kūčių „šventė galėjo būti švenčiama 12-os dienų tarpsnyje (skiriant po vieną dieną kiekvienam ateinančių ūkio metų mėnesiui) ir apimti žiemos saulėgrįžos laiką“[142]. Su jais susiję ir dvylika Kūčių valgių. Kudirkos duomenimis, apie juos Lietuvoje žinoma nuo XIX a. pabaigos: „Pirmasis ruošus 12 valgių 1879 m. mini J. Vitartas. Jis pats, klausdamas, kodėl jų tiek ruošiama, pateikė du atsakymo variantus – kad metai turi 12 mėnesių ir kad buvo 12 apaštalų. Tai rodo, jog XIX a. pab. vieningos nuomonės šiuo klausimu nebūta. Du aiškinimo variantus pateikdavo ir vėlesni (XX a. pirmos pusės) informatoriai, dar pridurdami, kad kiekvienas mėnuo ką nors duoda, todėl ant Kūčių stalo padedamos visų mėnesių dovanos; arba – kad būtų sotūs ateinantys metai, kiekvienam mėnesiui reikia duoti po atskirą valgį“[143]. O tai akivaizdi užuomina į aukojimą, vadinasi, į savotišką mėnesių sudievinimą.

Pastarųjų amžių sinkretinėje liaudies krikščionybėje šis laikas liaudyje dar vadintas „Berneliais“, nes jo metu, be visų kitų krikščioniškai perprasmintų ir neperprasmintų senųjų apeigų, J. Ruzgytės paaiškinimu, „vaikščioja vadinamieji Berneliai. Tai d v y l i k a jaunų ir gudrių v y r ų. Keistai jie būna apsirengę: raudonomis kelnėmis, švarkus atbulai apsivilkę, kepures nusukę į užpakalį, su ilgomis kartimis rankose. Eina dažnai pliauškindami botagais, kiti skambina skambučiais, tarškina sujungtais vienoje rinkėje raktais. Taip keldami triukšmą, vaikščioja po miškus, po krūmus, aplanko atskiras sodybas, kuriose yra padoriai pavaišinami. Vakarop jie traukia link geriausio ūkininko sodžiuje, nes Berneliai žino, kad ten maloniai bus priimti. Įsigrūdus visai dvylika į kiemą, prasideda ištisas vaidinimas. Tų namų gyventojai užsikabina duris ir jų neįleidžia. Bernelių vadas beldžiasi ir kviečia prie lango šeimininką su jais pasikalbėti. Šeimininkui atėjus, vyresnysis pradeda pasakoti, kaip sunkiai jie keliavę, kaip nuvargę, išalkę,

141 Gonda 1985, 124–125.

142 Kudirka 1994, 51.

143 Kudirka 1994, 34.

ištroškę, kokie garbingi esą vyrai, ir niekas jų nepriimąs nei pasilsėti, nei vandens lašo neduodąs troškuliui numalšinti. Šeimininkas atsikalbinėja jų nepažįstąs, bijąs įsileisti kokius nedorėlius, vagis, valkatas, bet pagaliau, miklių liežuvių sugraudintas, atidaro duris. Nudžiugę Berneliai dar už lango pragysta 'Sveikas, Jėzau Mažiausias'. Įėję kambarin, gieda šventas giesmes (vadinamuosius Bernelius), pavakarieniauja, pripasakoja visokių nuotykių ir atsisveikinę iškeliauja. Šeimininkai dar ilgai mini juokdarius"[144].

Su šiais apkrikščionintais „berneliais", „dvylika jaunų ir gudrių vyrų", nesunku susieti senosios tradicijos suasmenintus dvyliką mėnesių, kaip antai pasakoje (ATU 294), kur ūkininkas, pritrūkęs ugnies, *išėjęs laukan ir pamatęs pakluonėse dūmus berūkstant ir ugnį besikūrenant. Ir nuėjęs ten atrado d v y l i k a v y r ų apė ugnį besėdenčius. Pasveikinęs juos, prašė ugnies*, o paskui jie prisipažino: *Jug mes esame dvylika mėnesių*[145]. Atitinkamose slovakų pasakose dvylika brolių – suasmenintų Mėnesių aplink ugnį sėdi ant aukšto stiklo kalno (dangaus įvaizdis, kaip graikų Olimpas, indų Meru ir kt.), trys žilabarzdžiai, trys pagyvenę, trys jėgų žydėjime, trys visai jauni, kiekvienas paeiliui perimdamas valdžios lazdą, ir destis kuris Mėnuo valdo, žiemos ar vasaros, jų kūrenama ugnis (= saulė) tai priblėsta, tai vėl ryškiai įsiplieskia[146]. Dvylikos vyrų kūrenamą ugnį išties nesunku atpažinti esant Saulę, kurios metus sudaro ir apie kurią tad „sėdi" visi dvylika Mėnesių – kaip „panteono" dvylika dievų apie Dievą.

Metų ir dvylikos mėnesių, kaip tėvo ir dvylikos sūnų, suasmeninimas šiaip jau plačiai paplitęs, žinomas visoje Europoje ir netgi senovės Indijoje, pradedant „Rigveda" (I.164.11)[147]. Štai kad ir mūsų mįslėse: *Dvylika brolelių turi vieną juostelę*; *Dvylika brolių viena juosta susijuosę*; *Dvylika brolių po vienu stogu gyvena ir niekad nesimato* = metai ir mėnesiai[148]. Dar iškalbingiau latvių: *Vienam tēvam divpadsmit dēlu* „Vieno tėvo dvylika sūnų"; *Divpadsmit brāļi viens otru dzenā* „Dvylika brolių vienas kitą gena" = metai ir mėnesiai[149]. Čia, beje, visai aiškiai pasakyta, jog jie – „vieno tėvo" sūnūs, nors iš to, kad yra broliai, tai savaime numanytina. Štai dar atitinkama rusų mįslė: *Двенадцать братьев друг за другом бродят, друг друга не обходят* „Dvylika brolių vienas paskui kitą

144 Ruzgytė 1942, 128–129.

145 SlŠLSP, 53–54, nr. 25.

146 Афанасьев I, 92; II, 189; III, 134–136, 334.

147 West 2007, 370–371.

148 LpMS, 73, 162, 176; TŽ V, 586: nr. 180; BlSLK, 115: nr. 590.

149 AnLTM, 128: nr. 1150, 1152.

vaikšto, vienas kito neapeina“ = mėnesiai; ir išplėtota: *Я стар, у меня двенадцать сыновей, у них тридцать дочерей, ни дети, ни внуки не растут, не убывают и вечно не умирают* „Aš senas, turiu dvylika sūnų, jie turi trisdešimt dukterų, nei vaikai, nei vaikaičiai neauga, nemažėja ir amžinai nemiršta“ = metai, mėnesiai, dienos[150]; variantas: *Я стар, родилось от меня двенадцать сыновей, а от каждого из них по тридцать дочерей, наполовину красных и черных* „Aš senas, gimė nuo manęs dvylika sūnų, o nuo kiekvieno iš jų po trisdešimt dukterų, perpus raudonų ir juodų“ = metai[151]. Dėl suasmenintų Metų užminimo „senas“ gal verta atsižvelgti į tai, kad reikšmės ‘senas’ ir ‘metai’ kartais įvardijamos tiesiog vienos šaknies žodžiais, kaip antai s. i. *vatsará*, *saṁvatsará*, s. gr. *ϝέτος* ‘m e t a i’ ir lo. *vetus*, *vetustus*, lie. *vetušas*, la. *vecs*, ru. *ветхий* ‘s e n a s’[152] (nors pateiktose rusų mįslėse pavartotas kitas sinonimas).

Kalbant „šeimyninio kodo“ įvaizdžiais, Dievas yra visų antros kartos (vyriausiųjų) dievų tėvas, tad jie, suprantama, yra jo sūnūs, o tarpusavy – broliai, kaip metų „sūnūs“ yra mėnesiai. Trečios kartos dievai, kaip mėnesių dienos metuose (kitąsyk tarp mėnesių ir dienų dar gali būti įterpiama savaičių „karta“), savo ruožtu būtų Dievo vaikaičiai. Papildomų tokios sampratos užuominų galima įžvelgti ir minėtoje išplėtotoje rusų mįslėje, kurioje tėvo (metų) apibūdinimas „senas“ primena būdingą Dievo senelio įvaizdį, o mėnesių ir dienų „nemirtingumas“ – būdingai nemirtingus dievus, kaip matėme, dažnai ir vadintus tiesiog „nemirtingaisiais“.

Tokios sampratos neginčytinų patvirtinimų mums teikia istorija. Antai Senovės Irane, Mary Boyce patikinimu, jau Achemenidų laikais kiekvienas mėnuo ir kiekviena mėnesio diena buvo pavesti atitinkamam dievui, ir tą mėnesio dieną, kuri buvo skirta tam pat dievui kaip pats mėnuo, buvo švenčiama to dievo diena; aukščiausiajam Ahuramazdai, beje, metuose kaip tik teko laikotarpis, atitinkantis mūsų dabartinių gruodžio–sausio sandūrą[153], taigi apimantis šiuolaikinius „Bernelius“ ir esmiškai menantis „tryliktąjį mėnesį“ (nors iranėniškojo kalendoriaus samprata, raida bei reformos – atskiras klausimas).

Šių iranėniškos kilmės vaizdinių atspindžiai aptinkami ir Vakaruose dar pirmaisiais krikščionybės amžiais. Antai krikščionių anoniminėse apologijose prieš

---

150 СдЗРН, 250–251: пг. 2022, 2017в.

151 ДлПРН, 788; dvi pastarosios mįslės akivaizdžiai priderintos prie šiuolaikinio kalendoriaus su išplėstu trisdešimties dienų mėnesiu („trisdešimt dukterų“).

152 Seną tiesiog suprantant kaip metingą, sulaukusį daug metų: žr. FrLEW, 1233; MhKEWA III, 132–133; PkIEW, 1175; Фасмер I, 307 ir kitur.

153 Бойс 2003, 111.

gnostikus, mitraistus bei kitus „eretikus“ Bazilidas, be kita ko, kaltinamas tuo, kad „sako, jog dievų esą tiek, kiek dienų metuose, ir iš jų, tarsi iš smulkių dievukų, kaip jų sumą, išveda aukščiausiąją dievybę, vadindamas ją Mitra“[154]. Mitra čia atstoja Saulę.

O štai skitų palikuonių osetinų ‘metus’ žymi tas pats žodis (*az* < **azm*), kuris senovės Irane žymėjo ‘dangų’ (*asman*)[155], vadinasi, osetinų protėviai metus buvo prilyginę dangui.

Tiek sudvasintų Metų, tiek juos lemiančio dangaus kūno – Saulės prilyginimas aukščiausiajai Dievybei, arba Dievui, gerai žinomas senovės Indijoje. Antai „Čhandogja upanišadoje“ III.19.1: *ādityo brahmety ādeśaḥ...* „Saulė – Brahmanas, štai mokymas“ (Aditė upanišadų laikotarpiu paprastai jau reiškė Saulę); „Prašna upanišadoje“ I.9: *saṁvatsaro vai prajāpatiḥ...* „Metai, iš tikrųjų, – Pradžapatis“; o ypač „Maitry upanišadoje“ VI.15: *dve vāva brahmaṇo rūpe kālaś cākālaś cātha yaḥ prāg ādityāt so'kālo'kalo'tha ya ādityad yaḥ sa kālaḥ, sakalaḥ, sakalasya vā etad rūpam yat saṁvatsaraḥ, saṁvatsarāt khalv evemāḥ prajāḥ prajāyante, saṁvatsareṇeha vai jātā vivardhante, saṁvatsare pratyastaṁ yanti, tasmāt saṁvatsaro vai prajāpatiḥ kālo'nnam brahmanīḍam ātmā* „Dvi, išties, Brahmano lytys – laikė ir nelaikė. Toji, kuri ankstesnė už Saulę, ji – nelaikė, nedalė. Toji, kuri nuo Saulės, ji – laikas, su dalimis. Šios, su dalimis, pavidalas – metai. Iš metų antai, įdėm, gimusieji yra gimę, su metais juk jie, gimę, auga, metuose sunyksta [pažodžiui: žemyn nueina, nusileidžia, užuomina į Saulę]. Užtat metai – Pradžapatis, Laikas, Maistas [arba: Materija], Brahmano lizdas, Pats [t. y. Atmanas]“[156].

Lietuvoje Mėnuliui pavadinti neretai vartotas žodis *dievaitis*, savo daryba, priesagą *-aitis* suprantant kaip patroniminę, reiškiantis Dievo sūnų[157]. O štai rytų Lietuvos tarmėse šis žodis galėjo reikšti ne tik ‘mėnulį’, bet ir ‘mėnesį (dvyliktąją metų dalį)’, pavyzdžiui: *Mojaus dievaĩtis šiltas buvo* (Armoniškės, Baltarusija), t. y. gegužė buvo šilta; *Dievaĩtį namie nebuvo* (Pelesa, Baltarusija), t. y. mėnesį namie nebuvo; *Šešius dievaičiùs prabuvau, pradrebėjau namie* (Pelesa) ir t. t.[158] Vadinasi,

154 Кюмон 2000, 304. Čia galima prisiminti, kad, pavyzdžiui, sanskrite vienas ir tas pat žodis *divá-* gali reikšti ir ‘(dangaus) dievas’, ir ‘diena’, savo ruožtu tos pat šaknies žodžiai yra *devá-* ‘dievas, dievybė’ ir *dína-* ‘diena’, atitinkamai lo. *deus* ‘dievas, dievybė’, *dīvum* ‘dangus’, *dīvus* ‘dievas; dieviškas’ ir *dies* ‘diena’, lie. *dievas* ir *diena* ir kt. Nors šio ‘dievą’ ir ‘dieną’ žyminčių žodžių etimologinio ryšio prigimtis, matyt, yra kita (dangus kaip dieviškos šviesos apraiška erdvėje, o diena – laike), vis dėlto ir jis galėjo pasitarnauti mėnesio dienų sąsajai su atskirais dievais.

155 Абаев 1949, 19.

156 PU, 399, 653, 828; žr. Топоров 1971, 32.

157 Smulkiau kita dingstimi žr. Razauskas 2011, 132–134.

158 LKŽ II, 515.

yra visos prielaidos ir lietuvių suasmenintus mėnesius tapatinti su dievais, dievaičiais, vieno Dievo[159] sūnumis.

Kaip galėjome įsitikinti, nei Visų dievų, nei vyriausiųjų dievų būrio sudėtis, o kartu ir skaičius, dažnai nėra visai aiškūs ir tikslūs. Aptartieji Sembos gyventojų drauge su lietuviais žemaičiais Visi dievai irgi svyruoja tarp penkiolikos ir vienuolikos, tad jų sudėtį šiek tiek patikslinę (pirmiausia atmetę kuopinius Barstukus ir perdėm neaiškius Markopolius), o pirmąjį, kaip antai Ukapirmą, laikydami „tryliktuoju", t. y. nepriklausančiu dvyliktukui aukščiausiuoju Dievu, nesunkiai priartėtume prie dvylikos.

Kol kas tai, žinoma, tik svarstymai, reikalaujantys rimto ir nuodugnaus tyrimo, bet visos prielaidos tokiems svarstymams, kaip matome, yra.

159 Apie lietuvių vieno Dievo sampratą kol kas, deja, beveik nerašyta (nebent žr.: Razauskas 2012, 22–24), nors medžiagos daug ir iškalbingos. Plg. apie latvių Dievą: Biezais 2008; ištraukos lietuviškai: Biezais 2014, 68–76.

Literatūra ir šaltiniai

Ališauskas 2012 = Vytautas Ališauskas. *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus*. Vilnius: Aidai, 2012.

Ališauskas 2012a = Vytautas Ališauskas. Dievai po Lietuvos dangumi, 1619 metai… *Naujasis židinys*, 2012, nr. 2.

AnLTM = *Latviešu tautas mīklas: Izlase*, sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā, 1954.

Ariès 1993 = Philippe Ariès. *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1993.

Atharvaveda 1996 = *Atharva-veda-saṁhitā*, translated into English with Critical and Exegetical Commentary by William Dwight Whitney, I–II. Delhi: Motilal Banarsidass, 1996 (puslapių numeracja ištisinė).

Atharvaveda 2009 = *Atharvaveda-Samhita, Śaunaka recension*, unaccented text, revised by Arlo Griffiths 2009. Elektroninis PDF leidinys.

ATU = *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson by Hans-Jörg Uther. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004 (nurodoma tipo numeris).

Aufrecht I–II = Theodor Aufrecht. *Die Hymen des Rigveda*, I–II. Berlin: Akademie-Verlag, 1955 (puslapių numeracija ištisinė).

AŽ = *Antikos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 1998.

Beresnevičius 2003 = Gintaras Beresnevičius. *Eglė žalčių karalienė ir lietuvių teogoninis mitas*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.

Beresnevičius 2004 = Gintaras Beresnevičius. *Lietuvių religija ir mitologija*. Vilnius: Tyto alba, 2004.

Biezais 2008 = Haralds Biezais. *Dieva tēls latviešu tautas religijā*. Rīga, 2008.

Biezais 2014 = Haralds Biezais. Latvių Dievas. *Liaudies kultūra*, 2014, nr. 4.

BlSLK = *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje: Antologija*, surinko ir suredagavo Jonas Balys. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1989.

Bradūnas 1990 = Kazys Bradūnas. *Prie vieno stalo: Poezijos rinktinė*. Vilnius: Vaga, 1990.

Bretkūnas 1983 = Jonas Bretkūnas. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mokslas, 1983.

BRMŠ I = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus*, sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

BRMŠ II = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: *XVI amžius*, sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

BsJK = *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius. Vilnius: LLTI, 2004.

Buck 1949 = Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.

Bučys 2012 = Algimantas Bučys. *Seniausiosios lietuvių literatūros istorija ir chrestomatija*. Vilnius: Versus aureus, 2012.

Būga 1958 = Kazimieras Būga. *Raštai*, sudarė Z. Zinkevičius, I. Vilnius, 1958.

Campbell 2002 = Joseph Campbell. *The Inner Reaches of Outer Space: Metaphor as Myth and as Religion*. Novato, California: New World Library, 2002.

CHI I = *The Cultural Heritage of India*, I: *The Early Phases (Prehistoric, Vedic and Upanisadic, Jaina and Buddhist)*. Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute, 2001.

CHI IV = *The Cultural Heritage of India*, IV: *The Religions*. Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute, 2001.

CMR = *Oxford Dictionary of Classical Myth and Religion*, edited by Simon Price and Emily Kearns. Oxford University Press, 2004.

Daukantas 1976 = Simonas Daukantas. *Raštai*, I. Vilnius, 1976.

Davidson 1990 = H. R. Ellis Davidson. *Gods and Myths of Northern Europe*. London: Penguin Books, 1990.

Davidson 1994 = H. R. Ellis Davidson. *Viking & Norse Mythology*. London: Chancellor Press, 1994.

Demeter 1993 = Tekla Demeter. *Germanų ir keltų sakmės bei legendos*. Vilnius, 1993.

Dowson 2000 = John Dowson. *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion: Geography, History and Literature*. New Delhi: D. K. Printworld, 2000.

EIEC = *Encyclopedia of Indo-European Culture*, editors J. P. Mallory and D. Q. Adams. London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.

Evans-Pritchard 1967 = E. E. Evans-Pritchard. The Nuer Concept of Spirit in its Realtion to the Social Order. *Myth and Cosmos: Readings in Mythology and Symbolism*, edited by John Middleton. New York: The Natural History Press, 1967.

FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.

Gonda 1985 = Jan Gonda. *Change and Continuity in Indian Religion*. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1985.

Hocart 1950 = Arthur Maurice Hocart. *Caste: A Comparative Study*. London: Methuen & Co., 1950.

Jobes 1962 = *Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols by Gertrude Jobes*, I–II. New York: The Scarecrow Press, 1962 (puslapių numeracija ištisinė).

Jung 1990 = Carl Gustav Jung. *Symbols of Transformation*. Princeton University Press, 1990.

Keith 1998 = Arthur Berriedale Keith. *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, I–II. Delhi: Motilal Banarsidass, 1998 (puslapių numeracija ištisinė).

Kirkoras 1991 = Adomas Honoris Kirkoras. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. Vilnius: Mintis, 1991.

Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.

Kudirka 1994 = Juozas Kudirka. *Lietuviškos Kūčios: istorinė lyginamoji apžvalga*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1994.

LA = *Lexikon der Antike*. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1985.

LATŽ = *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, II. Vilnius: Mintis, 1976.

Lecouteux 2006 = Claude Lecouteux. *Germanų mitologijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2006.

Leeuw 1963 = Gerardus van der Leeuw. *Religion in Essence and Manifestation*, I–II. New York–Evanston: Harper & Row, 1963 (puslapių numeracija ištisinė).

LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.

LM I = *Lietuvių mitologija*, sudarė Norbertas Vėlius, I. Vilnius: Mintis, 1995.

LpMS = *Mįslių skrynelė*, sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.

LTs V = *Lietuvių tautosaka*, V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.

LTŽ = Jonas Petrauskas, Aloyzas Vidugiris. *Lazūnų tarmės žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1985.

Lurker 1995 = Manfred Lurker. *An Illustrated Dictionary of the Gods and Symbols of Ancient Egypt*. London: Thames and Hudson, 1995.

MhEWA I–II = Manfred Mayrhofer. *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1992–1996.

MhKEWA II, III = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, II, III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1963, 1976.

Monier-Williams 1899 = *A Sanskrit-English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams*, new edition,

greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Oxford University Press, 1899; Delhi: Motilal Banarsidass, 1999.

MŠ = *Mimiro šaltinis: Senųjų islandų tekstų antologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

Narbutas 1998 = Teodoras Narbutas. *Lietuvių tautos istorija*, I: *Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1998.

NHL = *The Nag Hammadi Libraty in English*, translated and introduced by members of the Coptic Gnostic Library Project of the Institute for Antiquity and Christianity, Claremont, California, general editor James M. Robinson. Third, completely revised edition. San Francisco: Harper Collins Publishing, 1990.

Odisėja 1964 = *Odisėja*, vertė Jeronimas Ralys. Vilnius, 1964.

PE = *Poetinė Eda*, iš senosios islandų kalbos vertė Aurelijus Vijūnas. Vilnius: Aidai, 2009.

Pinsent 1986 = John Pinsent. Roman spirituality. *Classical Mediterranean Spirituality: Egyptian, Greek, Roman*. London: Routledge & Kegan Paul, 1986.

PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.

Platonas 1996 = Platonas. *Kratilas*, graikišką tekstą parengė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mantas Adomėnas. Vilnius: Aidai, 1996.

Platonas 1996a = Platonas. *Faidras*, iš graikų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai, 1996.

Platonas 2000 = Platonas. *Puota, arba apie meilę*, iš graikų kalbos vertė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Aidai, 2000.

PU = *The Principal Upaniṣads*, edited with introduction, text, translation and notes by S. Radhakrishnan. India: HarperCollins, 2000.

Racėnaitė 2011 = Radvilė Racėnaitė. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*. Vilnius: LLTI, 2011.

Razauskas 2011 = Dainius Razauskas. Dievo vaikaitis: žmogaus vieta lietuvių kosmologijoje. *Tautosakos darbai*, XLII. Vilnius: LLTI, 2011.

Razauskas 2012 = Dainius Razauskas. Lietuvių Dievas. The Lithuanian God. *Antroji nacionalinė Lietuvos religijotyrininkų draugijos konferencija „Tarpdisciplininiai religijų tyrimai Lietuvoje: Problemos ir perspektyvos“ (tezės)*. Vilnius, 2012.

Rigveda 2004 = *Rigveda*, pdf edition by Keith Briggs, 2004.

Ruzgytė 1942 = J. Ruzgytė. Nuo Advento iki Trijų Karalių. *Gimtasai kraštas*, nr. 30, 1942.

SlŠLSP = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*, surinko Mato Slančiausko bendradarbiai. Vilnius, 1985.

Spence 1998 = Lewis Spence. *Myths and Legends of Egypt*. London, 1998.

Stanevičius 1967 = Simonas Stanevičius. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1967.

TŽ V = *Tauta ir žodis*, red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, V. Kaunas, 1928.

Upanišados 2013 = Upanišados. Vilnius: Vaga, 2013.

Uždavinys 2000 = Algis Uždavinys. *Proklo hermeneutinė filosofija: Daktaro disertacijos santrauka*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2000.

Uždavinys 2002 = Algis Uždavinys. *Versmių labirintai: Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.

Uždavinys 2003 = Algis Uždavinys. Senovės Egipto civilizacijos ypatumai. *Egipto mirusiųjų knyga*, parengė Algis Uždavinys. Kaunas: Ramduva, 2003.

Vaiškūnas 2014 = Jonas Vaiškūnas. „Ožio ceremonijos“ kosmologinė prasmė. *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 5.

Vaitkevičius 2003 = Vykintas Vaitkevičius. *Alkai: baltų šventviečių studija*. Vilnius: Diemedis, 2003.

Vaitkevičius 2006 = Vykintas Vaitkevičius. *Senosios Lietuvos šventvietės: Aukštaitija*. Vilnius: Diemedis, 2006.

Vėlius 1983 = Norbertas Vėlius. *Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai*. Vilnius, 1983.

Vėlius 1986 = Norbertas Vėlius. Senovės lietuvių religija ir

mitologija. *Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje*. Vilnius, 1986.

Vėlius 1993 = Norbertas Vėlius. Lietuvių mitologijos rekonstrukcija. *Tautosakos darbai*, II (IX). Vilnius: LLTI, 1993.

Werner 2005 = Karel Werner. *A Popular Dictionary of Hinduism*. Taylor & Francic e-Library, 2005.

West 2007 = M. L. West. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford University Press, 2007.

Zieliński 2003 = Tadeusz Zieliński. *Senovės graikų religija*. Vilnius: Ciklonas, 2003.

ZŠŽ = Aloyzas Vidugiris. *Zietelos šnektos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir encikopedijų leidybos institutas, 1998.

Абаев 1949 = В. И. Абаев. *Осетинский язык и фольклор*. Москва–Ленинград, 1949.

Атхарваведа 2007 = *Атхарваведа (Шаунака)*, перевод с ведийского языка, вступительная статья, комментарй и приложения Т. Я. Елизаренковой, II: Книги VIII–XII. Москва, 2007.

Афанасьев I–III = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, I–III. Москва, 1995.

Бойс 2003 = Мэри Бойс. *Зороастрийцы: верования и обычаи*. Санкт-Петербург, 2003.

Герни 1987 = О. Р. Герни. *Хетты*. Москва, 1987.

ДГРС = *Древнегреческо-русский словарь*, составил И. Х. Дворецкий, I–II. Москва, 1958 (puslapių numeracija ištisinė).

ДлПРН = *Пословицы русского народа*, сборник В. И. Даля. Москва, 2004.

Дюмезиль 1986 = Жорж Дюмезиль. *Верховные боги индоевропейцев*. Москва, 1986.

Елизаренкова 1999 = Татьяна Яковлевна Елизаренкова. *Слова и вещи в Ригведе*. Москва: Восточная литература, 1999.

Кюмон 2000 = Франц Кюмон. *Мистерии Митры*. Санкт-Петербург, 2000.

ЛУН = *Луна, упавшая с неба: Древняя литература Малой Азии*, перевод с древнеазиатских языков Вяч. Вс. Иванова. Москва, 1977.

Матье 1996 = Милица Эдвиновна Матье. *Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта*. Москва, 1996.

МНМ I–II = *Мифы народов мира: Энциклопедия в двух томах*, I–II. Москва, 1980–1982.

МЭ = *Младшая Эдда*, издание подготовили О. А. Смирницкая и М. И. Стеблин-Каменский. Ленинград, 1970.

Ригведа 1989 = *Ригведа: Мандалы I–IV*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва, 1989.

Ригведа 1995 = *Ригведа: Мандалы V–VIII*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва, 1995.

Ригведа 1999 = *Ригведа: Мандалы IX–X*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва, 1999.

СдЗРН = *Загадки русского народа: Сборник загадок, вопросов, притч и задач*, составил Д. Садовников. С.-Петербург, 1876.

Толстая 2005 = С. М. Толстая. «Повесть чисел» в балканском фольклоре. *Балканские чтения 8: В поисках «западного» на Балканах*. Москва, 2005.

Топоров 1971 = Владимир Николаевич Топоров. О структуре некоторых архаических текстов, соотносимых с концепцией «мирового дерева». *Труды по знаковым системам*, V. Тарту, 1971.

Топорова 1994 = Татьяня Владимировна Топорова. *Семантическая структура древнегерманской модели мира*. Москва: Радикс, 1994.

Фасмер I–IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*, перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, I–IV. Санкт-Петербург, 1996.

DAINIUS RAZAUSKAS-DAUKINTAS

"All gods"

The Origin of the Concept of Pantheon and its Lithuanian Counterpart *Visi dievai*

Summary

All previous researches into ancient Lithuanian pantheon meant by it some more or less exact number of gods to be identified, their functions established, and their names explained. And never was the very concept of pantheon inquired about. However, it is very instructive.

Firstly, the gods are drawn up into a pantheon by their names, so the features of the god-name, e.i. the theonym, must directly influence the concept of pantheon. The main feature of the theonym is that it does not strictly differ from epithet, or eponym. That is, an epithet of some god can branch off and evolve into an (relatively) independent theonym and, consequently, a name of god, in its turn, can be considered as a former epithet of another one (cf. the eloquent case of Indian *Rudra* and *Śiva*; Lithuanian *Medeina* and *Žvorūna*, and also probably *Laumė*; Lithuanian *Perkūnas* and *Dundulis*, etc.). So the status of the theonym is sliding, not at all fixed. Therefore, at least due to this feature of theonyms, the content of a pantheon in principle can not be definitely determined. This is dealt with in the first part of the study.

Then, in the second part, the origin and the original meaning of the word *pantheon* is examined. As is known, it derives from the Greek *πάνθειον (ἱερόν)*, namely "(temple) of all gods", as the famous Pantheon at Rome. Compound adjective n. *πάνθειον*, m. *πάνθειος*, in its turn, refers to the collocation *πάντες θεοί* "all gods" not rare in the Greek writings begining with Homer. This collocation appears to be a term denoting a definite mythological and religious concept, the "All gods", known also in other Indo-European and not only Indo-European lores. One of its most distinct feature is that it usually

denotes not all the gods of a given tradition but, quite paradoxically, some limited group of gods, even of secondary importance, among other groups. The concept of the "All gods" is especially well attested in the Vedic and Hindu tradition as *viśve devāḥ* or, in compound, *viśvadevāḥ*, and relatively large part of the study is devoted for that. It should be observed that the *viśve devāḥ* might, on the one hand, be even identified with the highest Deity and, on the other, considered as quite insignificant group of rural gods of secondary importance.

As it were, the Indian *viśve devāḥ* have their exact counterpart in Lithuaninan *visi dievai* "all gods", and these make the subject of the third part of the study. The term is attested in Old Russian, German and Polish historical sources since the 13th century and at present, as compound, in the toponym *Visdievai* (the village near Obeliai in Rokiškis district). Moreover, the local oral tradition until recently relates about the temple consecrated to the All gods by the village from which it has got its name. Some historical sources also report of such a temple in the prechristian Vilnius, capital of Lithuania. Anyhow, the term *visi dievai* or compound *visdievai* "all gods", in connection with the temple *Visdievų* "Of all gods", would be the real Lithuanian "pantheon" – not the arbitrary list of names baselessly and unsuccessfully wanted by students of Lithuanian mythology for the last several centuries.

In the addendum, the cosmological origin of the number twelve, as the number of the "pricipal gods" of many pantheons, is shortly discussed. That is, the concept of the twelve "principal gods" around the one highest Deity very probably derives from the number of months in one solar year, or "around" the sun.

Išleido Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

Spausdino UAB „BMK leidykla“
J. Jasinskio g. 16, Vilnius